

לקוט ווהלין

3 102

ארבעים שנה מדינת ישראל
משאל הדור הצעיר בני ווהלינאים
א פארשלאג דער פוילישער רעגירונג
בשולי משפט דמיאניוק: אוקראינים
חלקם בהשמדת יהודים - ובהצלתם
י. אברד: קינות נאך קאווועל
דיאדיא מישא - 30 שנה למותו
עוד ספר על קהילת אוסטראה
בלדה על נער ביער ואמו על הירח
יידישער לעבנסשטייגער * פאלקלאר
לקראת הכנס ה-3 של יהודי ווהלין:
משימותינו בעבר ולקראת העתיד
25 יאר פעדעראציע אין ניו-יאָרק
Jewish Partisans about the Ukrainians

כרך ו', קובץ מ"ג ילקוט ווהלין אייר תשמ"ח, אפריל 1988

ארבעים שנה מדינת ישראל, 3	} מפנקס העורך:
א גוט יומטוב, יידן, 4	
אברך, אברך, 5	
א פארשלאג דער פוילישער רעגירונג, 6	
משאל הדור הצעיר, 7	

בשולי משפט דמיאניוק, ד"ר שמואל ספקטור, 8
האוקראינים: חלקם בהשמדת יהודים — ובהצלתם, יהודה מרין, 9
מחנות שבויים על אדמת ווהלין, אברהם קלבן, 12
משה גילדנמן (דיאדיא מישא), גד רוזנבלט, 14
ישעיהו אברך ז"ל, צבי רוניק, 17
קינה על קובל, ישעיהו אברך, 18
קינות נאך קאוועל, ישעיהו אברך, 19
וואלינער פארן קיין ישראל, יעקב עלבירט, 20
דא האבן דייע אבות דורכגעשפאנט דעם ים, חיים שפילברג, 23
ווהלין: מראות חוזרים בלילה, יצחק גורפינקל, 25
קהילה, מהוותיקות ביותר, הלן בורקו, 27
בלדה על נער גמד ביער ואמו על פני הירח, נתן ליבנה, 30
עיירתי פניבנה, מנדל חזן, 32
פארוואס האבן ניט געברענט יידישע הייזער, 33
ר' מנשה דער באגרעבער, משה יוז, 33
פרנסות, דב עמית, 34
שא, שא, דער רבי גייט, דינה אווערבוך, 35
המצילים משיכחה (מכתב למערכת), גל סגל, 35
לקראת הכנס השלישי של יהודי ווהלין:
משימותינו בעבר ולקראת העתיד, שלמה זיסקינד, 36
25 יאר פעדעראציע, יעקב עלבירט, 38
בארגונים: בארגון יוצאי לודמיר, 42
סרן ד"ר דורון שדה לבן ז"ל, נ.ל. 43
יחזקאל יורשת ז"ל, 44
חשבון הנפשות, סנדר אפלבוים, 45
השפעת השואה על צאצאי ניצולי השואה, 47
57, Asher Flash, A Hungry boy
59, Dov Bronstein, A Chapter of Events on passover
55, Asher Mirochnik, A Comander practices
56, Dov Lorber, My impressions and experiences with Kruk

העורך — נתן ליבנה

מזכיר המערכת — יהודה מרין

בהוצאת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, ישראל — ארה"ב — קנדה
גבעתיים — ניו-יורק — לוס-אנג'לס — מונטריאול

מען האגוד: היכל יהדות ווהלין, גבעתיים, רח' כורזין 10, טל' 740621

מען הפדרציה בארה"ב:

Federation of Wolynian Jews Inc.,
2672 East 7th Str. Brooklyn N.Y. 11235 Tel. 891-3323.

מען האירגון בלוס-אנג'לס:

Wolyner Society, 500 N. Croft, Calif. 90048
Tel. Kipnis Sidney

מען האירגון בקנדה:

Federation of Wolynian Jews, 6607 Mountain Sights
Montreal, Que. H3W 2Z5 Tel. 737—0720

הכתובת למשלוח כתבי-יד:

אדרעס איבערצושיקן מאנוסקריפטן:

ת.ד. 2481 רמת-גן, ישראל

טל. המערכת (פון רעדאקציע): 03-729824

ארבעים שנה מדינת ישראל

מפנקס העורך:

מי ומה

בילקוט

לא היו אלה ארבעים שנות שקט בארץ. איפכא מסתברא. הארץ רעשה מאד בהרבה משנים אלו. אפשר לומר געשה כמרקחה. בימים ההם (ובזמן הזה) לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וגם גויים בישראל ובארצות השכנות רגשו ורוגשים מאד. וגם גויים ממזרח ומערב, קרובים ורחוקים. והמוני בני דודנו, אבות ובנים, שלא חדלים לחלוט להטביענו בים. אך גם ארבעים שנות מדבר לא היו שנים אלו. נהפוך הוא. הארץ לא חדלה מלהבנות. מלהיתעש. מלכלכל ביבוליה קרובים ורחוקים. מליצא מוצרים מתוחכמים. את התחכום עצמו. ועוד ועוד.

אך לא הכל אתי שפיר אצלנו. העם היושב בציון לא שינה הרבה מדרכו מאז ומעולם: „עם תועי לבב הם“ תרתי משמע. תועי לבב ותועי בנכר. בארצות ובמדינות זרות. כאלו שם נכון לנו כל אושרנו. כפי שנוכחנו לא פעם לדעת. כאלו לא די לנו באלפיים שנות גלות כדי ללמוד דבר ולא לשכוח דבר. לא לחינם דבק בנו, בקרב הגויים, הכינוי העולב „היהודי הנודד“. כמובן, לא באשמתנו, אך בזמנים החדשים גם לא לגמרי שלא. ודברים בגו. את העבר אין לשנות ולתקן. העבר חלף הלך לו. ניתן רק ללמוד ממנו לתקן עיוותים לעתיד לבוא. הרי רוב האסונות בעולם (ואצלנו) נובעים מעשיית שגיאות. גדולות וקטנות. שגיאות שנעשו בידי עם הארץ ושגיאות שנעשו בידי מנהיגיו. וחמורות שגיאות מנהיגים, שהם הקובעים לעתים את גורל העם לשבט או לחסד. גם עשה עמנו הקב"ה שנתן לנו בינה לבחור במשטר דמוקראטי, שבו, גורלו של עם נתון בכל זאת בידיו הוא. שבו יכול עם להחליף מנהיגיו. אם כי בינתיים, „בין הטפין ובין הזמנים“ יכול מנהיג להוביל את עמו אל דרך חתחתים, ואף לגרוע מזה, כפי שראינו והכרנו מנהיגים כאלה בקרב אומות העולם, ואצל גדולות שבהן. בימים מקדם ובזמנים החדשים. אך אנחנו. עד כדי כך, ב"ה, עוד לא הגענו, אולם ברוב הימים זה יתכן גם יתכן. ואין דברים אלה נאמרים אלא לשם בדק בית מבפנים בלבד. טוב נעשה אפוא, אם ביום חגנו זה נעשה גם חשבון-נפש. „נחפשה דרכינו ונחקרה“ כדברי המליצה, דומה עוד מימי תקופת ההשכלה.

ואם אנחנו כבר מרחיקים לכת בביטויים, מדוע שלא נצטט גם את ישעיהו בן אמוץ „ומה תעשו ליום פקודה ולשואה ממרחק תבוא...“ וגומר. אמנם הנביא הפנה דבריו אלה ל„חוקקים חקקי און ומכתבי עמל“ בתוך המדינה. גם היום היה בודאי מפנה דבריו אלה אל העם היושב בציון ו...למחפשי הזהב שבקרבו בנכר.

כך או כך, איתרע מזלנו לא לשמוח „אל גיל כעמים“; החג היחידי הגדול שאנו, בזמנינו אנו יצרנו, חג השחרור הלאומי, חג התקומה והעצמאות, מעורב בהרבה מאוד עצב וחששות. אך חששות אלה יפוגו מן הסתם אם נשכיל לחתור להישגים מוסריים נכונים, כיאה לעם, השואף, מאז היה לעם, להיות אור לגויים.

איזהו חכם? הרואה את הנולד. ואכן, למנהיג חכם הרואה את הנולד זקוק העם בישראל, שיעלהו מדרך חתחתים על הדרך הנכונה. ואל תאמר כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו יודעים... ולא רק העם השוכן בציון, גם המחצית הגדולה השניה של העם אשר בגולה זקוקה לכך. העם שמקרב עוד יעלו ויבואו ברינה, גם אם יאחרו פעמי משיח. ואף עפ"י כ ולמרות הכל, זהו חג גדול לנו ומצווה בו לשמוח. כי יש טעם לכל העם כולו, כאן ושם ובכל מקום — לשמוח. ושמחת בחגך.

א גוט יומטוב, יידן !

(צום דריטן צוזאמענפאר פון וואלינער יידן אין היכל יהדות ווהלין)

דער דריטער צוזאמענפאר פון וואלינער יידן קומט פאר אין א היסטארישן מאמענט: 40 יאר מדינת ישראל. פון דעם איז געדונגען אז אויך אונדזער צוזאמענפאר אפילו ער וועט (חלילה) גיט אזוי מצליח זיין, וועט זיין פייערלעך און יומטובדיק. און פארוואס טאקע גיט? בפרט אז אויך דער וועלט-פארבאנד פון וואלינער יידן, שוין אפגערעדט פון די וואלינער „סאסייעטיס“, עקזיסטירן שוין כמעט אזויפיל יארן און א טייל פון זיי — אפילו מער. אויך דאס איז א סיבה, אפריכטן צוזאמען, יידן פון ישראל און פון „גלות-לענדער“, א געמיינזאמען יומטוב.

אבער אזוי ווי ס'גייט גענוג אז מדינת ישראל זאל בלויז „פייערן“ און גיט מאכן גלייכצייטיק אויך א חשבון-הנפש ווי מיר האלטן אין דער וועלט און „ווי-א-הין זאלן מיר גיין“, ס'הייסט באשטימען גענוי און פאראנטווארטלעך אונדזער ווייטערדיקן וועג, און די לחכימא ברמיוה. (ס'כדאי צו באמערקן אז אונדזער ערשטער חודש, דער „רייכסטער“ חודש, מיט יומטובים, תשרי, הויבט זיך אן דווקא מיט „ימים נוראים“, „שרעקלעכע טעג“ פון חשבון-הנפש און געבעט צום רבש"ע). אזוי דארף אויך אונדזער צוזאמענפאר אננעמען ערנסט און מיט יישוב-הדעת פאשידענע פראגן און באשלוסן וואס דארפן ארויף אויפן טאג-ארדנונג פונעם כנס און אויסמיידן פארשידענע פעלערן פון די צוויי ערשטע כנסים.

די צרה איז וואס קיינער פון אונדז ווערט גיט יינגער — און יינגערע פון אונדז, כ'מין פון דור המשך, זענען נאך, לידער, ביז איצט גיט צוגעקומען, גיט אין ישראל און גיט אין אנדערע לענדער, אזוי, אז אין איין שיינעם טאג קאן, לידער, ווערן „פורים איז אויס — און ווארפט מיך ארויס“. אפילו פונעם היכל יהדות ווהלין וואס איז אונדז אנגעקומען גיט אזוי לייכט; אפילו פון אונדזער גיט פארענדיקטער פאראייביקונג פון אונדזערע וואלינער קדושים; אפילו פונעם ארעמען „ילקוט ווהלין“ וואס באמיט זיך און דארף זיין צווישן די וואס דערציילן אונדזערע קינדער און קינדס-קינדער וועגן זייערע אומגעקומענע באבעס און זיידעס און...

„אין מזל לישראל“ האבן שוין געזאגט מיט צוויי טויזנט יאר צוריק אונדזערע חכמים ז"ל; טעג פון ימים-טובים זענען ביי אונדז אויסגעמישט מיט „ימים נוראים“. מיט שרעק-לעכע טעג פון חשבון-הנפש און פון א ים מיט דאגות.

אבער א ריכטיקער חשבון-הנפש, וואס ווערט אויך גוט אויסגעפירט און רעאליזירט, איז בכוח ארויפפירן דעם כלל ישראל אויפן ריכטיקן וועג — און אינאיינעם מיטן כלל ישראל אויך אונדז, וואלינער יידן, מיט אונדזערע „קלענערע“ דאגות וואס פאדערן דאך אנ'ערנסטע לעזונג.

אזוי צי אזוי, נאך די „שרעקלעכע טעג“ מיטן תענית יום כיפור, קומט דאך דער גרויסער פריילעכער יומטוב סוכות מיט הושענא-רבא, מיט שמחת תורה, מיט א גוטן יידישן לחיים, מיט די „אושפיוזין“ (די אנגעלייגטע געסט) אין סוכה...

איז — א גוט יומטוב וואלינער יידן, טייערע געסט, לחיים!

אברך, אברך

אחרי ארונו של ישעיהו אברך, איש קובל, ז"ל

נער צעיר היה שעיקה אברך כאשר משפחתו „עברה דירה“ מהעיר קיוב — דרך העיירה גראייבו בגבול פולין-גרמניה, שם עשתה המשפחה זמן-מה לרגל עסקים — אל קובל העיר. נער רגיש היה שעיקה וראה את עצמו יהודי קטן גודד, מה שגרם לו בוודאי הרהורים נוגים בסתר לבו על גורל העם היהודי, על גורל המשפחה וגורלו הוא: לנדוד... אך אירוע כלשהו במשפחה, שהיה עטוף בכעין מסתורין — שינוי השם מאברוך לאברך (ו-אברוך) שם המשפחה (לראשונה) עוד בקיוב העיר — הדליק משהו בדמיונו הנערי המפותח והשכיח עצבו מלבו. שימח אותו מאד השם החדש והוא ראה תכופות לנגד עיניו את יוסף במצרים בבגדי שש ובזהב, דוהר במרכבתו של פרעה, כשכרוזים רצים וקוראים לפניו „אברך“ והמוני-עם ברחובות מריעים לו „אברך, אברך!“ אני משער שכבר אז החליט שעיקה בלבו שלא לבייש את השם המופלא הזה שכה קסם לו ושיעשה, שגם בו, כביוסף, ידובר וירועע ברוב הימים.

אך כיצד עושים זאת? על „משנה-למלך“ הרי אין מה לחלום, מטעמים ידועים. מלבד אולי בלילות הסדר, שגם אז ה„מלך“ הוא „מן ההגדה“ ותו לא. אך יש דרכים הרבה להנציח שם, התנחם בלבו, ואחת מהם היא יצירה. ביאליק, טשרניחובסקי... יצירה ספרותית מעמיקה, שלנער יהודי היא בהישג-יד יותר משאר האמנויות, שלא תמיד היד משגת ללמוד. „כל אחד יכול להיות כמו משה רבנו, צריך רק לרצות“ שינן פעם אביו באזנו באחד מימי השבתות.

אין ספק שרעיון זה וההחלטה לממשו גמלו בלבו עוד בימים ההם. ויעיד על כך סוג כתיבתו לימים בארץ-ישראל ובמדינת ישראל: המסה המלוטשת, המעמיקה והמבריקה והשואפת לשלמות ולומר את המירב במעט מלים. מלה בסלע. בסיוע חדות-ההבעה והשפה שהיתה בידו כחומר ביד היוצר. ושעיקה אכן עשה לילות כימים בשטח זה. מימי נעוריו בקובל ועד הנה בישראל עד זיקנה ושיבה. ועד ימים מועטים לפני מותו.

סוג זה של יצירה ספרותית, המסה, גם אם שוב אינו מכה גלים כמלפנים, קסם לו מאד, בגין הקיצור, המיצוי והעמקות שהיא דורשת מיוצרה. בדומה לשיר הסונטה בן 14 השורות, שגם הוא דעך עם הזמן. אך ה„שקיעה“ של סוג זה של יצירה לא איכפת היה לאברך כלל והוא דבק בו בכל מאודו. שכן באמצעותו, האמין, אפשר להגיע לכלל שלמות. הוא אף האמין, באריכות ימיה של המסה הביקורתית-ספרותית-חברתית ואף מדינית.

זכור לי בימי מלחמת העצמאות. אברך שימש אז קצין-חינוך של פיקוד מרכז בצה"ל (דרום). אני התגלגלתי לבסוף למחת"ר ביפו, כממונה ואחראי למשלוח אמנים שונים למחנות הצבא בכל הגזרות והמחנות. משום-מה ראו בי אז מומחה בשטח זה. קציני-תרבות הרבה צבאו על פתחי ו„דרשו“ אמנים עוד ועוד. אחת מהם היתה מזכירתו של אברך, הדסה. אז צעירה חננית ונבונה מאד. היא השופטת הדסה בן-עתו היום. יום אחד הביאה לי זו מאמר ארוך בכתב-יד (או כתוב במכונה) על... שאול טשרניחובסקי. „מאת ישעיהו אברך“, היא לחשה לי. הייתי אז עסוק למעלה ראש והמוזות שתקו אז לא רק אצל היוצרים כי אם גם אצל הקוראים. אך לא אצל אברך, כנראה. הוא לא נתן למוזות מנוח גם בימים הקשים ההם. ובאמת, מדוע דווקא בימים כאלה על טשרניחובסקי? להדסה, צעירה ישראלית, אפשר שהענין לא היה ברור כל כך. לי לא היה ספק בדבר. היו ימים ותלמידי הגמנסיות „תרבות“ בפולין כלה, העדיפו, ברובם, את טשרניחובסקי, המשורר הארצי, ה„גויי“, האוהב („אלגיות רומיות“) וכו' וכו' על משורר המתמיד, החיוור והחלוש, המתנועע כצל, המשורר השואל „מה זאת

אָהבה" ואין בו אפוא כדי לשמש מורה-דרך לדור הצעיר ב"תקופה החדשה". היתה זו מן הסתם מיצירותיו הרציניות הראשונות של ישעיהו אברך בארץ. מאז לא חדל "לעבוד על עצמו", להעמיק וללטש, וכה עד קבלו פרס ישראל כמסאי.

ישעיהו אברך ראה בודאי לפני מותו את המוזות המחייכות כשהן מלוות אותו בדרכו האחרונה; עלה בידו להגשים חלום נעורים, ששקד עליו כל ימיו — להיות סולל-דרך בספרות העברית החדשה. ולא מן הנמנע שברוב הימים אכן ישמש מורה-דרך לסופרים צעירים, "בדרך".

בילקוט ווהלין 35 מחודש ינואר 1978 פורסמה מסתו שכתב במיוחד בשביל הילקוט "קינה על קובל". אנו מביאים אותה מחדש, יחד עם תרגום לידיש בשביל ידינו-קוראינו יוצאי ווהלין בארצות-חוץ, שאינם קואים עברית. (ראה להלן).

א פארשלאג דעם פוילישן געזעלשאפטלעכן געהילפסראט און דער פוילישער רעגירונג

אויפן כנס אין ירושלים געווידמעט די טעמא "יידן אין פוילן" האבן דעלעגאטן פון פוילן (פראפעסארן א. א. א. א.) איבערגעגעבן אין נאמען פון פוילישן מנהיג, גענעראל יערוועלסקי:

אין גיכן וועט פארעפנטלעכט ווערן אין פוילן אן אפיציעלער אויפרוף וואס וועט פאר-אורטיילן די פעלערן וואס זענען געמאכט געווארן לגבי די יידן באלד נאכן קריג (דער פאגראם אויף יידן אין קעלץ) און אין די יארן 1967/68; וועט פאראורטיילן דעם אנטי-סעמיטיזם און רופן פארטיפן זיך מער אין דער פראגע וועגן באציונגען צווישן פוילישן פאלק און די יידן. אלס אנערקענונגס-אקט פון דער וויכטיקייט פון אט דער קולטורעלער קעגנזייטיקער שפענדונג וועט געשטעלט ווערן דער דגש אויפן 45-סטן יארצייט פון אויפ-שטאנד פון ווארשעווער געטא, אין דער פארם פון פארשידענע איינריכטונגען, אויף וועלכע יידן, פון אומעטום, וועלן איינגעלאדן ווערן קיין פוילן. האט דאך גענ. יערוועלסקי זעלבסט געקעמפט קעגן די נאציס און ער לייגט גרויס חשיבות אויפן באצייכענען ווי געהעריק דעם העראישן אויפשטאנד אין געטא.

מיט 2 יאר צוריק (דעצ. 1986) האט גענ. יערוועלסקי געגרינדעט א געזעלשאפטלעכן הילפסראט פון פארשידענע שיכטן פון פאלק (ארבעטער, קינסטלער, שרייבער, אקאדעמיקער, פויערים, קירכע-פארשטייער און פארשטייער פון דער פארטיי (30%) וואס ציילט בסה"כ 56 מיטגלידער. זיי קומען זיך צענויף 6 מאל א יאר מיט דער באטייליקונג פון גענ. יערוועלסקי, דעבאטירן און עצה'נען דער רעגירונג וועגן פארשידענע, רעלעוואנטע ענינים, צווישן אנדערע אויך וועגן יידן אין פוילן (אין דער פארגאנגענהייט), אנטיסעמיטיזם אאז"וו. איז על-כן, וויל איך פארלייגן דעם אויבנדערמאנטן ראט און דער פוילישער רעגירונג פראקלאמירן אפיציעל און עפנטלעך אין צוזאמענהאנג מיט די "פיערונגען" פון 45-סטן יארצייט פון ווארשעווער געטא-אויפשטאנד — און דאס וועט געוויס פארעפנטלעכט ווערן אין דער פארבינדונגס-קאמוניקאציע פון אלע מערב-לענדער — אז אויף דער פוילישער פאר-גוואלדיקטער מאמע-ערד דורך די נאציס, זענען ווירקלעך דערמארדעט און פארברענט געווארן

דורך די גאָציס און זייערע פאַרשידענע בעהעלפערס, מיליאָנען יידן פון פוילן און אַנדערע לענדער. אַז דאָס איז אַ פאַקט וואָס איז גיט אַפצולייקענען און „דאָקטאָראַנטן“ וואָס „באווייזן“ אין זייערע טעזעס אַז די אַלע מאַסן-רציחות „לאַ הייה ולא נברא“ און קריגן נאָך דערצו דעם הויכן, אַקאַדעמישן טיטול, זענען פשוטע ליגנערס, גביאי-שקר און פאַר-ברעכער, איינשליסלעך די פראַפּעסאָרן וואָס האָבן באַשטעטיקט די „דאָקטאָראַנטן“. אַזא „עדות-זאָגן“ פון דער פוילישער רעגירונג וועט מער באַרעכטיקן דאָס איינלאַדן יידן זיך צענויפקומען אויף „קבר-אבות“ קיין פוילן וואָס איז געבליבן „יודנריין“. ווער נאָך ווי דאָס פוילישע פאַלק, וואָס אַ סך פון אים האָבן געהערט און געזען, ווייסן אַט דעם טראַגישן אמת.

(זע ווייטער אַרטיקל פון יעקב עלבירט, פרעזידענט פון דער פעדעראַציע פון וואַלינער יידן אין גיריאַרק).

משאל הדור הצעיר בנים ונכדים מכל הגילים של יוצאי ווהלין

שמעתם, קראתם ולמדתם על השואה הנאצית. ולא נוסף על כך כרגע כאן, מלבד העובדה הידועה לכם בוודאי, שהוריהם ו/או הוריהם השקיעו מאמצים רבים בישראל ובארצות הפזורה, על מנת להנציח את יהודי כל הקהילות-קדושות הרבות ההן שמהן יצאו, בהם הורים, אחים ואחיות, בני דוד וכו' וכו', שהושמדו והומתו במיתות משונות ואף נקברו חיים בידי זדים שותפיהם של עמלק, שחטאם היחיד היה — היותם יהודים. מאמצים אלה הושקעו לפי הצו „זכור ושמור“ למען תנצ"ב חיינו לנצח ואולי גם „זכור את אשר עשה לך עמלק“ שהמשתמע מכך — „לא נהיה כצאן לטבח“. הוה אומר להשיב בכל מקום ובכל זמן מלחמה שערה.

אך מוגבלים חיי אדם גם אם עד מאה ועשרים יחיה. ואם „דורות ההמשך“ לא באים להטות שכם ולהמשיך — לשוא מאמץ הורים, שעתיד הוא להישכח מלב ואף לירד לטמיון. לצערנו, עד היום כמעט ולא נענו בני הדור הצעיר לקריאת-הורים זו, ואין אנו יודעים בדיוק מה הסיבה. אולי אשמת ההורים היא שלא חקרו עד כמה את הסיבה כראוי; שלא הבהירו כהלכה מהי המורשת של דורות-אבות עברו, שהם אמורים להנחיל לכם; ואולי הוה ועתיד שלכם במולדתכם, הם שלא משאירים לכם מקום וזמן למוסר אב ולתורת אם. למען נלמד אנחנו, דור ההורים, בעיה זו לאשורה, נבקשכם לענות בקיצור על השאלות המעטות דלהלן, או פשוט ב„כן“ או „לא“. את תשובותיכם בציון גיל וכתובת, אנא להעביר למערכת „ילקוט ווהלין“ לפי ת"ד 2481, רמת-גן.

1. כאשר הופנתה אליך הקריאה המסורתית „זכור ושמור“, האם הסקת מכך ש„לא עוד“? (ראה לעיל).

2. האם חשבת פעם ש„זכור ושמור“ מזהיר אותנו, מלבד לזכור את קדושינו וכו' — גם מגרימת מעין שואה גם לאחרים (דלך שנוא — לחברך לא תעבד)?

3. האם חשבת פעם שדבר כזה בכלל לא יתכן אצלנו, או שזה בכ"ז עלול לקרות פעם?
4. מה אתה מסיק מכל האמור לעיל?

אין זו „פוליטיקה“ ברוח הזמן האחרון בישראל; מתשובותיכם אנו מקווים ללמוד את אופן תפיסתכם והבנתכם את השואה וכל הכרוך בה; אפשר והן הרבה יותר רחבות וחורגות ממה שאנחנו, דור ההורים, חשבנו תחילה. לאור תשובותיכם אולי נשכיל לכלכל את הדברים ביתר יעילות.

בשולי משפט דמיאניוק

ד"ר שמואל ספקטור

השחרור הרוסי. כיון שסניגוריו טענו, שהמסמך המוכיח שהנאשם היה במחנה האמונים טראו-ניקי, שם הוכשרו שומרי מחנות, הוא מזויף — עסקו רוב דיוני המשפט בכשירותה של תעודה ומסביב לה, והורידו את המתח, ודחקו הצדה, ואולי אף צמצמו את הממד העיקרי של המשפט — השואה וההשמדה.

כאמור לא הכחיש הנאשם וסניגוריו, שהוא היה משתף פעולה. אלא ששיתוף זה ביחידה צבאית גרמנית, נראית בעיני חוגים רבים של מהגרים וגולים מברית"מ החיים בארצות המערב, לא רק כמעשה פסול, אלא אף כגבורה. לטענתם, אלה שעברו להילחם בצד הגרמני נגד הצבא הסובייטי, בקשו להילחם לא נגד מולדתם, אלא בסטלין ומשטרו האכזר ולפיכך מעשיהם מוצדקים. ברם אף אם נתעלם מכך שהיה זה מעשה בגידה חמור, הרי יש לזכור שברית"מ היתה בעלת-ברית חשובה ביותר במערך של בנות-הברית שלחמו בנאצים, למיגורם. מיליון האזרחים הסובייטיים שלחמו בפורמציות גרמניות שונות, תרמו ללא ספק בעקיפין למאמץ הצבאי הגרמני, האריכו את המלחמה, וגרמו כתוצאה מכך, למות רבבות חיילים, ורבבות של אסירי מחנות, ביניהם הרבה מאוד יהודים.

400.000 אוקראינים בצבא הנאצי ומספר רב של מתנדבים ליחידות הס"ס — לשמירה במחנות ולגדודי המשטרה

השירות בפורמציות האלה היה מגוון, החל משירותי-עזר: נהגים, עובדי סדנאות, מטבח, הספקה, הנדסה, בינוי וכו' — הכל במסגרות צבאיות, ועד לגדודים (בטליונים) מזוינים, שהוטל עליהם במסגרת דיוויזיות הבטחון הגרמניות לקיים את הבטחון והסדר בשטחים הכבו-

משפטו של איוואן ג'והן דמיאניוק, הנערך בירושלים בפני בית משפט מחוזי בהרכב מיוחד, מתקרב לסופו. דמיאניוק, אוקראיני יליד קולחוז באזור קייב, מואשם שבזמן מלחמת העולם השנייה, לאחר שנפל בשבי הגרמני, התגייס לס"ס ונהיה שומר במחנה ההשמדה טרבלינקה, שם הצטיין באכזריותו, וזכה בכנוי „איוואן האיום“. אמנם אין להשוות משפט זה עם המשפט של אדולף אייכמן. האחרון עמד בראש המנגנון שתכנן ובצע את „הפתרון הסופי של בעיית היהודים באירופה“, כלומר, השמדת יהדות אירופה. דמיאניוק היה בורג קטן באותה מכונת ענק שהוקמה לבצע רצח היהודים. באישיותו הוא יכול להאיר את התפקיד שמלאו בהשמדה אותם ברגים מבין עוזריהם של הנאצים — משתפי-הפעולה מבין העמים הנכבשים, שביניהם הצטיינו בכך באכזריותם בנים מהעם האוקראיני, הליטאי, הלטבי ועוד.

הטענות להד"ם — ע"מ לצמצם את ממדי השואה במשפט

הנאשם וסניגוריו טוענים להד"ם, הוא לא היה שומר במחנות כלל, אלא שירת אחר-כך ביחידה צבאית גרמנית. דמיאניוק גויס עוד ב-1940 לצבא הסובייטי, ונפל ביוני 1942 בשבי הגרמני בחצי-האי קרים. לאחר שהות במחנות שבויי מלחמה בקרים וברובנה הגיע למחנה בחלם, ומשם, לאחר אפריל 1944, נשלח לפי גרסתו הראשונה לגראץ שבאוסטריה לדיוויזיה הוואפן ס"ס האוקראינית (שהפכה לדיוויזיה It של הצבא האוקראיני הלאומי באפריל 1945). משם הופנה לצבא השחרור הרוסי, שבפיקודו של גנרל אנדריי וולאסוב. לפי גרסתו השנייה הוא נשלח ישירות למחנה האמונים של צבא

ובעת החיסול סייעו לרכו היהודים, להובלתם לבורות, וכמובן ירו והרגו כל מתחבא, מפגר או בורח. הם עשו מלאכתם זאת בנאמנות, וידיהם שפכו דם יהודי רב. גדודי משטרה או קראיניים השתתפו גם בלחימה נגד פרטיזנים, מחוץ לאוקראינה, ושם רצחו תושבים רבים ושרפו כפרים רבים. אלה ששמרו על מחנות עבודה וריכוז הצטיינו באכזריות, לעתים יותר מאשר אדוניהם הגרמנים, ועל כך מעידים סיפורי הניצולים, וביניהם גם אלה משרידי מחנה המות טרבלינקה, שהופיעו במשפט.

טענות דמיאניוק — בעצת חבריו האוקראינים מבריה"מ שבצפון ארה"ב

את משתפי-הפעולה האלה, אין מוכנים המגרים והגולים מבריה"מ במערב — לשבח, שכן הם בעצם כולם חשודים בפשעי-מלחמה ממש. לכן גם בחר דמיאניוק, בעצת חבריו מהקהיליה האוקראינית בצפון אמריקה, להכחיש בכל תוקף את השתייכותו לסוג זה של משתפי-פעולה, והעדיף להודות בהשתייכות למשתפי-הפעולה הצבאיים.

בשל חוקי „הסוב-יודיצה“, אין באפשרותנו לפסוק, היכן נמצא הנאשם במערך שתואר לעיל. על כך יפסקו שופטי מדינת ישראל. דבר אחד שומה עלינו, להמשיך ולהוקיע את שיתוף-הפעולה עם הנאצים בכל צורה שהיא, שכן שיתוף זה תרם תרומה קטנה או גדולה למה שהתרחש בתקופת השואה.

שים. היו אלה האוסטבטליונים שלחמו נגד אחיהם הפרטיזנים, ויחד עם אדוניהם הגרמנים בצעו פעולות עונשין נרחבות, שבמסגרתן נרצחו מאות אלפי אזרחים ונשרפו ונהרסו אלפי כפרים. רק מעטים מיחידות אלה הגיעו לפורמציות גדולות, בהן בעיקר אוקראיניות, כמו „דיוויזיה סומי“, שנלחמה בחזית חארקוב ב-1942/43, „דיוויזיה קלעי הס"ס גאליציה“, שנלחמה ביוני 1944 בחזית ברודי, והקורפוס הקוזאקי שנשלח ליוגוסלביה להילחם בפרטיזנים של טיטו. הגרמנים נתנו אמון באוקראינים כבר מחדשי המלחמה הראשונים, ובהוראות מטה הווערמאכט הם מופיעים בצד העמים הבאלטיים כנאמנים, שכדאי לגייסם לצד גרמניה הנאצית. בתוך מיליון האזרחים הסובייטיים ששרתו כאמור בצבא הנאצי, היו כ-400,000 אוקראינים, והם היוו כ-8% מבין חייבי הגיוס מבין האוקראינים בברית-המועצות.

שיתוף הפעולה השני — היה המשטרתי, התנדבות והתגייסות. אזרחים סובייטיים ליחי"ד דות העזר של המשטרה הגרמנית ושל הס"ס — לשמירה על מחנות וכד'. אין מספרים מסכמים, אך יש להניח שאלה הגיעו לכמה מאות אלפים. חלק ניכר של אלה היו מבני העם האוקראיני. משטרות-העזר האוקראיניות הוקמו למן יום הכיבוש הראשון. כאמור הן היו כפופות למפקדי המשטרה הגרמנית ודרכם — למפקדים הבכירים של הס"ס והמשטרה בכל אזור ואזור. שוטרים אלה השתתפו באקציות, בשמירה על הגיטאות,

האוקראינים: חלקם בהשמדת יהודים — ובהצלתם

יהודה מרין

בוודאי את רוב הקוראים שלנו: „ניצולי השואה מתמעטים והולכים וזכר השואה משתכח והולך אצל רבים. תהליך זה ניכר גם בישראל ואילו בארצות אחרות ניכרת תופעה הראויה לכל גינוי: הכחשת השואה. כאילו להד"ם. ואפילו יש ומפתחים תיאוריות שיש בהן כדי לשבח את הנאצים ומשתפי הפעולה עמם..."

לאור דברים אלה כדאי אולי שנוכיר לעצמנו „קצת נשכחות" על חלקם של אוקראינים בהשמדת יהודים — ובהצלת יהודים.

ב-22 ביוני 1941 פתח הרייך השלישי,

בסיום דברי הסיכום של טיעוני התביעה, אמר אמר בין השאר פרקליט המדינה עו"ד יונה בלטמן: „לפי טענת ההגנה נהג דמיאניוק כמו הרבה מאד מבני העם האוקראיני שפעלו בשרות הנאצים במלחמה לעצמאותם, ולא היא; הוברר שרוב העם האוקראיני לא שיתף פעולה עם המרצחים, למרות שהנאצים נזקקו לשיתוף פעולה של חלק מעמי בריה"מ תחת כיבושם, כולל האוקראינים, שעליהם הוטל תפקידי שיטור וסיוע להם, אבל אין לזה ולמלחמה על עצמאות העם האוקראיני ולא כלום." (והערה שלו בסוגריים, כי היא תעניין

במהלך הטבח הלך ד"ר יחזקאל לוי, רבה של לבוב, אל המטרופוליט אנדרי פשטיצקי, שהיה מנהיגה הנערץ של האוכלוסיה האוקראינית, על-מנת לבקש התערבותו להפסקת השחיטה. אמר הרב למטרופוליט:

„באתי אל כבוד-רוממותך בשם קהילת יהודי לבוב ובשם כשלושת רבעי מיליון היהודים החיים בשטח אוקראינה המערבית. אמרת לי פעם, 'אנו ידידים לישראל', ותמיד הדגשת את אהדתך אלינו. עתה אבקשך, ברגע של הסכנה הנוראה, לתת ביטוי לאהדתך ולהשפיע על ההמונים המשתוללים הפורעים בנו. אני מתחנן לפניך, שתציל מאות אלפי יהודים וה'כל-יכול' יתן שכרד".

ואכן המטרופוליט הישיש פירסם כרוז אל האוכלוסיה האוקראינית. לרב עצמו הציע להי-שאר בארמונו הוא, עד יעבור זעם. אבל הרב השיב:

„שליחותי נסתיימה. באתי לבקש על הכלל — ואני שב אל הקהל אשר בתוכו מקומי, ויהי אלוהים עמי".

בדרכו הביתה נתפס הרב האמיץ בידי פורעים והומת בעינויים נוראים, ביחד עם 4000 היהודים בני-עדתו, כאמור לעיל.

ב-1 ביולי 1941, כאשר הפוגרום היה בעי-צומ, פירסם המטרופוליט הישיש, שידע מפי הרב לוי על המתרחש, „מכתב רועים", בו נאמר, בין היתר:

„ברצון ריבון-העולמים, האל הכל-יכול, החלה תקופה בחייה של אוקראינה העצמאית והמאור-חדת. לך, העם האוקראיני, קורא אני להודות לאל-עליון. ...ברגע זה על העם האוקראיני להוכיח, כי יש בו הכנה מספקת לכבוד זה, וכן הכוח לתפוס מקום בין עמי אירופה ולפתח כוחות שהאל העניק לו... אנו מצפים מן הממ-שלה, שהיא תרכיב מנהיגות נבונה ותפרסם הוראות שישאפו למלא את הצרכים אשר יספקו את רוחות כל האזרחים החיים בארצנו, בלי הבדלי דת, לאום או השתייכות חברתית". על החתום: אנדריאס, מטרופוליט לבוב, הקתדרלה של ג'ורג' הקדוש. 11.7.41.

חלום האוקראינים לעצמאות

מתנפץ

אחרי הטבח והרכבת ממשלת סטצ'קו, שראתה את עצמה בבחינת „ממשלה אזורית" בלבד (הממשלה של „אוקראינה הגדולה" עמ-

כוכור, במיתקפה על בריה"מ. הגולה האוקראי-נית קיבלה בתרועות את הסתערותו של הצבא הגרמני.

ראש הוועד האוקראיני הלאומי, שפעל בקרא-קוב, פרופ' ולאדימיר קוביוביץ', פירסם אז את גילויי-הדעת הבא: —

„ברגעי שמחה היסטוריים אלה, פונים רגשותינו אל החיילים הגרמנים הבלתי-מנוצחים, אשר שפכו דמם למען סדר חדש באירופה ולמען שחרורנו מכלא העמים. נתפלל למען המזל במלחמה הזאת ולמען הגשמת כל תכניותינו, וכן למען הנצחון הסופי".

גילויי-דעת נלהבים פירסמו גם האו.או.נ.ר. (ארגון בנדרה) והכנסיה היוונית-קתולית (האו-קראינית).

בלבוב — ובערים אחרות של מערב-אוק-ראינה — כאשר נכנסו הגרמנים הם מצאו על קירות הבתים מודעות-ענק מטעם ה-או.או.נ.ר., שקראו לקדם בהתלהבות את פני הצבא הגר-מני המנצח ולהמשיך במלחמת-חרמה בבוולש-ביקים ובמשרתיהם היהודים.

פתרון בעיית היהודים

והפוגרום בלבוב

„כל האלמנט שיישב את הערים שלנו, אם זה היהודים או הפולנים שהובאו, צריכים להעלם מהערים שלנו.

בעיית היהודים כבר בתהליך של פתרון, והיא תיפתר במסגרת הריאורגניזציה של אירופה החדשה. את החלל שייווצר, יש למלא, וזאת יעשה בעלי-הבית — העם האוקראיני.

נפתחות אפשרויות גדולות לאלה שיגלו כשרו-נות בתעשייה ובמסחר. לשטחים אלה יש להפ-נות הרבה תשומת-לב.

העיר האוקראינית — קלף פתוח!"

הפוגרום בלבוב היה גולת-הכותרת של מה שאירע בכל ערי אוקראינה ובילורוסיה. הפוג-רום נמשך מה-30 ביוני עד ה-3 ביולי 1941 ונרצחו בו כ-4000 יהודים. בטבח השתתפו פלוגות-ההשמדה המיוחדות, בשיתוף-פעולה עם ה-או.או.נ.ר. (ארגון בנדרה). תיאור מפורט נמסר בפני בית-הדין בנירנברג על-ידי ארווין שולץ, איש הס"ס והגיסטאפו. תיאור זה מהווה אישור לטבח האיום, אותו ביצעו האוקראינים והגרמנים בו ביום ביהודי לבוב.

נים את הנכונות לשרת את הגרמנים. 6000 שוטרים אוקראינים עמדו לרשות כוחות הבטחון הגרמניים, מלבד אספסוף שודדים ומרצחים ובוזוי רכוש יהודים, בגאליציה בלבד.

אך היו אוקראינים שהיו מוכנים לסייע ליהודי הנרדף, לספק לו מזון או מחסה. מאידך גיסא, המיליציה האוקראינית והביילורוסית, שהוקמה בכל יישוב, הפכה מיד למשטרת העזר הגרמנית והשתתפה ברדיפת יהודים ובהשמדתם. הבגידה הטוטאלית של הגרמנים בהלום העצמאות האוקראינית לא החלישה גם כהוא-זה את יחסם העויין של המוני האוקראינים כלפי היהודים.

שומרים אוקראינים שמרו על הגיטאות בשעת האקציות, ליוו את המגורשים למחנות השמדה ושירתו בהם, ובגלל נאמנותם וחריצותם היתרה להסל יהודים שלחו אותם הגרמנים אף מחוץ לאוקראינה להשתתף בחיסול יהודים. רוב העם האוקראיני היה פאסיווי לרצח היהודים. היו אמנם גם שאסונים נגע ללבם אך רק מעטים גילו אומץ לב לסכן את חייהם — ולהציל יהודים.

גם אחרי רדתם ל"מחתרת" לא חדלו האוקראינים — הן אנשי בנדרה והן אנשי מלניק — להתנכל ליהודים. הם תקפו יהודים בחימה שפוכה וחיסלו מאות ואלפי יהודים שהצליחו להימלט מהחיסולים ("האקציות") של הנאצים ולהסתתר בכפרים וביערות.

רומאן אילניצקי, סופר, מדינאי והיסטוריון אוקראיני, שהשתתף בנסיון הכוזב והאכזב של בניית העצמאות האוקראינית בחסות הרייך השלישי, נמנע מלהזכיר את חלקם הרב והמכריע של האוקראינים בהשמדת יהודים על אדמות אוקראינה. הוא מנסה לתרץ שהם — האוקראינים — היו כביכול חסרי-אונים מלהושיע את היהודים.

יצויין, כי אי-אלה שומרי-יערות אוקראינים סייעו להצלת מספר יהודים, וכך גם עשו עוזרות-בית אוקראיניות שעבדו לפני-כן בבתי יהודים.

גם המטרופוליט הישיש שפטיצקי, בן ה-76, אשר בתמימותו העניק ברכה לממשלת יארוס-

דה לקום אחרי כיבוש קיוב), ראו הגרמנים שהלאומנים האוקראינים הרחיקו-לכת בהכרזים על ממשלה עצמאית, דבר שכלל לא תאם את תכניות הגרמנים. הם פיזרו את הממשלה והרחיקו את חבריה מהעיר, כ"אחראים למאורעות אשר קרו ב-30 ביוני וב-1 ביולי" (הכוונה לא לטבח היהודים, אלא לכיבוש תחנת-השידור, כינון הממשלה האוקראינית והכרזת העצמאות). חברי הממשלה האוקראינית הועברו, תחת פיקוח קפדני, לברלין. ביניהם סטפן בנדרה, מה שעורר זעזוע בקרב האוקראינים, שראו עצמם מרומים עוד בטרם זכו לשחרר את מולדתם.

ב-18 ביולי 1941 הנחת היטלר מהלומה נוספת על האוקראינים, כאשר הכריז, כי "באור פן עקרוני עלינו לכבוש שטח עצום זה, לשלוט בו ולנצל אותו". כן הביע התנגדות לכך, שבתחום בריה"מ תחת השלטון הגרמני, יתקיימו ארצות עצמאיות כלשהן, בייחוד סלאביות.

ב-1 באוגוסט 1941 הכריז הרייך השלישי על סיפוח גליציה-המזרחית ל"גנרל גוברנמנט", היינו: לאותם שטחי פולין שהפכו כבר לחלק של הרייך. היחידות האוקראיניות, "רולאנד" ו"נאכטיגל" הוצאו מן החזית ומוזגו בלגיון האוקראיני, שצורף לדיביוזיה ה-201 המשטרתית, בפיקודו של גנרל הס"ס פון-דן-באך זלבסקי, אשר עסק בפאסיפיקציה של ביילורוסיה.

אך למרות פירוק הממשלה האוקראינית ומאסרם של המנהיגות, שולחות כל המפלגות בחודש יולי מברקי תמיכה להיטלר ומביעות נכונותן להמשיך במאבקן לצדה של גרמניה נגד בולשביקים ויהודים.

השמדת והצלת יהודים ע"י אוקראינים

בעיני הגרמנים נחשב הלגיון האוקראיני כיחידה משטרתית בלבד ולא כחלק מן הצבא הסדיר. מאז לא לחמו האוקראינים בפועל למען שחרור ארצם. הם לחמו למען האינטרס של הרייך הנאצי שבגד בהם. אבל התפתחויות מאכזבות אלה לא החלישו משום מה באוקראי-

פרט לשתי „איגרות-רועים“ של המטרופוליט שפטיצקי, לא מסוגלים סניגורי הפשע האוקראיני להצביע על התערבות אמיצה וגלויה של אישים וגופים אוקראיניים כלשהם למען הצלת יהודים. אך מן הראוי לציין, שהדור הקשיש ברובו של העם האוקראיני הסתייג מהריגת יהודים והיו אף שניסו להצילם.

היחסים בין הרוב האוקראיני למיעוט היהודי עוצבו במשך מאות בשנים של חיים בצוותא. מאזן חיים משותפים אלה מעולם לא היה בו כדי לעודד את היהודים לראות את עתידם בקרב העם האוקראיני. אולם הגורל כפה עליהם להמשיך לחיות בין האוקראינים, על אף הנסיונות המרים והזכרונות המחרדים. השמדת כ-250 אלף יהודי ווהלין (כולל פליטים מכל רחבי פולין בדרך מנוסתם מזרחה; לא כולל יהודי ווהלין הסובייטי) בוצעה כמעט כולה בהשתתפות אוקראינים באכזריות חייתית. ליערות ברחו אמנם כ-50 אלף אך נותרו בחיים רק כ-3000 יהודים בלבד.

לאב סטצ'קו, מתוך אמונה כי ממשלת אוקראינה העצמאית תשאף „לספק את רווחתם של כל האזרחים החיים בארצנו, בלי הבדלי דת, לאום וכו'“, החביא בארמונו יהודים בודדים, ביניהם רבה האחרון של לבוב, ד"ר דוד כהנא, וכן 15 ילדים יהודים. הודות להתערבותו הוסתרו במנזרים כ-150 נערים ונערות יהודים.

מחאה ו„איגרת רועים“

של המטרופוליט שפטיצקי

בשנת 1942 שיגר שפטיצקי מחאה להינריך הימלר נגד האקציות ובפרט נגד שיתופם של שוטרים אוקראינים בהן. מלשכתו של הימלר החזירו את המכתב ללבוב באמצעות שירות-הבטחון הגרמני, שהחליט לנקום במטרופוליט הישיש ע"י הפסקת פעולתה של המועצה האוקראינית הלאומית, שד"ר שפטיצקי שימש בה נשיא-כבוד.

בנובמבר 1942 פירסם שפטיצקי „איגרת-רועים“, בכותרת „לא תרצח“, בה הזכיר לבני-עמו כי אכזר לרצוח ואיים בחרם על אלה אשר יעברו על דיבר זה מעשרת הדברות. אולם

מחנות שבויים

על אדמת ווהלין

חיים שנכבשו, בהם החלה בדרך כלל ההפרדה של יהודים מהמוני החיילים השבויים והפעלת היחס המחמיר כלפיהם. ההפרדה נמשכה גם במחנות השבויים הקבועים שהוקמו הרחק מהחזית על אדמת פולין וגרמניה. כמה ממחנות המעבר הגדולים היו על אדמת ווהלין: בז'יטומיר, סלאבוסקה, רובנה וב-מקומות אחרים. הרצח של המוני שבויים במחנות האלו החל בקיץ 1941. שיטות ההשמדה היו מתוכננות מראש ובוצעו ע"י פלוגות המעש (איינזאצגרופפן) בהתאם לצו של הגנרל קייטל ומנהיגי גרמניה הנאצית על השמדת קומיסארים, קומוניסטים ויהודים.

העיר ז'יטומיר נכבשה ע"י הגרמנים ב-15 ביולי 1941 ומיד החלו הכובשים לבצע את תכנית ההשמדה שלהם. ב-19 ביולי 1941 הוצא

במהלך הדיון במשפט דמיאניוק בירושלים, הועלו שמות של מחנות שבויי מלחמה סובייטיים על אדמת אוקראינה ופולין שנכבשו ע"י הגרמנים וכן עדויות על גורלם של שבויי מלחמה סובייטיים. ידוע, שמחנות שבויי המלחמה הסובייטיים לא היו תחת פיקוח הצלב האדום ולא היו כפופים לאמנות בינלאומיות. הרעבה שיטתית, היעדר טיפול רפואי ומשטר עונשין חמור היו מנת חלקם של השבויים הסובייטיים כולם, רוסים, אוקראינים, עמי אסיה התיכונה ועמי קאווקאז, נוצרים, מוסלמים ויהודים. לשבויים היהודים נוספו עוד חרדות, המיוחדות להם בלבד.

מדיניות הטרור הגרמנית ביחס לשבויים סובייטיים ובעיקר ליהודים, הופעלה במלוא חומרתה כבר במחנות המעבר שהוקמו בשט-

אברהם קלבן

חלק בלתי-נפרד מפרשת השבי מהווים נס-יוגותיהם של רבים מהשבויים להימלט מן השבי על מנת להצטרף ללוחמים. וביניהם היו גם יהודים יוצאי ווהלין. רבים ניסו ונכשלו. אך היו גם שהצליחו והצטרפו לשורות הפרטיזנים וללוחמים במחתרת בעורף הגרמני. מספר הבור-חיים לא ידוע. כל מקרה ומקרה של בריחה הוא סיפור של מעשה-גבורה נועז בפני עצמו.

● **טייבל (טאניה) סלובודסקאיה מורה בבית-ספר** תיכון בז'יטומיר הצליחה להימלט ממחנה „בוגוניה“ בסתיו 1941. במשך חודשים הסתתרה טייבל ביערות שבסביבת ז'יטומיר. שליטתה המצוינת בשפה האוקראינית וגם מראה החיצוני, הסלאווי, עזרו לה להסתיר את מוצאה מפני התושבים האוקראינים. באחד הימים היא נפגשה עם פ. סירגייצ'וק, קצין הצבא האדום שנשלח לעורף הגרמני ליצור קשר עם פרטיזנים שהתחילו להתארגן ביערות ווהלין. טייבל נת-קבלה לפלוגה פרטיזנית תחת פיקודו של מי-קולה פארחומנקו והשתתפה בקרבות נגד הכוב-שים הגרמנים.

בראשית ינואר 1944 אחרי שז'יטומיר שו-רה ע"י הצבא האדום, חזרה טייבל לעבודתה בבית-הספר.

(„סאוועטיש היימלאנד“ נומ' 10, יאקאו קאפער, „פון געהענעם ארויס“, ז' 100—151).

● **בין שבויי המלחמה שנכלאו בסתיו 1941 באוקראינה היה יעקב קופר.** נולד ב-1914 בעיר ליובאר, שבמחוז ז'יטומיר. בסתיו 1941 נפצע ברגלו ע"י העיר קייב. יעקב קופר נכלא ונשלח למחנה סירצקי ע"י קייב. ב-1943 כאשר הגר-מנים הרגישו כי נסיגתם קרובה, הוא נשלח ביהד עם אסירים אחרים לבאבי-יאר לשרוף את גוויות הנרצחים. ב-23 בספטמבר 1943 ברחו מסירץ 18 אסירים וביניהם היה יעקב קופר. הם הצטרפו לקבוצת פרטיזנים, ואחר-כך גויסו לצבא האדום. אחרי המלחמה הופיע כעד במש-פטים נגד פושעים נאצים.

(„סאוועטיש היימלאנד“ נומ' 4, 1983, ז' 166—167).

● **בוריס ציבולסקי,** תושב רובנה גויס ב-1940 לצבא האדום. אחרי פלישת הגרמנים ביוני 1941 לברית המועצות לחם בוריס בחזית. ב-13 באוגוסט 1941 נפצע הסייר ציבולסקי בקרב ליד קייב. הוא נכלא ע"י הגרמנים. בוריס הצ-ליח לברוח מהשבי אך נתפס שוב ונשלח למח-נה ההשמדה סוביבור שהוקם על אדמת פולין. בסוביבור מונה ב. ציבולסקי ע"י הקצין היהודי אלכסנדר פיצ'רסקי שעמד בראש המחתרת הלו-חמת במחנה למפקד קבוצת מחץ, בעת המרד של האסירים בסוביבור. ב-14 באוקטובר 1943

או להורג ע"י אנשי הוורמאכט (הצבא הגרמני) 187 מתושבי ז'יטומיר יהודים, רוסים ואוקראי-נים. ב-7 באוגוסט הוצאו להורג בתליה בככר המרכזית בעיר 2 יהודים. השופטים-קומיסארים קיפר וקוגאן. בו ביום הוצאו להורג 402 יהו-דים במקום הידוע בשם „בית הקברות של הסוסים“ שמחוץ לעיר. בתחילת ספטמבר 1941 נדחסו יהודי ז'יטומיר שלא הצליחו להימלט לפני כיבוש העיר, לגיטו, וכעבור מספר שב-עות בלבד התחילו הכובשים לחסלו. ב-19 בספטמבר 1941 עם שחר כיתרו פלוגות גר-מנים ומשתפי פעולה אוקראינים את הגיטו. הם בזזו את רכושם של היהודים והתעללו בהם. באותו יום הוצאו מהגיטו 3145 יהודים, גברים, נשים וטף. הם הובלו על 12 משאיות ליער בדרך לזוהיל לבורות, אותם חפרו קודם לכן 150 שבויי מלחמה סובייטיים. אחרי כיבוש העיר בשבועות הראשונים, הקימו הגרמנים לא הרחק מז'יטומיר מחנה של שבויי מלחמה, הידוע בכינויו „בוגוניה“. ממקורות סובייטיים וכן גרמניים אנו למדים שבתקופה מקיץ 1941 עד מאי 1943 נספו באותו מחנה כ-60.000 איש, יהודים ולא יהודים. קשה לקבוע באופן מדויק את מספרם של השבויים היהודים שנספו באותו מחנה. אך בלי ספק מדובר בכמה אלפים (ארכיון יד-ושם 10/784 — TR).

המחנה של שבויי המלחמה בסלאבובה ידוע ממקורות גרמניים בכינויו „סלאבובה גרוסלא-זארט“. גם מחנה זה הוקם בקיץ 1941, במקום בו מוקמו לפני פרוץ המלחמה קסרקטינים של הצבא האדום. לבנינים אלה נדחסו אלפי שבויי מלחמה. מסביב לכל בנין הוקמו גדרות תיל שהפרידו בין השבויים. מנות המזון היו זעו-מות. הרעב במחנה היה כבר ומאות אנשים מתו יום-יום מרעב וממחלות.

עקב ההסתה האנטי-יהודית של הנאצים בתוך המחנה החריפו היחסים בין האסירים היהודים לשבויי מלחמה בני עמים אחרים. מעדויות של שבויי מלחמה יהודים ולא יהודים שהצליחו להימלט מהשבי ידוע שבשנים 1941—1942 הוצאו להורג במחנה בסלאבובה מאות שבויי מלחמה יהודים, ביניהם רופאים ואחיות.

גם ברובנה הקימו הגרמנים מיד אחרי כי-בוש העיר מחנה מעבר של השבויים הסוביי-טיים. מעדויות של אנשי המחתרת הסובייטית שפעלו ברובנה הכבושה ידוע שאת הבורות בחורשת הסוסנקי (הארנים) בה נרצחו רבבות יהודי רובנה ומהסביבה ב-6—7 בנובמבר 1941, הוכרחו לחפור שבויי מלחמה שנמצאו במחנה המעבר בקרבת העיר.

שימציאו לארכיון יד-ושם ידיעות על גורלם של שבויי מלחמה יוצאי ווהלין.

● ב-17 ביולי 1941 פנתה ממשלת בריה"מ בעזרתה של ממשלת שוודיה (הנייטרלית), לשליטי גרמניה והציעה לבצע את האמנה הבינלאומית ה-IV שנחתמה בהאג ב-1907, והמתיחסת לשבויי מלחמה. גרמניה הנאצית לא הגיבה כלל על פנייה זו.

● לפי נתונים גרמניים היה סה"כ מספר החיילים הסובייטיים שנפלו בשבי הגרמני מיוני 1941 עד סוף דצמבר 1941 3.350.693. לפי אותם מקורות היה מספר שבויי המלחמה הסובייטיים מיוני 1941 עד סוף המלחמה ב-1945, 5.750.000. כ-4 מיליון משבויי המלחמה הסובייטיים ניספו במחנות השבי, במחנות עבודת-כפייה ובמחנות ההשמדה.

היה בוריס ציבולסקי בין המעטים שנשארו בחיים שהצליחו להימלט (נפטר ביערות פולין ע"י הנהר בוג בראשית 1944).

במרד האסירים בסוביבור השתתף גם שבוי המלחמה יוסף קוזלובסקי, גם הוא איש ווהלין.

● חיים פייקאין, תושב רוקיטנו, שירת לפני פרוץ המלחמה, ב-1941, בצבא האדום. בקיץ 1941 הוא נפל לשבי הגרמני ליד העיר ויטבסק שברוסיה הלבנה. חיים הצליח להימלט מהשבי ומצא מקלט בכפר נידח בביילורוסיה המזרחית, באמצעות תעודת זהות ארית. להצלתו תרמה רבות תושבת הכפר מריה אוגרודניקובה. אחרי המלחמה עלו חיים ובני משפחתו לארץ-ישראל. (ארכיון יד ושם סימן 2583/237).

מעטות הן העדויות על שבויי המלחמה יוצאי ווהלין שהצליחו להימלט מהשבי הגרמני. נקווה שפירסום זה יעורר עדי ראייה נוספים

משה גילדנמן (דיאדיא מישא)

גד רונבלט

(שלושים שנה למותו)

חלפו 30 שנה מאז נלקח מאתנו מישא גילדנמן, האדם, העסקן, האמן, מארגן קבוצת הפרטיזנים ומפקדה הנוקם והסופר.

בשם „דיאדא מישא“ נתקלתי בסוף נובמבר 1942 בסביבת הכפר צ'רמין, מצידו השני של נהר סלויץ. הלכתי עם פלוגה יהודית שהייתה מפקדה, מזרחה לכיוון רוסיה הלבנה הסובייטית ושם שמענו מאכרי הכפרים על גנרל רוסי שנשלח ממוסקבה, האורב להם ועורך בהם טבח, זורע מוקשים בכל הדרכים והיערות ומניח שלטים ברוסית ובגרמנית: „סכנה, מוקשים!“ הגרמנים באים עד ליער, רואים את השלט וחוששים להיכנס.

לא עלה בידינו לפגוש את „דיאדא מישא“ מאחר ופגשנו את אנשי קופפק והתאחדנו איתם.

מישה גילדנמן שייך לגלריה של יהודים גאים, יהודים שגם בימי אימים אלה ידעו מה ואם ואיך לעשות והחליטו שהם לא ילכו כצאן לטבח, הם ילחמו. וכך אמנם עשה.

לגילדנמן היה האומץ לממש זאת ללא הי-

סוס, בדרכו שלו. החליט, כי אפילו עם אקדח אחד ו-5 כדורים בלבד אפשר לצאת ליערות, וב-23.9.42 כאשר האקציה בגיטו החלה, התחמק מהגיטו יחד עם עוד 16 איש ויצאו היערה.

גילדנמן לא מקבל דרך זו. שוב הוא מש-
מיע את האני מאמין שלו: קודם כל לנקום
ואח"כ לא איכפת לו למות עם "שמע ישראל",
אבל גם עם רובה ביד.

מישה גילדנמן היה גם סופר מחונן וחשוב.
יש בכתביו מרוח התקומה והנקמה. משב-רוח
רענן מרוח היער והחיים שבו. ספרא וסייפא
היו כרוכים יחד באישיותו הדגולה של דיאדיא
מישה. הוא היה סמל חי לנקמה וזה אולי
שמיחד אותו במשפחת הפרטיזנים היהודים.

מה עשתה השואה לכל העם היהודי הנותר?
דבר זה עדיין בבחינת נעלם גדול. גם בישראל
אנו מתמודדים יום יום עם בעיה זו. השואה
פעלה כמפעל משותף בין-לאומי, למרות שלא
היה תיאום מוקדם בין הנוגעים בדבר. הנאצים
המציאו והפעילו את מנגנון ההשמדה, עמים
אחרים שיתפו עמם פעולה; האנגלים נעלו את
שערי הארץ ומנעו מהמונים להציל את נפשם;
בעלות-הברית סרבו להפציץ את מחנות ההש-
מדה; מדינות באירופה הכבושה שיתפו פעולה
עם הגרמנים בשאלת היהודים. הוי אומר: בהש-
מדה, חלקה כמדיניות מוצהרת וחלקה במתן יד
חופשית לכל מאן דבעי. אלה וגם אלה רצחו
בעצמם או הסגירו את היהודים שיסבו בקרבם,
בקרונוות עמוסים מוכנים למשלוח לכבשנים. פרט
לדנמרק שבה לא הוסגרו היהודים על ידי בני
המקום.

בעלות הברית סירבו להתייצב בפומבי
לימין היהודים גם לפני המלחמה וגם במהלכה.
בכל האזהרות לנאצים ולמשתפי פעולה לא
הוזכר השם היהודי כקרבת הראשי, אלא כ"אוכ-
לוסיה אורחית חסרת מגן". איש לא שם לב
לתזכיר של פרופ' חיים וייצמן לממשלה הברי-
טית בו נאמר כי הפצצת אושוויץ יהיה פירושה
כי בעלות הברית אכן הכריזו מלחמה על הש-
מדת העם היהודי; עד שלהי 1941 יכלו עוד
יהודים לעזוב מספר ארצות-כיבוש, אך שום
מדינה לא הסכימה לקלוט יהודים.

מכל שלושה יהודים שחיו באירופה בשנות
השואה, שניים נרצחו, לרבות נשים וילדים.

בסוף ינואר 1943 הצטרף ליחידה של סבו-
רוב ובמסגרת הגדוד שעליו פיקד הסרן מיר-
קובסקי הוקמה פלוגה של 33 לוחמים, כלומר
ל-17 אנשי קוריק צורפו עוד 16 איש, יהודים
אחרים, גילדנמן היה מפקד הפלוגה.

הפלוגה פעלה צפונית לזייטומיר עד שחרור
האיזור בסוף 1943 ע"י הצבא האדום. ביומנו
של מישה גילדנמן על האקציה הראשונה שהת-
קיימה ב-21.5.42 אנו קוראים כי לאחר סיום
האקציה בשעה 4.00 אחרי הצהרים מכרזו מפ-
קד הגסטפו כי כולם חייבים להתייצב למחרת
היום במקום עבודתם. לא מורגשת עליו שום
התרגשות, הוא נראה שלוו, אפילו שבע רצון
ומרוצה, אם כי קצת עייף.

ולמחרת, לאחר השחיטה כאשר קמו הנות-
רים לחזור לעיירה, הציע מישהו מהם לסור אל
בית המדרש של רב ליזור, על מנת לקיים
מנהג "קריעה" ואמירת "קדיש". מישה הולך
עם כולם. בבית הכנסת על הרצפה בין ה"שטנ-
דרים" השבורים מתגולל ספר-תורה ללא "מעיל".
היהודים הרימו את הספר-תורה, התחילו לג-
קוּתו ולסדרו. קרעו קריעה ואמרו קדיש.

גילדנמן רואה כל זאת ובחמת זעם הוא רץ
לבמה וצועק: "לא זו הדרך!", לא באמירת
"קדיש" נענה על נהרות הדם הנקי שנשפך;
אנו צריכים ודורשים נקמה... עלינו לדעת כי
כולנו שפוטים למוות, במוקדם או במאוחר.
אני לא אלך כשה לטבח! לפני מותי אני חייב
לחנוק ולו גרמני אחד, במו ידי. תמות נפשי
עם פלשתיים.

בפנייתו ליהודים לאחר-מכן בגיטו הוא כו-
תב בין השאר: "למות כגברים בקרב מות גי-
בורים, האין זה טוב יותר ממוות בזוי בפחד?
בואו היערה, צאו מהר מהגיטו. עשרה ימותו,
אבל גם עשרה ישרדו. יהודים, קדימה לקרב!"
מישה גילדנמן פונה אישית ליהודים רבים
ומציע להם להצטרף אליו. הרבה עונים תשובות
מתחמקות. עדיין רוצים להאמין שלא ישמידו
את כולם; שבחורף, ביערות, אין קיום וכו';
זהו הגורל, ואין להמלט ממנו. והיו גם תגובות
של פחד. כי הדבר יאמלל את היהודים הנות-
רים ויחיש את הקץ של גיטו קוריק.

15 אלף קצינים פולנים; בבילורוסיה שרפו הגרמנים אלפים בכנסיות; בלידיצה, צ'כיה השמידו כפר שלם על תושביו; מאות אלפי שבויים, חיילים רוסיים הושמדו במחנות. למעלה ממיליון וחצי לא-יהודים הושמדו במחנות ההשמדה.

הגבורה

ההיסטוריה שלנו יודעת לספר על מרד יהודי ביוונים וברומאים. מרד שצמח על אדמת ארץ-ישראל בשפלת החוף, בהרי יהודה ובגליל. על מרד יהודי על אדמת נכר, לא ידוע. מרד הגיטאות מהווה מפנה בהיסטוריה היהודית הלו-חמת, לוחמי גיטו ורשה ידעו היטב שהלחימה בין החומות תסתיים בקיצם, אך בהיותם מודעים מהשליחות ההיסטורית של העם היהודי לקחו על עצמם את צו ההקרבה והרימו את דגל המרד ויצאו לקרב האחרון.

בצבאות של בנות הברית לחמו כמיליון וחצי חיילים יהודים; הלחימה הפרטיזנית היהודית נפרסה באוקראינה, פולין, ליטה, רוסיה הלבנה, יוגוסלביה, צרפת, בלגיה, איטליה ועוד. מעריכים בין 50 ל-60 אלף פרטיזנים יהודים. הם היו בהרבה מקומות הראשונים לארגון יחידות מרי ונושאי הנקמה ברוצחים הנאצים ועוזריהם מבין עמי הארץ. גבורת הפרטיזנים היהודים הלא היא כתובה בעשרות ספרים שהופיעו בעולם למרות ההתעלמות הרשמית של אי אלו מדינות במזרח אירופה.

והחיות בדמות אדם, הרוצחים הנאצים, מה הם כותבים? הרוצח השפל הגנרל הנאצי שטרופ כותב בין השאר: „לוחמי הגיטו לחמו באומץ, בחירוף נפש, לוחמים אמיצים ללא חת". תיאור רים דומים אנו מוצאים בדיווחים של הנאצי, רוצח אף הוא, הגנרל קצמן, על מלחמת הפרטיזנים בהרי הקרפטים.

הפעם אני מאמין להם, אכן, כך לחמו יהודים בגיטאות ובפרטיזנים. והיה כי ישאלך בנך איך התנגדו ולחמו יהודים בצורר הנאצי? והגדת לו לאמור: שכאשר היתה להם הזדמנות הם לחמו, ובתחבולות. הם לחמו בגיטאות, הם לחמו במחנות ההשמדה והיו המצטיינים בלוחמת הפרטיזנים.

ולתשובה זו שותף הלוחם והמפקד הגדול משה גילדנמן ז"ל.

ובהשוואה: הרוסים 1 לעומת 22; הבריטים 1 לעומת 150; הגרמנים 1 לעומת 25.

על פעולות מנהיגים יהודים בחו"ל ובארץ — עדיין אין מחקר ממצה. כולם היכו על חטא; למעשה לא עשו כלום.

נדמיין לעצמנו תמונה של תהלוכה של יהודי ארה"ב. חצי מיליון יהודים מפגינים לפני הבית הלבן ועורכים שם שביתת רעב יום-יומיים, שבוע. עד שממשלת ארה"ב תעשה משהו להצלת יהודים. באמריקה עשו זאת בהקשר לווייטנאם; מדוע זנחו אז אותנו?

יש ועדיין שואלים: למה מרדו מעטים ובמאחר? והרי מספר תשובות:

סגירה הרמטית בין גיטו לגיטו; שיטת ההונאה של הגרמנים; „שיינין" וכו'; הפחד להפיקיר אשה וילדים; רעב, קור, מחסור בביגוד; צפיפות: 20—25 נפשות בחדר אחד; מחלות והעדר תרופות; תשישות מעבודת כפיה מחושך ועד חושך; ענישה קולקטיבית; העדר נשק; אי הכרת היעד והשכנים; האוכלוסיה האוקראינית העויינת, עד כדי רצח; לא הכרנו את „נפש" הגרמנים; באזורים של בריה"מ פשוט לא ידעו מה זה „נאצים".

האם אנחנו היינו נוהגים אחרת? — הסופר דוד שחם ענה בזמנו על שאלה זו מעל דפי „ידיעות אחרונות" לא באלף רבתי. לעניות דעתי זו התשובה הנכונה.

לוי היו הנאצים כובשים את המזרח התיכון וכל היישוב היהודי היה מתבצר, על פי „תוכנית הכרמל", בחיפה ובסביבתה — גם אז לא היו הדברים מסתיימים אחרת; אחרי שהנאצים היו משלמים את מחיר הדם בקרבות עקובים מדם, אך ממגרים את הלוחמים שלנו, היו כל הנותרים מובלים כצאן לטבח, ממש כאחיהם בגיטאות פולין ורוסיה.

ומה קרה במקרים דומים במקומות אחרים? באסון „מעלות" היו בביה"ס 14 מדריכים ותלמידים מבוגרים; באולימפידיה של מינכן היו נציגים מובהקים של הספורט הישראלי; באסון אוטובוס הדמים בחוף — מרבית הנוסעים היו גברים. למה לא התנגדו?

כי יש מצבים, שאין בהם אפשרות למרד. ואצל הגויים? — ביערות קאטון נרצחו

צבי רזניק

ישעיהו אברך ז"ל

ישעיהו אברך נולד בקיוב. משפחתו הגרה לקובל דוהלין. כחניך „השומר הצעיר“ עשה בקיבוץ הכשרה (בלודמיר).

בשנת 1935 עלה ארצה הישר לקיבוץ מרחביה. היה חבר בהגנה. במלחמה השניה התנדב ושירת ב„בריגדה“ העברית. בעת מלחמת השחרור היה קצין חינוך של פיקוד המרכז בדרגת סרן. עם הקמת המדינה מונה למנהל משרד החינוך והתרבות ופעל במחיצתו של שר החוהת"ר דאז (הראשון) זלמן שז"ר ז"ל. בסוף שנות החמישים ובראשית שנות השישים היה הנציג המדיני של ההסתדרות בארה"ב ובקנדה.

בשובו ארצה ייסד את המחלקה להשכלה גבוהה בועד הפועל של ההסתדרות והיה בין מקימי האקדמיה ללימודי העבודה. נמנה עם חברי מערכת עתון „דבר“ וחתם על מאמריו בשמות העט „יותם“, „יואב“ ועוד. הוא הצטיין בסגנונו הייחודי ובעושר לשון. ב־1975 קיבל את פרס סקולוב על כתיבתו הפובליציסטית. בשנת תשמ"ו הוענק לו פרס ישראל.

אברך היה ממיסדי קרן תל-אביב לספרות ואמנויות ע"ש יהושע רבינוביץ ז"ל וכיהן כיו"ר הקרן. כן היה חבר הועדה המרכזת של הסתדרות העובדים. עם פרישתו לגמלאות התמסר לכתיבה ולתרגום ספרים — ביניהם „הקיסר והרבי“ מאת זלמן שניאור; מונוגרפיה על שלום אש מאת יצחק טורקוב, „השועל והענבים“ על פי משלי אזופוס, ואחרים.

הוריו חיים וחנה ואחותו הקטנה נחמה נספו בשואה בקובל. דודו, המורה והמחנך בגמנסיה העברית „תרבות“ בקובל, יוסף אברך ז"ל, נרצח במגרש העיר ע"י קלגסי היטלר כאשר כל יהודי העיר הובלו לגיא ההריגה.

הסיפור המלא על גבורתו לפני הירצחו של יוסף אברך הובא בילקוטים מס' 35 ו-40. בדצמבר 1984 הנציחו ישעיהו ופולה אברך את הוריהם ואת הדוד יוסף, שנספו בשואה בקובל באוניברסיטת תל-אביב בבנין נפתלי.

נלקח מאתנו איש רב-פעלים, סופר כשרוני ופובליציסט בחדר עליון. ליוצאי קובל בישראל ובחר"ל זוהי אבידה קשה ואין מנחם. יהי זכרו ברוך.

ארגון וועד יוצאי קובל בישראל מתייחד עם זכר יקיריהם שנפטרו בשנת תשמ"ז—ח ומשתתפים בצער המשפחות

ז'ניה פלדמן ז"ל (לבית פרייליכמן)

יעקב מנזה ז"ל (בעלה של בבה לברטוב)

רחלה גולד ז"ל (הבת של מרים טייטלבוים מאסק)

חסייה פרידמן ז"ל, אשתו של מיכאל פרידמן משפיים

מהנדרס יהושע גולדשטיין ז"ל

מיכאל פרידמן ז"ל (משפיים)

מאיר יוכט ז"ל

ישעיהו אברך ז"ל

יצחק גסקו ז"ל

אהרון רייטר ז"ל (בעלה של אטל זפרן)

שרה בורשטיין ז"ל (רעייתו של איזיה בורשטיין ז"ל)

לאה בלומנפלד ז"ל (לבית וורצל)

משה פרל ז"ל

ישעיהו אברר

ק י נ ה ע ל ק ו ב ל

קובל, עיר בישראל. עיר שהיתה. עיר-יהודים שהיתה. די להזכר בעיר אחת כזו; די להעביר לנגד עיני-הרוח והזכרון כל היהודי שהיה בעיר אחת של פולין כדי לדעת מה חרב — ולא בעיר הזאת בלבד. בכל אירופה המזרחית כולה. בעם היהודים.

השואה היא מושג מופשט כל עוד אתה מדבר בה כבמאורע היסטורי — אפילו כבמאורע היסטורי מחריד, שטני. השואה נעשית מוחשית מאד, לשון-אש הלוחכת בשרך החי, משעה שהיא מומחשת לך באובדן פסי-חד-משמעי; במחיקה מעל פני כדור-החיים; בכלייה עוקרת-משורש של בית, של הורים, של גוף-אדם-וחברה שבו נבטה ילדותך ובו בשלה בגרותך ובו עוצב דיוקנך כאדם וכיהודי. ריקמת-חיים שלמה, שאתה נארגת בה והיא ארוגה בך. מוטלת לפניך קרועה ומקורעת לגזרים, ללא כל אפשרות של איחוי. ללא זכר אפילו לקרעים. קובל היהודית שהיתה.

קהילה של שבעה-עשר אלף יהודים והם קרוב לתשעים אחוזים — אומרים לנו יודעי מנין — של אוכלוסיית העיר כולה.

שבעה-עשר אלף בלבד — ומה לא היה בה בעיר היהודית הזאת? רשת של בתי-ספר עבריים יסודיים, גמנסיה, חדרי-תורה ו"תלמוד-תורה" וגמנסיה יהודית פולנית ומועדוני-תרבות ומוסדות-חינוך ומרכזי-הכשרה ותנועה חלוצית לכל זרמיה וחצר-רבי של שושלת מפוארת ותנועת חסידים — ותנועת "מתנגדים" ניכחה — וסאן רוחש ומהמה של חיי-תורבות ורוח-היוצר — נהר איתנים.

חיי תרבות — וחברה יצוקה. חישוק על גבי חישוק. כמו היו הכל ערבים זה בזה. לא "ביטוח לאומי" ולא "מערכת חוקי פנסיה", רק מערכת של ערבות אנושית הדדית שאיננה מותירה לא פינה של תלאה ולא פינה של מצוקה ולא מוקד של חולי או סבל-אנושי אחר — בלי השגחה, בלי יד מושטת לעזור. לא מכוח החוק. לא מכוח תקנות. מחובת הלבבות. הלבבות היהודיים האלה המקיימים אצילות בתוך-תוכו של העוני וגודב-לב בתוך הדחקות ואור גדול בתוך מצולות המצוקה. האור הגנוז.

פעמים נדמה כי מספר היהודים שהיו פעילים בחיי הצבור ובחיי-היוצר היה גדול מכלל היהודים יושבי העיר. שבעה-עשר אלף יהודים — עם עתון שבועי, עם קייטנות לילדי מצוקה, עם בית-כנסת מפואר; חוצו מעשה-אמן ופנימו מעשה-חושב, בית התפילה הגדול של העיר, שבין כתליו ניסרו תמיד רינת היהודים ותפילתם ובחללו נחנקה ביום-גזירה שוועתם האחרונה לפודה, למציל. עם ארון-קדשו המגולף, על כרוביו ואריותיו, על לחשי „סמט ואטל'ס“ (איך טיוב לישראל ס'לה), שלו — עלו יהודי העיר בלהבות.

תלשנו עצמנו מן הגזע ההוא והגזע עצמו נגדע מן השורש והשורש כולו נעקר מפלגי-המים של הווייה יהודית שעליהם היה שתול — ואין עיר. ואין אם. וכל שורה שנוסיף — תטביע עטנו בדמע. קובל. עיר רינת-נעורי. עיר יגוני — לעולמים.

קינות נאך קאוועל

ישעיהו אברר

קאוועל, א שטאט אין ישראל. א שטאט וואס געווען איז. א שטאט מיט יידן וואס געווען איז. ס'גענוג זיך דערמאנען אין איין שטאט אזא. ס'גענוג אדורכפירן פאר די גייסטיקע אויגן און אין זיכרון דעם גאנצן יידן, כדי וויסן וואס איז חרוב געווארן. און ניט נאך אין דער שטאט אליין. אין גאנץ מזרח-איראפע. אינעם פאלק פון יידן. די שואה איז אן אבסטרעקטער באגריף כל זמן דו רעדסט איבער איר ווי וועגן א היסטארישע געשעעניש, א טייוולאנישע. די שואה ווערט זייער ממשותדיק, א פלאם פייער וואס פרעסט דיין לעבעדיק לייב, מיטן מאמענט ווען דו הויבסט איר אן פילן ווי א פיזישע, איינדייטיקע אבידה; ווי דאס אפמעקן פונעם לעבנס-גאנג; ווי א פארניכטונג, וואס ווארצלט דיך אויס פון היים, פון עלטערן, פון מענטש-און-געזעלשאפט-פייסאזש אין וועלכן דיין קינדהייט האט געשפראצט און ווי דיין רייפקייט האט געצייטיקט און ווי ס'האט זיך געפארעמט דיין געשטאלט ווי מענטש און ייד. א גאנצער לעבנס-געוועב וואס דו ביסט אריינגעפלאכטן געווארן אין אים און ער איז איינגעפלאכטן געווארן אין דיר, ליגט פאר דיר צעריסן און צעפיצלט אויף שטיקלעך, אן אוועלכע ס'איז מעגלעכקייט זיך צוריקלעפן. אן א זכר אפילו פון די שטיקלעך. די יידישע קאוועל וואס געווען איז.

א קהילה פון זיבעצן טויזנט יידן, „כמעט 90% פון אלע איינוווינער אין שטאט“, זאגן אונדז מענטשן, מומחים פון ציילן.

זיבעצן טויזנט בלויז — און וואס איז ניט געווען אין אט-דער יידישער שטאט? א נעץ פון העברעישע גרונטשולן און גימנאזיע, חדרים און „תלמוד-תורה“, און א יידישע גימנאזיע אין פויליש. און קולטור-לאקאלן, און הכשרה-צענטערס, און א חלוצישע באוועגונג פון אלע שטרעמונגען, און א רביישער הויף פון א פרעכטיקער דינאסטיע — און א „מתנגדישע“ באוועגונג דאקעגן. און א רושיקער, טומלדיקער געווימל פון לעבן און קולטור און שעפערישער גייסט — א פליסנדיקער טייך.

א לעבן פון קולטור און א פעסטגעבויטע געזעלשאפט. א רייף אויף א רייף, ווי אלע וואלטן געווען אויסגעמישט איינער אינעם אנדערן. ניט קיין „נאציאנאלע פארזיכערונג“ און ניט א „קאמפלעט פון פענסיע-געזעצן“ נאר א קאמפלעט פון מענטשלעכער קעגנזייטיקער אחריות וואס לאזט ניט אדורך קיין איין ווינקעלע פון א צרה, קיין איין ווינקעלע פון גויט, קיין איין ברענפונקט פון קראנקהייט אדער פון אנדערע מענטשלעכע לידן — אן השגחה, אן אן אויסגעשטרעקטע האנט נאך הילף. ניט מכוח פון געזעץ, ניט מכוח פון תקנות. פון פליכט פונעם הארצן ארויס. די יידישע הערצער וואס זענען מקיים אדעל אין סאמע מיטן פון ארעמקייט, און ברייטהארציקייט אינעם דחקות, און א ליכטיקע שיין אין די טיפענישן פון גויט. דער „אור הגנוז“¹.

א מאל דאכט זיך דיר, אז די צאל יידן וואס זענען געווען טעטיק אינעם געזעלשאפט-לעבן לעבן און אינעם שעפערנישן לעבן זענען מער פונעם כלל יידישע איינוווינער אין שטאט. זיבעצן טויזנט יידן — מיט א וואכנבלאט, מיט זומערלאגערן פאר ארעמע קינדער, מיט א פרעכטיקער שול; אויסנווייניק מעשה קינסטלער און אינעווייניק מעשה שעפער, די גרויסע שטאטישע שול וואס צווישן אירע ווענט האט שטענדיק זיך געהערט דאס געזאנג און תפילות פון יידן און אין זיין חלל איז דערשטיקט געווארן אינעם טאג פון גזירה זייער לעצטער געשריי צו אן אויסלייזער, צו אן העלפער. מיטן אויסגעשניצטן ארון-קודש, מיט זיינע מלאכים און לייבן, מיט זיין סאמעט-און-אטל"ס (איך טוב לישראל ס'לה — נ'אר ג'וטס פ'אר י'שראל אייביק) זענען ארויף אויך די יידן פון שטאט אין פלאמען פייער.

מיר האבן זיך אפגעריסן פון יענעם שטאם און דער שטאם אליין איז אפגעשניטן געווארן פון ווארצל און דער ווארצל אינגאנצן איז אויסגעריסן געווארן פון די וואסער-קוואלן פון יידישן קיום וואס אויף זיי איז ער געפלאנצט געווען — און ס'ניטא קיין שטאט. און ס'ניטא קיין מאמע.

און יעדער שורה וואס מיר וועלן צוגעבן — וועט דערטרונקען אונדזער פעדער אין טרערן.

קאוועל, די שטאט פון מיין יוגנט-געזאנג, די שטאט פון מיין טרויער — אויף אייביק.

יידיש: ג. ל.

(1) די ליכט וואס דער רבש"ע האט באהאלטן פאר די צדיקים אין גן-עדן — ג. ל.

וואַלינער פאָרן קיין ישראל

יעקב עלבירט

(א בריוו פון ניו-יאָרק)

נאך א סך און אפטע מיינונג-אויסטוישונג-גען צווישן אונדז, די פעדעראציע פון וואַלי-נער יידן אין ניו-יאָרק און דעם איגוד אין גבעתיים (דורך בריוו און אויפן טעלעפאן) איז באשלאסן געוואָרן, אז מיר, די וואַלינער פון די תפוצות וועלן זיין די געסט פון די וואַלי-נער אין ישראל אין „היכל יהדות-ווהלין“. לויט דעם וועט דער כנס פארקומען ה' באייר תשמ"ח (22.4.1988).

טייערע חברים, כ'האב ענדלעך דערהאלטן די גוטע בשורה אז איר גרייט צו א גייעם „ילקוט ווהלין“ געווידמעט דעם קומענדיקן כנס, וואס וועט פארקומען, בלי נדר, סוף אפריל ד. י. צוזאמען מיט דער איינלאדונג שרייבען עפעס-וואס וועגן 40סטן יום העצ-מאות. איז קודם כל וויל איך מאכן די טרא-דיציאנעלע ברכה „שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה“.

דער ביאלאגישער זייגער

איז קעגן אונדז

„דיה לצרה בשעתה“. אבער ליידער רוקט זיך אן די צרה נאָענטער און נאָענטער; די צוגרייטונגס-אַרבעט, און בכלל, אין דער פּע-דעראַציע ווערט שווערער און שווערער — דער ביאלאגישער זייגער טוט זיינס. דאָס מאַכט דעם כנס נאָך וויכטיקער און דרינגענדער. לעת-עתה זענען מיר בלויז 30 דעלעגאַטן. דאָס איז וויי-ניק. איך, פון מיין זייט, טו אַלץ כדי ווערבירן מער בעלגים. ביז איצט, מיין איך, איז דער רעקאָרד פון אונדזערע צוזאַמענפאַרן גישט שלעכט: דער ערשטער כנס איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין 1983; דער צווייטער אין 1985 און דער קומענדיקער, בלי נדר, אין אַפּריל 1988. ווען אַנדערע יידן זענען געווען אין וואַשינגטאָן אָדער אין פּילאדעלפיע, זענען מיר וואַלינער געווען אין אונדזער היכל און אין ירושלים. איך האָב אַ ביסל מורא אַז אין קו-מענדיקן אַפּריל, ווען מיר דאַרפן ווידער זיין אין ישראל, וועלן אַ סך אחינו-בני-ישראל, כּן ירבו, פון די פֿ״ש און אַנדערע לענדער זיין אין וואַרשע: עפּעס אַ קלייניקייט, די פּוילישע רעגירונג לאָדעט אָפּציעל איין יידן פון דער גאַנצער וועלט צום 45-סטן יאַרצייט פון וואַר-שעווער געטאָ-אויפּשטאַנד.

פוילן און די שואה

צי זענען אויך פּאָליאַקן שולדיק אין אויס-מאַרדן מיליאָנען פּוילישע יידן אין דער שואה? אין די קאַטויליש-ליבעראַלע-אינטעליגענטע קרייזן און אין פאַרשידענע פּעריאָדישע אויס-גאַבן אין פּוילן פירט זיך עלצטנס אַ לעב-האַפּטע דיסקוסיע אויף דער טעמאַ, הגם די פּוילישע רעגירונג פילט זיך ניט אַזוי באַקוועם פון דעם גאַנצן טאַראַראַם. אַזוי בערך ווערט געזאָגט אינעם פאַרשונגס-באַריכט פון „אינ-סטיטוט פאַר יידישע עניינים“ פון יידישן וועלט-קאָנגרעס וואָס דערשיינט אין לאַנדאָן. דער גרויסער וויכוח האָט זיך אָנגעהויבן מיטן היס-טאָרישן אַרטיקל פון פּראָפֿ' יאָן בלאַנסקי וואָס האָט זיך קאַנצענטרירט אין דער פּראָגע פון דער מאַראַלישער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון דער פּוילישער געזעלשאַפּט פאַרן יידישן גורל אין דער צייט פון דער שואה; צי האָט דאָס פּוילישע קריסטנטום געטון לויטן קריסטלעכן אידעאַל פון רחמנות און ברודערשאַפּט, אאז״וו. לויט בלאַנסקי זענען פּאָליאַקן ניט פאַראַנט-וואָרטלעך פאַרן אויסמאַרדן די יידן אין פּוילן, אַבער גלייכצייטיק אונטערשטרייכט ער אַז דער

לאַמיר לערנען פון פעלערן

בלויז דער געדאַנק אַז מיר, וואַלינער, וועלן זיך ווידער טרעפן אין אונדזער „היים“ דער-וועקט אין אונדז שטאַרקע געפילן און דער-וואַרטונגען. אין דער פאַרגאַנגענהייט, נאָך יעדן כנס, האָב איך קריטיקירט געוויסע געשעענישן און אָנגעוויזן אויף טעותן, לויט מיין מיי-נונג, בכדי לערנען אויסמיידן פעלערן אין דער צוקונפּט. גלייכצייטיק האָב איך זיך פּער-זענלעך, אָדער אונדזער פּעדעראַציע, ניט אַרויס-גענומען פון כלל. איך האָב דאָס אויך געטאָן, עפּנטלעך, אויף אונדזערע מיטינגען אין ניו-יאָרק, אין מיין קאַרעספּאָנדענץ מיט לאַס-אַנדזשעלעס און קאַנאַדע און אויף די שפּאַלטן פון ילקוט ווואַלין. כדי פאַרריכטן טעותן דאַרף מען אויף זיי אָנווייזן אָן אויפהער. צו דער-פרישן אונדזער זכרון וויל איך דאָ דערמאָנען (למשל) אונדזער עקשנות אַדורכפירן די אַז-כּרה לויטן טראַדיציאָנעלן שניט. צוליב טאַקט דערמאָן איך בלויז אונדזערס אַ טעות.

אין חכם כּבעל הנסיון — אויב מען קאָן זיך סומך זיין אויף דערפאַרונג, דערוואַרט איך אַז גוטע זאַכן וועלן פאַרקומען אויפן כנס. איך בין אַפּטימיסטיש, ווייל מיר האָבן געלערנט פון די 2 ערשטע כנסים און מיר מאַכן אַ סך צו-גרייטונגען כדי פאַרזיכערן אַ רייכן און כּכּוּר-דיקן אינהאַלט פון קומענדיקן כנס. מיר אַר-בעטן שווער צו פאַרזיכערן די פינאַנסיעלע מיטלען פאַר אַ רייע פּראָיעקטן וואָס דאַרפן צייטיק ווערן ביזן כנס. אַזוי, למשל, וועט דער חדר-ההתיחדות קריגן אַ נייעם אויסזען, צוליב נייע, פערמאַנענטע אייגנריכטונגען; דער היכל וועט קריגן אויסבעסערונגען אין און אַרום דעם בנין. די אומגעבראַכטע וואַלינער יידישע קהי-לות וועלן האָבן אַ „וואַלינער וואַנט“ אין „בּק-עת הקהילות החרבות“ אין „יד ושם“, ירוש-לים. דערווייל איז בלויז די פּעדעראַציע אין נ. י. די איינציקע וואָס פאַרזיכערט די נויטיקע סומע (25000 ד.).

מיר האָבן שוין צוזאַמען מיטן איגוד באַ-שטימט אַ פּאַסיקן פּראָגראַם, הגם דערווייל פּראָוויזאָריש, פונעם כנס. יעדנפאַלס, דער פּראָגראַם וועט זיך אַריינפאַסן אינעם אַלגע-מיינעם פּראָגראַם פון יום העצמאות. די הנהלה פון „יד ושם“ קאַפּערירט מיט אונדז אין יעדן הינזיכט. דער היכל וועט דאָס מאָל אויך באַ-רייכערט ווערן מיט אַ „שואה-מנורה“. מעשה-ידין פון קינסטלער פון דער שואה-מנורה אין „יד ושם“, ירושלים. מיר דאָ האָפּן, בדרך כלל, אַז דער כנס וועט זיין פּראָדוקטיוו און געלונג-גען.

געבליבן פון יענער צייט זענען ווייניקער פון די צאל פינגער אין איין האנט. זאל געבענטשט זיין זייער אנדענק. איצט זענען מיר גליקלעך און צופרידן וואס ס'האט זיך אונדז איינגעגעבן צוציען א יינגערן עלעמענט צו דער ארבעט.

„ילקוט ווהלין“

און פאראייביקונג

נעמענדיק אין אכט אז אין און ארום דעם „היכל“ איז אלץ פארווארגט, גלויב איך אז ס'איז שוין די העכסטע צייט א טראכט טון וועגן פלענער ווי אזוי באווארענען אז דער „היכל“, דער פלאץ און די שיעורים פון „יד ושם“ אינעם „היכל“ אין דער געשיכטע פון דער שוואה מיט תלמידים און סטודענטן א.א.וו. פון יעדן עלטער, זאלן אויך אין דער זעלבער צייט לערנען די וואלינער גייסטיקע ירושה. איינער פון די מיטלען איז דער „ילקוט ווהלין“. איך האלט זיך ביי מיין מיינונג אז דער „ילקוט ווהלין“ דארף זיין אן אינטעגראלער טייל פון דער אלועלטלעכער וואלינער קערפערשאפט, וועלכן מ'האט שוין פון לאנג באדארפט אקצעפטירן און אקטיוויזירן. צוליב א ספעציעל פישן קאמפלעקס פון ניט קענען דעפינירן די גרענעץ צווישן דער „אגודה“ („היכל-פאר-וואלטונג) און דעם „איגוד“ (אין ישראל) מוז מען באזארגן דעם „ילקוט ווהלין“ מיט א זעלבסטשטענדיקער פינאנסיעלער עקזיסטענץ. איך ווייס אז דערצו פאדערט זיך א גרעסערע סומע געלט, איז פארזיכער איך איך אז אויב מען וויל דאס און אויב מען דאגהט וועגן וואלינער גייסטיקע מורשת (ירושל) — וועלן מיר די געלטער קריגן אן שום שוועריקייטן.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך דורך דעם „ילקוט ווהלין“ זיך ווענדן צו די וואלינער לאנדסלייט וואס האבן נאך ניט פאראייביקט זייערע משפחות, אומגעקומענע אין דער שוואה: גיט אונדז אן זייערע נעמען, און די נעמען פון פריינד און שכנים וועלכע זענען נאך ניט פאראייביקט און מיר וועלן זיי געבן א תיקון אויף די „דפי הנצחה“. מיר דערווארטן ניט פון קיינעם קיין געלט. די פעדעראציע וועט דאס טון אויף איר חשבון.

ס'זענען נאך דא א סך זאכן וואס מיר ווא-לינער קענען און דארפן טון, און אויב מיר וועלן ווייטער זיין טעטיק און ניט זיך בלויז בארימען מיט מעשים אין דער פארגאנגענהייט, וועלן מיר זיך אלע, ב"ה, טרעפן אינעם יובל פון חג העצמאות אויף א כנס פון וואלינער יידן און זייערע קינדער און קינדסקינדער. אמן, כן יהי רצון.

אנטיסעמיטיזם אין פוילן איז געווען אזוי שטארק, אז נאר א נס האט אפגעהאלטן דאס פוילישע פאלק פון נעמען אן אקטיוון אנטייל אין פעלקער-מאָרד.

פראפ' בלאנסקי האט אנגעטראטן אויף דער אנגעווייטיקסטער גניאטקע אין באווסטזיין פון דער פוילישער געזעלשאפט און דער ויכוח האט זיך ממש צעפלאקערט. ווער מיט א שריי-ענדיקן נאציאנאליסטישן „ירגזון“, אז „ס'אפילו ביטא קיין פלאץ פאר אזא פראגע, ווייל דאס פוילישע פאלק אין יענע אומשטענדן איז גאר-גאר ניט שולדיק“ (וולאדיסלאוו סילא-גאוויצקי א.א.וו.) און דאס אקצעפטירן פון טערעזא פערקראווא (געווען אין צייט פון קריג א מיט-גליד אין ראט צו העלפן יידן) אז נאר א קליי-נער פראצענט פון פוילישן פאלק (1—2,5%) זענען געווען ביכולת העלפן יידן, און אז 20% פון די וואס האבן געקאנט העלפן האבן עס געטון פאר געלט. זי האט אויך באשולדיקט די אלע דיסקוסאנטן וואס האבן געטענהט אז די יידן אליין זענען געווען זייער פאסיוו צו זייער גורל און דאס האט געשטערט זיי רא-טעווען.

מיר, וואלינער יידן

פארן קיין ישראל

איז פארוואס שרייב איך דאס אלץ? ווייל איך מיין אז דער ויכוח גייט אונדז ווייניק אן, דאס איז זייער פראבלעם בלויז. איך האלט אז דער יארצייט קאן און דארף אויפגעצייכנט ווערן אין מדינת ישראל, אין ניו-יאָרק און אין אנדערע מקומות פון יידישע צענטערס, און ניט דווקא אין פוילן. זאלן עס טון דארט די יידן וואס לעבן דארט, איינשליסלעך די צו-געקומענע פון ראטנפארבאנד. מיר וואלינער יידן ווייסן אונדזער אדרעס. מיר פארן קיין ישראל! אויסער דאס פייערן דארטן דעם 40-סטן חג העצמאות וועלן מיר אויך ניט פארגעסן דעם געטא-אויפשטאנד. ס'קומט אונדז ניט קיין דאנק דערפאר, אבער שטאלץ זענען מיר!

אויסער דעם פערציקסטן יום העצמאות פארן מיר קיין ישראל פייערן דעם 25-יאָריקן יובילעאום פון דער ניו-יאָרקער פעדעראציע פון וואלינער יידן. אין 1963 איז געשאפן גע-וואָרן דער קאמיטעט פאר „היכל יהדות ווהלין בישראל“ וואס איז שפעטער פארוואנדלט גע-וואָרן אין דער פעדעראציע מיט נתן פירער ז"ל בראש. איך בין דעמאלט געווען דער יינגסטער צווישן די גרינדער. ווי די צייט לויפט שנעל!

אינעם פערציקסטן יום העצמאות און בעתן דריטן וואלינער כנס וועט יאסקעס נאמען פאר- אייביקט ווערן אין „היכל יהדות ווהלין“ אין מדינת ישראל.

א דאנק דיר מדינת ישראל

פאר דיין זיין

וואס שייד מדינת ישראל: די עקזיסטענץ פון ישראל באווירקט שטארק אונדזער לעבן אין די תפוצות. אן דער ישראל-טעמאטיק וואלטן מיר געווען אויסגעטון פון דער רייכער יידישקייט, וואס ווערט געשאפן אינעם גאנג פון די אפטע פאליטישע, קולטורעלע און פי- נאנסיעלע אקציעס לטובת מדינת ישראל. א דאנק דאס אויפשטיין פון דער מדינה איז דאך אפ- געשטעלט געווארן, אין א גרויסער מאס, דער אסימילאציע-שטראם, סיי די געצוונגענע אסי- מילאציע אין ראטנפארבאנד און סיי די אפאר- טוניסטישע אסימילאציע אין די מערב-לענדער. לאמיר שטאלץ זיין מיט די גלענצנדיקע דער- גרייכונגען פון מדינת ישראל אויף אלע גע- ביטן. פאר מדינת ישראל דארפן מיר קיינמאל נישט און טארן נישט זאגן: „הרף!“ (הער-אויף!)

איך האב אנגעהויבן מיט א „שהחיינו“ און וויל פארענדיקן מיט „א דאנק דיר מדינת ישראל — פאר דיין זיין!“

מיין ברודער יאסקע ז"ל

יא, איך האב זיך דאך געזעצט צום טיש שרייבן וועגן פערציקסטן יום העצמאות — און איך שרייב און שרייב וועגן וואלינער עניינים. אין מיין שרייבטיש זע איך איצט א סך מא- טעריאל וועגן 40 יאר מדינת ישראל, אבער מיך ציט אן אויפהער די שוואה-טעמאטיק. איך קלער: מדינת-ישראל — און אין מיין דמיון זע איך די געשטאלטן פון מיינע טייערע אומ- געקומענע און צווישן זיי שילט זיך תמיד אויס דער סילועט פון מיין ברודער יאסקע. מיט דריי יאר בלויז איז ער געווען עלטער פון מיר און געווען איז ער פאר מיר נישט בלויז אן עלטערער ברודער. געווען איז ער פאר מיר א מוסטער אין אלע הינזיכטן. געחלומט האט ער אלע זיינע יינגע יארן וועגן א יידישער מדינה אין ארץ-ישראל און שטענדיק האט ער געגלויבט און איז געווען „מער-ווי-זיכער“ אז די מדינה וועט אין איין שיינעם טאג געבוירן ווערן. איך פלעג אים אפט מקנא זיין פאר זיין ענטוויאזם, פאר זיין התפעלות פון דערגריי- כונגען אין ארץ-ישראל. ער האט'ס נישט דער- לעבט. ד"ר יוסף עלבירט איז געפאלן פון א דייטשישער קויל דעם 20סטן אויגוסט 1942. אין יענעם טאג האט יאסקע באהאנדלט זיינע פאציענטן אין לויצקער עפידעמיון שפיטאל. קיום 27 יאר איז ער דעמאלט אלט געווען.

דא האבן דינע אבות דורכגעשפאנט דעם ים

(געווינדמעט דעם פערציק יאריקן יום- הולדת פון מדינת-ישראל)

שאפן א היימישע און געמיטלעכע שטימונג. די מערהייט פון אונדזער פאסאזשירן-גרופע זענען געווען אייראפעער וואס האבן איצטער, נאך א צאל יארן וווינען אין אינדיע, עמיגרירט אין אנדערע לענדער. צווישן די פאסאזשירן האט זיך געפינען אן אמעריקאנערין, ד"ר ש. ספענסער, פראפעסאר פון אנטראפאלאגיע, וואס איז פון איר אוניווערסיטעט געשיקט געווארן שטודירן פרימיטיווע און האלב-ווילדע שבטים אין צענטראל-אינדיע. גאנצע דריי יאר האט זי פראבראכט צווישן די דאזיקע שבטים. זיך

חיים שפילבערג (מאנטרעאל)

איך בין אויפן וועג פון אינדיע קיין אמע- ריקע. כ'געפין זיך אויף א קליינע פראכט-שיף וואס פירט א חוץ משאות אויך צען פאסאזשירן. דאס יאר איז 1948.

די שיף געהערט צו אן אמעריקאנער שיפס- געזעלשאפט. דער קאפיטאן און די מאטראסן זענען אמעריקאנער. די מערהייט פון זיי שווארצהויטיקע.

ווי געוויינטלעך, ווען די צאל פאסאזשירן אויף א שיף איז קליין, ווערט זייער שנעל גע-

ביידע מיט מיר! איך דארף אייך ווייזן עפעס אינטערעסאנטעס". און ער האט גלייך אנגע-
הויבן שפאנען אין דער ריכטונג פון דער רח-
דער-פלאטפארמע, וואס געוויינטלעך איז פאר-
באטן פאר פאסאזשירן.

ד"ר ספענסער און איך זענען געבליבן פאר-
חידושט. ענדלעך, ווען מיר אלע דריי האבן
זיך שוין געפינען אויף דער פלאטפארמע, האט
דער קאפיטאן אויף שנעל אנגעטאן זיינע ים-
שפאקטיוון און געווענדעט זיינע אויגן אין א
געוויסער ריכטונג. ס'האט לאנג נישט געדויר-
ערט און ער האט אויסגעשריגן צו מיר: „מיי-
פריינד, טו אן די שפאקטיוון און כאפ א קוק
אין אט יענעם ווינקל, רעכטס פון אונדז". ווען
איך האב געווענדעט די שפאקטיוון אין דער
ריכטונג ווו ער האט אנגעוויזן, האב איך נאך
אלץ גארנישט נישט געזען, א חוץ ווייטע שטרע-
קעס פון ים און ים. ער איז געווארן א ביסעלע
אומגעדולדיק: ניין, א ביסעלע מער לינקס...
אט דארטן, העט ווייט, ארום פינף מייל פון דא-
נעט... זעסטו ווי ס'שווימט דארטן א מין בא-
זונדערער ים-פאס ווי ער זאל זיין א טייך פאר
זיך אליין...

דער שיפס-קאפיטאן האט א כאפ געטאן אן
אנדער פאר שפאקטיוון און ארויפגעצויגן אויף
זיינע אויגן. דערביי האט ער זיין האנט אויס-
געשטרעקט אין יענער ריכטונג: „אט אויף יע-
נעם ארט, זענען דינע אבות אריבערגעגאנגען
דעם ים ווען גאט האט אים געשפאלטן אין
דער צייט פון יציאת-מצרים..."

איך האב זיך פלוצים דערמאנט אז מיר גע-
פינען זיך אויפן ים-התיכון. ד"ר ספענסער האט
געקוקט אויף מיר פארחידושט. דער שיפס-
קאפיטאן האט צופרידן געשמייכלט, כמעט טריי-
אומפירנדיק. און איך?

כ'בין זיך מודה אז די פלוצימדיקע דער-
קלערונג אז „אט אויף יענעם פלאץ האט זיך
געשפאלטן דער ים" האט מיר אינגאנצן גע-
פלעפט. עפעס איז געבליבן שטעקן א נישט-
אויסגעשריגענער אויסרוף וואס דער „געוויי-
לעכער לאגיקער" אין מיר, האט נישט דערלאזט
ארויסקומען... כ'האב אין דער ערשטער רגע

אויסגעלערנט זייערע דיאלעקטן און געלעבט
ווי איינע פון זיי.

ד"ר ש. ספענסער האט באמערקט אז מיי-
אנטערעס אין אינדיע איז מערער ווי פארביי-
גייענדיק — איך האב איר דערציילט וועגן
מיינ מאנסקריפט איבער די אינדישע רעליג-
יעזע סיסטעמען — האט זי זיך געטיילט מיט
מיר מיט א צאל איינדרוקן און דערפארונגען
פון די שבטים, צווישן וועלכע זי האט גע-
לעבט. זי איז, אגב, געווען א גאר פינע שמו-
עסערן און אירע אבסערוואציעס זענען געווען
באלערנד און אינטערעסאנט.

איינער פון אירע אפטע צוהערער, א חוץ
מיר, איז אויך געווען דער שיפס-קאפיטאן, א
מיטל-יאריקער מאן פון באסטאנער געגנט.
שוין העכער דרייסיק יאר ווי ער האט געאר-
בעט ווי א מאטראס. ערשט מיט פינף יאר צו-
ריק איז ער נאמינירט געווארן אלס שיפס-
קאפיטאן. ער איז געווען א „שווייגער", און
דעריבער אויך א גוטער צוהערער, וואס איז,
בדרך-כלל, נישט קיין מידה פון מאטראסן. ער
איז אבער געווען א יוצא-מן-הכלל צווישן זיי-
נע פאך-קאלעגן.

נאך אייניקע טעג פון זיין אויף דער שיף,
האבן מיר זיך באפריינדעט, און ער האט מיר
אייניקע מאל איינגעלאדן צו באזוכן אים אין
זיין קאפיטאן-קאיוטע.

זענען מיר א מאל ביידע געזעסן און זיך
צוגעהערט צו ד"ר ספענסערס אינטערעסאנטע
אבסערוואציעס וועגן די אינדישע שבטים.
דאסמאל, איז איר שמועס געווען געווינדמעט
די נאגאס אויפן גרענעץ פון דער אסאם-פרא-
ווינץ, וועמענס הויפט-גאט הייסט בהערא-פען.
דעם דאזיקן גאטס סימבאל איז אייזן. זיין
הויפט-כוח איז כישוף. מיטן כוח פון זיין כו-
שף, שפאלט ער די הימלען ווי אויך די ים'ען.
דערהערנדיק ד"ר ספענסערס דערקלערונג, האט
דער שיפס-קאפיטאן זיך האסטיק א הייב גע-
טאן פון זיין ארט, נישט מיט זיין געוויינטלע-
כער העפלעכקייט, און ער האט כמעט ווי אויס-
געשריגן:

— „כ'האב שיעור-נישט פארגעסן, קומט

זיך דעם שיפס-קאפיטאנס ווערסיע? אפשר גאר האבן די שיפס-לייט צוגעטראכט א מיטל צו „אמוזירן“ זייערע יידישע פאסאזשירן?

כ'וייס נישט און ס'איז נישט וויכטיק.

פאר מיר איז די דאזיקע שפאסיקע אדער ערנסטע רגע, געווען אן אינערלעכע אויגנבליק-לעכע איבערלעבונג. ס'זענען שוין אוועק אזוי פיל יארן פון אט יענער פאסירונג און נישט איינמאל הער איך ווי ס'פליסטערט אין מיר אן אינערלעכע שטימע וואס בעט זיך ביי מיר: „פונדעסטוועגן, דערצייל עס, אפילו ווען דייענע לייענער זאלן דאס אויפנעמען ווי א שפאס; זאל עס זיין פארציכנט. אויסער דעם ים-סוף, האבן מיר דאך א שטיקל חלק אויך אין ים-התיכון, וואס פירט אויך צום לאנד פון די אבות, איז מאי נפקא מינה ווו דער רבש"ע, משה רבנו און מיר שפאלטן דעם ים?

לחלוטין פארגעסן אז איך געפין זיך בלב-ים אויף א משא-שיף, נאר ערגעצווו אין מדבר צוזאמען מיט מיינע אנטלאפענע עברים-ברידער און שריי און געוואלדעווע צוזאמען מיט זיי, ווייל מיר זעען אונטער זיך די נאכיאנגדיקע רייטוועגענער פונעם מצרישן שונא...

א שטילער גערויש האט מיר אויפגעוועקט פון דער רגע'דיקער לעטארגיע. ווען איך האב ברייט צעעפנט מיינע אויגן, האב איך געזען ווי דער שיפס-קאפיטאן און ד"ר ספענסער קוקן זיך איבער מיט אשמיכל אויף די ליפן.

אבער נאך אין יענעם טאג האב איך צו זיך געטראכט: אייגנטלעך, די חומש-מעשה פון שפאלטן דעם ים באציט זיך דאך אויפן ים-סוף און נישט אויפן ים-התיכון, טא פונדאנען נעמט

ווהלין: מראות חוזרים בלילה

יצחק גורפינקל

א. לא יחרץ כלב לשונו

דומה כאילו קוראים בשמו והוא ניסה לענות להד שמו, שהתגלגל כאילו עד קצה האופק, אך קולו כמעט ולא נשמע. מין חרחור או צפ"צוף של אור דחוס נשמע מבין שפתיו הדבורות אחת לרעותה בבלייל של זיעה, דם, בוך ורוק.

לבסוף הורכב כאילו צופן המפתח, המפעיל את הזכרון והתחילו להופיע התמונות. תחילה קטועות, בודדות ללא משמעות וקשר בינן ול-אחר מכן ברצף, ממה שאירע. למי? מתי?

שביל ביער עבות. אישה טוהה בפלך. חיה אימתנית דרוכה כקפיץ. כלב? בינות העצים חודרות קרני השמש. בריחה. ריצת אמוק מטורפת. מהיער מציצים בתים קטנים, לבנים עם גג קש שרוף-שמש. מבקש לחם. אישה יוצאת מבית. וגבר עם כלב. ריצה. נפילה. דם, קיא, חושך. לא כלום. ריקנות.

עיניים מלאות דם זורות אימה. מבט עד כאב מול מבט של עיני חיה אימתנית דרוכה כקפיץ, מתוחה עד להתפקעות העור עליה. קצף לבן בזוויות הפה. לסת מתוחה לאחור, אוזניים קצוצות מתוחות קדימה, אך תקוע

שרוע היה בתוך העשב כצורר סחבות. שוכב הוא פרקדן רפוי שרירים ואטום חושים. הנה פקח עינים תוהות-בוהות חסרות-הבעה וקרען לרווחה.

אט אט חזרה הכרתו אליו. תחילה נאבק נואשות בפיוור-נפשו, תוך מאמץ לרכו פיסות מחשבה, קרעי תמונות והבזקי מראות כדי לאחותם יחד, אולם גלי הכאב שנבעו מרגליו הפצועות וזבות הדם, חולשת הדעת ורפיון השרירים מהרעב, גרמו לו עלפון והתעוררות חליפין.

השמש תקועה בשמים ככדור אש לוהט. קרניה צורבות בעיניו העצומות. עוד מעט והיום נוטה לערוב. קרקור הצפרדעים הגובר והולך, מחליף את נביהת הכלבים המתרחקת. יחד עם המולת היום ששקטה ונאלמה, הכל הווה סימפוניה פסטורלית אחת.

פתאום הרגיש לא נוח. הרגיש כי בצואתו הוא שוכב. התמונות והמראות שהופיעו קודם לכן, אחד אחד, בצורות, תחילה בערבוביה, החלו קבוצה אחר קבוצה להופיע ולתפוס את מקומם על לוח הפסיפס.

לא נגע בו על אף קריאות העידוד של בעליו, עומד הוא תקוע במקומו. עיניו טובלות בדם ומתגלגלות כיוצאות מחוריהן, אולם בקורבנו הוא לא נוגע. כאילו כוח טמיר ונעלם מונע ממנו לקרוע את קורבנו לגזרים, לנעוץ בו שיניים ולשסעו.

או שמא בחל „המיוחס” בקורבנו, מזה הר-עב, אכול הכינים ודוחה, השוכב מעולף בצואתו ויחד אתו גווע ודועך גם הפחד הגדול הניבט עוד מתוך עיניו הפקוחות לרווחה.

ב. קדיש בצומת דרכים

כאן בשטח כמצבה, כעדות להכעיס, לחיים ששקעו אי פעם במקום הנורא הזה.

זוהי עיירה יהודית לשעבר. לודוויפול עיי-רתני. כיום חורבות שטרם יושרו, שטרם כוסו. זוהי עדות שטרם טושטשה.

השרידים לאשר היתה פעם עיירה, מכסים את כל המשטח אשר מעבר לכביש.

עשבי פרא, שברי זכוכית ותריסי עץ מוש-לכים, מספרים את קורות המקום. עצי גוי מפור-זרים בשטח. חזותם מסגירה את התאכזרות הגורל אליהם. נופם שמוט וגולש מזה וקצוץ ושבור מזה, כי מותר העץ מן האדם אין. אלא שלהם, לעצים, החיים ניתנו לפליטה, להשאירם בכיעורם ובצלקותיהם, שאף אם יגלידו — פני-מה בנשמתם העצית — הדבר ימשיך לתת או-תותיו, לדראון עולם, עד קץ ימיהם.

עץ כזה, אף אם יגדע סופית בשל צלקותיו, לא יצלח למאום ואילו בחייו, כל עוד יימשכו, יוסיף לנטוף צרי, עד אשר כוס מרוריו תתמלא ותעבור על גדותיה.

עצים עומדים אלה מעוררים רחמים במע-רומיהם, חורקים בשברון-לב וסופקים בד אל בד. ועורבים שחורים קוראירע מגדילים את רעש הצער והשבר.

כאילו להכעיס, חמד לו לצון, בורא החדלון וההרס, והשאיר בתוך ים החורבות וערמות האשפה, מבנה אחד עומד על תילו.

ארבעה קירות תומכים ונושאים גג מעליהם. בפנים — מאורת חתולים מכוערים.

עומד לו המבנה, דבוק למקומו, נטוי על צדו, ועל גגו חתול שחור מיילל. ומלוות את הליל חריקת העצים וקריאת העורבים.

אני עומד ממול. בצומת. הורשיתי לפרוש מהגייסות לשאת תפילה. לומר שלום לבית קבר-רות ענק, אשר היה בעבר מקום הולדתי. אני הנער שזכיתי להישרד, לחיות, ואפילו להגיע לאותו מקום אשר שימש בית קברות להוריו ולעמו.

ללא רב וחזון, ללא מנין ובית כנסת, עומד

במקומו בנטיה קדימה מבלי לנעו. מסתכל בעיני קורבנו כמהופנט.

אגלי זיעה גדולים מתגלגלים מהמצח באי-טיות מחרידה לאורך האף לכיוון זווית הפה, אשר ממלמל בלי הרף תפילה: „לא יחרץ כלב לשונו”. „לא יחרץ כלב לשונו”...

הרף עין כאלף שנים. כלב הטרף שאולץ לכך, ואשר שוסע על ידי בעליו, התנפל בשצף קצף, השכיב את קורבנו, אולם למרבה הפלא

על אם הדרך נעצרת.

נער במדים מרופטים של הצבא האדום. תלויים הם עלי רפויים ומרושלים.

עומד אני בוהה. סוקר ומתבונן מסביב. חש אני מעין כאב עצור בקרבי. שפתי לוחשות חרישית ואצבעותי ממוללות בעצבנות קצות מקטרני.

עיני קרועות לרווחה, תוך נסיון נואש לצלם, להפנים את החזיון. אני עוצמן מפעם לפעם, במאמץ לזכור ולהעלות מנבכי השכחה תמונות-מראה שגזו, נעלמו וממאנות להופיע.

חש אני על לחיי לחלוחית שטרם יבשה ולב-האבן הנערי שבי, שחושל בתלאות החיים שהוענקו לי כדורון, משמיע אנחה חרישית, ספק תפילה ספק נהי, המתלווית לדמעה או לטיפת הגשם המתגלגלת על הלחי. לריכוך המראה.

הגשם דולף אט אט וטיפות כבדות מענן שחור וכבד שסוכך מעל ומטיל עלי צלו, זול-פות מאחורי הצוארון וגולשות עד לחגורת המותנים.

הכביש רטוב ושומם.

הגייסות חלפו. עזבו את הצומת. רק שיירי הבוץ הדביק עוטרים ומקשטים את שוליו. למטה למרגלות הגבעה, זורם הסלון. בעיקול שוטפים המים ומעלים קצף לבן כאילו מנסה הטבע למחוק ולהשכיח ממצפוני כתמי דם של עם שנשחט ונורה ונערף לרגלי הגבעה. דמו עד למים הגיע. מהול במ, עד שצבעם הפך ירוק-אדמדם עכור.

גם חורשת האורנים מימין, משתתפת, בלי משים, בנסיון להשכיח וסוגרת. מעלימה קבר אחים גדול. עכשיו אינו אלא תל אילם וקודר, המאיים על סביבתו. מזדקר ומשמש עדות למע-שה שטנים וזוועות, שציורם יתכן רק ע"י הטבע עצמו.

ריח העזובה והרקבון חודר עד לעצמות ומעיק על הלב.

ערמות אבנים ושיירי בנין אחרים, מפוזרים

גלת, או אולי זו טיפת גשם, הישר לתוך מי הסלוק, לטהרם מהדם הצועק המחלחל לתוכם מתוך הגבעה הסמוכה.

הרוח מיבבת. העצים חורקים ובצומת עומד נער יתום ועל גופו מדים מרופטים של הצבא האדום, תלויים רפויים ומרושלים. עומד ואולי אומר קדיש...

אני בצומת, בתוככי ישימון ורקב ואומר קדיש. קדיש דרבנן או קדיש יתום. ואולי אף נשבע לחיות כדי לא לשכוח, כדי בחייו ובקיומו, להזכיר לעצמו ולאחרים ואולי אף לאלוהים את אשר עוללו לו, לילד.

על גג מבנה בודד, שנשאר בישימון החורבנות, עומד חתול שחור ומיללל. ממול, בצומת, אני עומד ואומר, אולי, קדיש. והדמעה מתגלגל-

ספרים חדשים

הלן בורקו

קהילה ק' — מהוותיקות ביותר על אדמת ווהלין

„קני-צרעות“, רוצחי עמנו האוקראינים, והלב כואב וזועק לשמים ואין קול ואין עונה.

חיים פינקל: הנצחה — הלכה למעשה

רצה הגורל, ולהכעיס המשמיד והתליינים למיניהם שרדו אודים מוצלים ועיר-פה, ועיר-שם, שלקחו על עצמם את המשימה הקדושה להנצחת קהילות-קדושות אלה, בספרי זכרון כבהצבת מצבות-הנצחה בבתי הקברות על אדמת הקודש, בארצנו המתחדשת, הקמה לתחיה אחרי אלפיים שנות פזורה וגלות.

אחד מאודים מוצלים אלה, שלקח על עצמו משימה קדושה וקשה זו, להנצחת קהילתו הקדושה, המפורסמת בכל ווהלין, קהילת אוס-טראה, הוא מתכנן הספר הנ"ל, שהשקיע עבודה

ספר אוסטראה — מצבת זכרון לקהילה קדושה. ליקט והכשיר לדפוס חיים פינקל; ערך יצחק אלפרוביץ. בהוצאת ארגון יוצאי אוסטראה בישראל, תשמ"ז — 1987, 439 עמ' כפורמט אלבומי.

ספר זכרון זה שונה, דומה, במידת-מה, מספרי-זכרון אחרים, הן בצורתו החיצונית, בעיטורו, והן בריכוזו ועיבוד החומר הגדוש ובתכנון הגרפי המוצלח. המלבי"ד מר חיים פינקל, יו"ר ארגון אוסטראה בישראל, טרח, במשך שנים לאסוף הרבה חומר מאלף ומצליח להציב גל-עד וזכרון לאחת מקהילות ווהלין העתיקות והמפוארות שהוכחדו ע"י הצורר הגרמני, למען ידעו הדורות הבאים את אשר עבר על יהדות אירופה ויהדות ווהלין בכללה, אשר העמידה תלמידי חכמים הרבה, אישי ציבור ידועי-שם ופשוטי-עם ישרים ותמימי-דרך ולומדי תורה, ששמרו על גחלת האמונה והתקווה בתפוצות הגולה בין פרעות לפרעות, למען יגיעו בזמן הזה לארץ אבות, ממנה גורש העם על ידי צורריו האכזריים בימי החורבן ההם.

זוכרת אני את עצמי ילדה קטנה פוסעת את פסיעותיה הראשונות בהווי המיוחד היהודי הווהליני, קולטת וסופגת בקרבה את ניגוניהם ותפילותיהם, חוויותיהם ודאגותיהם של הורינו ובני משפחותינו העמלים לפרנסתם ולגידול וחינוך בנים ובנות ללכת בדרכי המסורת, בצניעות ומתן כבוד לזולת.

מדי קוראי ספרי יזכור וזכרון ועכשיו ספר זה על קהילה-קדושה אוסטראה, אולי העתיקה ביותר על אדמת ווהלין, שנכחדה, עולות בזכרוננו עיירות ווהלין בהן חיו יהודים בשכונות עם

„ספר אוסטראה“, כותב חיים פינקל בשער הספר „הוא ספר עדויות ונר-נשמה. גוללנו בו פרשיות ומעשים של יהודי אוסטראה בעבר הרחוק והקרוב, השרידים המעטים שנשארו לפליטה מבני עירנו מתנים בו את הגדול בא-סונות עמנו, בו ניספו הקדושים והטהורים בימי השואה האיומה. בהתרגשות ובחרדת קודש אנו מגישים לבני העיר את ספרנו זה. זוהי תרומה מתנו הצנועה לגל-עד הכללי שנועד להנציח זכרם של אלפי קהילות ישראל“.

עוד לפני 28 שנים (1960) הופיע „פנקס אוסטראה“, בעריכתו של בן-ציון אילון, איש אוסטראה אף הוא. אך המהדיר לא הסתפק בספר זכרון זה ולקח על עצמו למלא את החסר, כיוון שבמשך הזמן התווסף עוד הרבה חומר שלא נכלל ב„פנקס אוסטראה“. ועל כך יבורך. הספר על קהילת אוסטראה, השני במספר, עשוי לשמש גם חומר מאלף ללומדים על השואה, לחוקרים ולכל שונאי ישראל בארצות שונות המתימרים להיות היסטוריונים כביכול ול-הכחיש ולהזים את אימי השואה.

הספר ערוך בכמה מדורים ומספר עמודים בו גם באנגלית ופולנית. העורך טרח, יחד עם המלביה ד, שהספר יהיה נקי משגיאות-דפוס. ואכן, מתקבל רושם של עריכה טובה. כדאי גם לציין את חשיבותו של הספר על שנכללו בו לא אימי השואה של העיירה בלבד, אלא גם זכרונותיהם של גיבוריה היהודים, שלחמו נגד הרוצחים הנאצים ועוזריהם לא רק בגיטאות, כי אם גם בשורות הפרטיזנים, בצבא האדום והצטיינותם בהבסת הצפע הנאצי, שהאנושות מאז ומעולם לא ידעה כמותו.

חבל על דאבדין ולא משתכחין. חבל שכל יקירינו לא זכו לראות בהקמת מדינת ישראל. הנקמה שפעמה בלבם בין וידוי לתפילה בדרכם האחרונה.

מרובה, כפי שזה משתקף מהחומר הרב וממאות התמונות והצילומים, דבר האמור לשמש אס-פקלריה גם לקהילות נכחדות אחרות.

אני מדפדפת דף אחרי דף, מתבוננת בתמונות ובתצלומים, ובדמיוני אני רואה את הקדושים האלה בעודם בחיים. אני מכירה, דומה, את כולם. זקן וטף, נער ונערה, בחור ובתולה. הם כל כך דומים ביופיים ובחן היהודי המיוחד של יוצאי ווהלין, שהיתה לי הזכות להכירם בימי נעורי ולינוק מההווי וחוויותיהם היום-יומיים על חלומותיהם ושאיפתם, מאווייהם וגעגועיהם.

אני רואה את בתי-הכנסת, את ה„שטיבלאך“ וה„חדרים“ בהם למדו תינוקות של בית רבן, ואני שומעת את התפילות העולות מבתי-כנסת אלה בימי חג ומועד ובימים הנוראים. אני רואה את האמהות היהודיות בצניעותן עומדות בערבי שבתות וחגים ומברכות על גרות כשדמעות בעיניהן ועל שפתותיהן תחינה לאלוהי אברהם יצחק ויעקב שישלח ברכה, בריאות ופרנסה לעמו ישראל.

אני רואה את הכלות והחתנים מתחת לחופה ברצונם להקים עוד בית ועוד משפחה, כששמחתם מלווים כלי-זמרים יהודיים עם ה„פריי-לעכס“ והריקודים העממיים.

עם קריאת ספר זכרון על קהילת אוסטראה אינך יכול לשכוח את ימי השואה שהתרגשה על יקירינו אלה, וכמתוך הערפל עולים לנגד עיני גם פרצופיהם של האוקראינים ששמחו לאיד היהודים, עמם סחרו וחיו במשך דורות, בווזים, שודדים וגוזלים את הונם ואת רכושם. אתה רואה אותם סוחבים טליתות, פמוטים, בגדי-כלות וחפצי תכשיטים, והלב דואב באין מרפא. ורוצה אתה לשאול שוב ושוב לאן נעלם העולם הנאור ולמה שתק אלוהי ישראל, כשעמו הנבחר הולך על קידוש השם, ולמה אין השמש שוקעת ואור היום אינו כבה.

בהוצאת אגודת בית ט"ל, גבעתיים תשמ"ח (1988), בעברית וביידיש, בעיקר. תמונות וצילומים. 608 עמ'. סקירה על הספר — ב„ילקוט ווהלין“ הבא.

האילן ושורשיו, ספר קורות ט"ל (ר"ת טרכובנרוד-לזוישט, בפי יהודים) שהן העיירות זופיובקה ואיגנטובקה שבווהלין. בעריכת יעקב ויינר, טוביה דרורי, גד רוזנבלאט ואנשל שפילמן.

ארגון וועד יוצאי אוסטראה בישראל מתיחדים עם זכר יקיריהם

שנפטרו בשנת 1985/86 שנפטרו בשנת 1986/87

ומשתתפים בצער המשפחות

משה קצ'קו (נפטר 28.11.85)	לובה דרביאנסקי (רעננה)
אריה גוליק	נחמיה רייך (ארה"ב)
יצחק קורצקי	דוד מלר, נפטר ב-15.1.87
צביה דרוב	קלמן שמש (מקבוצ גבעת חיים מאוחד)
מנויה כספי (לבית דמב)	ריסיה טישורני (1.3.87, חיפה)
גרשון אוסטרובסקי (מעק חרוד)	טולי דרוב (אחיו של יחזקאל דרוב, ארה"ב)
רבקה רויטמן-זעירא (מיגור)	נתניה דוברת (זמרת אופרה, בתם של שלום ואסתר ליפייץ)
זוסיה לודומירסקי	
יואל קסל	ביילה קיפרשטיין
ישראל (איזי) בוקימר	ליאון בורודבסקי
בתיה איזנשטיין-קשב	צבי חוטרנסקי
נסיה שדה (לבית זיגר), מקבוצ עמיר	אליאס דרמנסקי
חיים אלתרמן (לבית שאן)	צילה חייטמן (למברג)
ישראל שפרום	יענקל רוזנבלט (ארגנטינה)
צבי וידרא (מכפר סבא)	מאיר בן-דוד (שמוקלר)
מיכאל מוסמן — מקבוצ גלאן	ניוניה ציטרין
פיגה מלובני (לבית גויכרמן), קנדה	אוליקר יונה (בעלה של אסתר יסין תבלח"א)
מיכאל ארטמן (בנו של מנהל הגמנסיה תרבות באוסטראה)	קרסנופיור שמואל
יהודה קרנר (ממושב חרות)	חנה שרל (לבית דמב)
מרדכי בלכר (חבר ועד ארגון אוסטראה)	ד"ר פליקס (פימה) גולדנברג
דב (בסיק) איכט	שלום זוקנמכר
אברהם וינר	מלר יוסף
ד"ר ליובה קטוביץ' (ניוירוק, נפטר ב-18.1.85)	רוסיאנסקי רוברט (בעלה של מירה (פלדמן))
רות ספר (לבית רוזנבלט)	גרם חיים
גרישא זילברשטיין (קבוצ יד מרדכי)	
סוניה קונין	

נתן ליבנה

בלדה על נער גמד ביער ואמו על פני הירח *

מעשה שהיה בימים שמשכבר
מעשה בנער גמד וביער.
אמא אמרה לו: ברח ילדי, ברח.
ילדים גמדים כאן בבור מאדים
וביער, אף זאבים ירחמו.

ונער גמד לבד הוא ביער.
אוסף תותי יער, ישן בינותם.
ראה בחלום ואמו היא ירח.
נתלית בין עצים וקוראה לו שלום
ומרמזה לו ללכת לשם ולשם.

בבקר עברה עוד עדת גמדים
רצים ובורחים ומלקטים מתותיו.
רץ אחריהם ורץ הוא אתם
„אמי על ירח הורתה לי לאן“.
רץ הוא אתם ורץ הוא חלוץ.
נער גמד ויתום הוא חרוץ!
והדרך ביער קופצת להם
ועצים מרקדים צפופים לקראתם.
והנה סבך שיחים, אשוחים, אלונים.
אמרו גמדים בלבם בלי קול:
זה הקטן אליהו הנביא הוא.
וחפרו בין שיחים שם שוחה, היא ביתם.
לא חפרו מכמנים, מטמונים המונים.
לא צחקו גמדים כבשירי ילדים.
אך הילד גמד בלילי ירח
דבר עם אמו ושמע עצתה
והיא שעמדה לעדה לינצל.

ויום אחד בא האיש עם רובה.
לא מעם גמדים הוא. לשונם לו זרה.
אחי, כך הוא סח, שלחני מלכי,
להצילכם מאויב רע, אכזר.

* ראה זכרונות של מלינקה ומירוצ'ניק במדור
באנגלית בחוברת זו.

חזק ליהוה

וכל שאמר צו הוא לכם
וכל בחור וטוב באויב ילחם.

ועל הנער גמד שעבר חלוץ
צוה לאנב אחרי המחנה
ובלילי ירח בשוחה לישון.

אתא חרף קר, הכל עטה לבן.
צוח איש הרובה: לזוז מהר מכאן
בטרם האויב העקבות יגל
ובעוד השלג הכבד יורד.
וילד הגמד בשוחה כאן ישאר
שלא יהא מכשול בדרך המנוסה.
אמו על הירח תשמר עליו מסתם.

התחנן הילד: תן גם לי לרוץ.
אמי מעל עצים. כלנו היא תציל.
כרע, בקש הילד. פעם ופעמים.
עד רגז רובה, שלח כדור ביער.
כרעו עצים סביב, קראו שלום לילד
ובינותם גבה אמא'לה ירח.

שם יד ליד ראשו לשמע דבר אמו
והרים רגלו אליה לעלות.
ועם חיוך רחב כבימים ההם
רץ הוא לקראתה והיא פורשה כפיים.

לימים חזרו לשם הגמדים.
והנה, ראו: גמדם הקט
הוא אליהו הנביא
כמו ביום בו הוא נפל.
באשר כרע, נפל.

רק העורבים עליו רחמו, נקרו־סגרו עיניו.
ושלג משמים הכריכו בלבן צח
והעצים סביב סוככו עליו בכפות ידים.
ובינותן גבה שט
עם ערב רד
ירח מחיד.

מנרל חזן

עיירתי פניבנה

על אף העוני התאמצה כל משפחה ללמד את ילדיה ב„חדר“. היתה גם עזרה הדדית שהמשפחות היותר מבוססות עזרו למיעוטי יכולת.

היו סניפי „החלוץ“ ו„חלוץ הצעיר“, שחינכו את הנוער ברוח ציונית וחלוצית. רוב הנוער בעיירה ראה את עתידו בעליה לארץ-ישראל. כשנכנסת לאולם „החלוץ-הצעיר“ נזדקר לעיניך עתון קיר חי שכלל סקירות על המתרחש בעולם הגדול, מאורעות בתנועה הציונית, רשימה מפורטת של תורמי קק"ל וקה"י, פליטונים... גם תמונות היו על הקירות, של גדולי הציונות.

בכל ליל שבת נערכה שיחה כללית, בהדרכת מתנדבים וכן נערכו קורסים לעברית. עסקנו גם באיסוף תרומות לקרנות בשביל ארץ-ישראל. מפעם לפעם בא אלינו שליח ממרכז „החלוץ-הצעיר“ בוארשה, אז היתה נערכת אסיפה חגיגית בה נקבע מי חייב לצאת לכינוס, מושבה או הכשרה. גל היציאה להכשרה גבר בשנת 7—1936 ונמשך עד פרוץ המלחמה ב-1939. ואפשר למצוא אותם בין פעילי ההעפלה לפני המלחמה ואחריה. בכל מיני אוניות מעפילים שהגיעו ארצה. אפילו באוניה „יציאת אירופה“, שכותב השורות נמצא שם בין הפעילים. היתה ספריה שכללה את הספרים הטובים והחדשים ביותר בשפה העברית, יידיש ופולנית, שעזרה הרבה להתפתחותו של הנוער. חלק גדול מהנוער ברח מהגיטו והצטרף לפרטיונים למלחמה בנאצים. ידועים 3 האחים צוויבל, במיוחד שיקה צוויבל, שפוצץ רכבת עם גרמנים נסוגים, בה נהרג אף הוא. חלק לא מבוטל מהנוער התגייס לצבא האדום והצטיין גם שם.

שארית הפליטה, שהצליחו להגיע ארצה, השתלבו כאן בחיי הארץ במפעלים שונים וגם בחיי הקיבוץ. השתתפו במלחמת השחרור ותרמו תרומה לא מעטה להתפתחות המדינה.

יהדות ווהלין על כל עריה וכפריה היתה, דומה, הרוח החיה של התנועה הציונית בפולין. הדבר הורגש בכל עיר ועיירה בוהלין. התנועה הציונית שלטה ברחוב היהודי יחד עם השפה העברית שהיתה שפת המפגשים בין הנוער בתנועות ובינם לבין עצמם.

יש לי הזכות לייצג בהנהלת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין בהיכל ווהלין את הערים והעיירות: קמין-קושירסק, לובשוב, פניבנה, גלושה רבתי וגלושה זוטא.

ואספר כאן במלים מעטות על החיים היהודיים בפניבנה, עיירת הולדתי ואשר בה התחנכתי בילדותי ובימי נעורי (וכמוה כל יתר העיירות והערים בוהלין).

פניבנה שוכנת במקום נידח, בגבול שבין ביצות פולסיה ויערות ווהלין. עיירה קטנה והיהודים בה מעטים. כ-650 נפשות. מרוחקת 23 ק"מ מקמין-קושירסק ו-20 ק"מ מלובשוב, ערים יותר גדולות. סביבה היו כ-15 כפרים חקלאיים, שהשתרעו עד למרחק של 10 ק"מ.

כל שבוע היה נערך בפניבנה שוק אליו היו הכפריים מביאים את תוצרתם למכירה וקונים את המצרכים החיוניים בחנויות, שכולן היו בידי יהודים. חלק מהיהודים היו חנוונים ורובם בעלי מקצוע: חייטים, סנדלרים, קצבים, עגלונים, בנאים וגם חקלאים.

היה קיים אצלנו בית-ספר ממשלתי פולני, שחובה היה ללמוד בו. אולם הילדים היהודים לא הסתפקו בכך ולמדו גם ב„חדר“. דוגמת בית-ספר „תרבות“ ובו למדו יחד תלמידים ותלמידות. המורים היו בעלי השכלה והשקפת עולם מודרנית וחודרי רוח ציונית. השפה העברית היתה השפה השלטת.

יידישער לעבנסשטייגער און פאלקלאר אין וואלינער שטעט און שטעטלעך

משה יוז

פארוואס האבן ניט געברענט יידישע הייזער אין סארנע

דיק פארגעקומען אין בערעזשניץ און דאמבראוויץ — שטעטלעך ניט ווייט פון סארנע, וואס האבן געהאט די בכורה, יעדן מאנטיק און דאנערשטיק מקיים זיין די מצוה פון מאכן א ברכה: „בורא מאורי האש“... אגב, אין ברעזשניץ איז געווען אנגענומען אפילו גענויע דאטן לויט די שריפות: די ערשטע שריפה, די גרויסע שריפה, א יאר פאר דער ערשטער שריפה אדער עטלעכע מאנאטן נאך דער גרויסער שריפה...

אלזא, דער הויפט פאזשארניק מיכאלעוויטש, א גרויסער געוונטער שייגעץ, ווען ער האט דערווען פאר זיך, די שריפה פון א גרויסן מויער, האט פארקאטשעט די ארבל און צוזאמען מיט זיין גע-הילה, דער שייגעץ באלאבושקא, אונדזער שכנס זון, גענומען ארויסשלעפן די שווערע האקעס אויף צערייסן די ווענט.

ביידע „פאזשארניקעס“ האבן אנגעהויבן ציען מיט די האקעס און זיך גלייך אויסגעצויגן אויף דער ערד... ווייזט זיך ארויס, אז דער מויער איז קיין מויער ניט און די ווענט זענען קיין ווענט ניט. זיי זענען אנגעפילט מיט האלץ-פילינעס פון סארנער טארטאק...

ר' מנשה דער באגרעבער

ר' מנשה'ן דעם באגרעבער, וואס האט יארן לאנג געווינט מיט זיין משפחה אויפן בית-עולם.

געהאט האט ר' מנשה א טונקל פנים, א שווארץ בערדל, ווייסע קלארע ציין איינס און איינס. אויף די עלטערע יארן אז ער האט געהערט ווען עמע-צער לייזט פון ציין-ווייטיק, פלעגט ער לאכן און זיך ווונדערן: „ווי קען דען א ביין וויי טאן?“

א באווסטע זאך, אז דער בית-עולם אין די קליינע שטעטלעך איז געווען דער סימבאל פון שרעק. ס'פלעגן ארומגיין מעשיות, דער עיקר צווישן די יינגלעך, אז די מתים שטייען אויף יעדע גאסט, מתפלל זיין, און ר' מנשה דערלאנגט זיי וואסער צו נטילת ידים...

ווער פון די סארנער יידן געדענקט ניט אין סארנע די הייזלעך, הייזער און קראמען, וועלכע פלעגן אויסוואקסן ווי שוואמען נאכן רעגן, אין פארשידענע ערטער פון שטאט. און אלע פלעגן זיך ווונדערן פונדאנען נעמען סארנער יידן געלט דערצו.

לצים פלעגן אפילו זאגן א מ'דארף ניט צו דעם קיין געלט און דער חשבון איז געווען א פשוטער: א דאך? אויך מיר אן עסק! — דאס מאכט זיך דאך פון בלעך פון קאנסערוון-פושקעס. ווענט? — געוויינלעכע און אפילו געמויערטע איז דאך אויך ניט א גרויסע מעשה, ווייל די ווענט זענען בכלל קיין ווענט ניט, נאר פשוט צענויפגעקלעפט ווי מיט שפייעכץ און צענויפגעבונדן מיט ציצית פון אלטן טלית. טא הערט זשע, הערט וואס איינמאל האט פאסירט אין דער קהילה קדושה סארנע, ירום הודה. ביי א סארנער באלעבאס, וועלכער איז געווען באקאנט מיט זיינע אימפראוויזאציעס, איז אויסגע-בראכן א שריפה, און די סארנער „פאזשארנע-קאמאנדע“, וועלכע האט אויסגעקוקט אויף א שטיקל ארבעט, איז באלד געקומען צו לויפן, ווייל די איז געווען זייער זשעדנע נאך א שריפה, און אפילו א שריפהלע, ווייל די הויפט שריפות זענען שטענ-

אין א סך שטעטלעך אין וואלין, זענען געווען מענטשן וואס מ'האט זיי ניט באדארפט רופן אויפן פריוואטן אדער פאמיליע גאמען, זיי זענען געווען זייער באווסט מיט זייערע צונעמען: דער האלבער גאט, דער מילכיקער, דער למד'וויניק, דער הארא-דעצער, דער סופר, דער קאוולער רב, דער וויצ-לער, וואס האט אפילו זוכה געווען, ביי דער סאר-נער שטאט-פארוואלטונג — וואס מערסטנטייל פון זיי זענען געווען פאליאקן — רופן אפיציעל די גאס ווו ער פלעגט זיך וויצלען, אפטאן פארשיידענע שפיצלעך און פריילעך מאכן, מיטן גאמען „אוליצא וועסאלא“, ס'הייסט די פריילעכע גאס.

און ווער פון די סארנער געדענקט ניט, למשל,

גרויסער שול, וואס איז געווען אין שכנות מיט דער סטאלינער און „קופעטשיסקער“ שילן און דארטן שלאפן אויף א הארטער באנק. אז מען פלעגט אים פרעגן: ר' מנשה ס'טייטש? פארוואס זיך מאטערן אויף א הארטער באנק? פעלגט ער אפטרן מיט א וויץ אז איינמאל, גע- פינענדיק א פעדער אויף דער באנק, איז אים געווען זייער הארט צו שלאפן, האט ער געלערנט א קל וחומר: מה-דאך אויף איין פעדער איז אזוי הארט צו שלאפן, אויף א גאנצע קישן, לא-כל-שכן...

פלעגן זיך טאקע זאמלען ארום אים יינגלעך און אויך איך בתוכם, וועלנדיק זיך דערוויסן די סודות פון די נעכט, די שמועסן מיט די מתים און א סך א סך אנדערע זאכן. אבער ר' מנשה פלעגט סודותדיק שמייכלען, רעדן רמזימדיק און מ'פלעגט בלייבן ביי די שאלות.

אויף די עלטערע יארן, בלייבנדיק אליין, ווען דאס הייזל אויפן בית-עולם איז שוין ניט געווען, און דער עולם האט זיך שוין פאר די מתים ניט געשראקן, איז ר' מנשה אריבער „ווינען“ אין דער

רב עמית

פרנסות

ניסן-דוביכע פלעגט א בלאז טאן אין דעם אונ- טערשטן חלק פון דער הון, זען צי זי איז געל און פעט, צי חלילה בלוי — מאגער; צובינדן א קאלירטע שמאטע צו א פיסל פון דער הון און דער באלעבאס אליין פלעגט מיט דער גרויסער שער אפשניידן א האלבן וויידל פון דער הון, א סימן-היכר פון זיין פירמע. ער פלעגט זיי לאזן פריי ארומשפאצירן אויפן שלאך, אדער אין שכנות- דיקע גערטנדלעך, ווי אלע אנדערע יידן אין שטעטל. יעדער איינער האט געמאכט זיין סימן, בכדי זיך מיט זיי ניט פארבייטן.

די גרויסע, לאנגע טעכטער פלעגן אמאל ארויס- גיין און א רוף טאן די הינער מיט אן הויכן „טו- טו-טו“, אז מען האט געקענט הערן אין צווייטן עק שטעטל. ר' ניסן פלעגט ארויסקוקן דורכן פענצ- טער מיט אראפגעלאזענע ברילן אויפן שפיץ גאז און בעת מעשה טראכטן אז ס'איז שוין צייט די גרויסע מויד חתונה מאכן...

מיט גאטס הילף האט ניסן דוב חתונה געמאכט זיינע טעכטע און זין. זיי פלעגן אלע גייען מלבו- שים, א חוץ איין איידעם וואס איז געווען א שוס- טער אויף א רפואה.

אומגעקומען איז ניסן דוב, ווי אלע אנדערע יידן אין שטעטל. קיין איין גלח איז ניט געקומען אים העלפן מיט עפעס-וואס. שוין אפגערעדט פון ראטעווען.

ניסן-דוב, א הויכער דארער ייד מיט א שווארצ- לעכער בארד, וואס פאלט אריין אין טאבאק קאליר. איינגעבויגן עטוואס, כאפט ער זיך אמאל ארויס אין מארק קויפן א פורל האלץ ביי א פויער, און תיכף — מארש צוריק אהיים, צו דער ניי-מאשין. זיין ספעציאליטעט אין שניידעריי איז גייען קא- פאטעס פאר די גלחים פון קאמינער געגנט. דער- פער ארום קאמין זענען געווען א סך און, פאר- שטייט זיך, אז יעדער דארף האט זיך געהאט זיין גלח מיט זיין קאפאטע. זענען ניסן מיט די גלחים געווען געקניפט און געבונדן. „ער אן זיי און זיי אן אים“, פלעגן זאגן די קאמינער, „זענען ווי א בער אן א וויידל“.

זיין ווייב איז געווען א הויכע. די זין און טעכ- טער הויכע. ביי א גרויסער מאשין האט ער גע- נייט, און מיט א גרויסער שער פלעגט ער צו- שניידן די גרויסע שווארצע פלאכטעס סחורה, וואס די גרויסע פעטע גלחים פלעגן ברענגען צו אים. הכלל, אלץ אין גרויסן מאסטאב.

דער גלח פלעגט שטיין פאר ניסנען ביים מעסטן ווי „א חדר-יינגל“. ער פלעגט אים דרייען פארגט און אונטן. מעסטן די לענג און די גרעב פון בויך און דער גלח פלעגט זיין געהארכואם, ס'זאל טאקע ארויסקומען א שיינע קאפאטע מיט ברייטע ארבל, ווי ס'פאסט פאר א בכבדיקן גלח.

ווען דער גלח פלעגט זיין צופרדין פון ניסנס ארבעט, פלעגט ער אים ברענגען א מתנה א הון.

דינה אווערבור

שא שא, דער רבי גייט

„וואס הייסט ווו?“ ענטפערט איר א צווייטע יידענע, א הויכע און א דאָרע. זי איז דווקא א גוטע לויפער. „איר ווייסט ניט? ביי ר' משה דוד דעם שוחט, ווי אלע יאָר.“

„א, ביי ר' לעווערטאָוון דעם שוחט? גאָר א וואַזשנע זאל איז ביי אים! און בלייבט א וויילע שטיין, אפּאָפּן דעם אַטעם.“

און אַט קומט אַן אין אַ פּייטאַן דער רבי. ר' וועלוועלע טווערסקי. חסידים טרומייטערן. ס'באגלייטן אים זיין גבאי און נאָך איינער, אַ חסיד, אַ שומרי ראש מן הסתם. מ'העלפט דעם רבי'ן אַראָפּגיין פון פייטאַן. גייט אַנגעטון אין אַ שוואַרצער זיידענער קאַפּאַטע, אויפן קאַפּ — אַ גרויסער שבתדיקער שטריימל, ווייסע זאַקן און שוואַרצע גלאַנצנדיקע שיך. ערנסט, פאַטריאַרכאַליש. מיט אַ קלוגן בליק אין די אויגן. שפּאַנט מיט אַ שטאַלצן גאַנג וואָס דערוועקט כבוד.

דער רבי, באַגלייט פון גרויסן עולם, גייט גלייך אין דער צוגעגרייטער אכסניה, פאַר אים און זיינע באַגלייטערס. באַלד הויבט ער אַן אַפּגעבן שלום עליכם, טיילט קוויטלעך און בענטשט דעם עולם. ס'הערשט אַ יומטובדיקע שטימונג.

פון דער אכסניה דערטראָגן זיך שוין חסידישע, באַקאַנטע גיגונים: „ששון ושמחה ואור ליהודים“. חסידים טאַנצן אינעווייניק האַנט-אויף-אַקסל. די שטוב גייט כּאָדאַראַם און דער גרויסער עולם אין דרויסן פלעסקעט צו צום טאַקט.

„ידן, יידן, קומט מקבל פנים זיין דעם רבין, דער רבי קומט צופאַרן!“ — דער אַלטער מעסטער, אַ שיין אויסגעפּוצטער ייד מיט אַ לאַנגער ווייסער באָרד און מיט אַ שטעקן אין דער האַנט איילט זיך אין מיטן גאַס און רופט צענויף דעם עולם חסידים. דער ערשטער קומט צעלויפן דער גידע-ריקער, שטענדיק-וויצלדיקער ר' וואַלקע פלייש, אַ ייד — אַ באַלעבאַס, אַ וואַלד-סוחר אין מאַמע-ניעוויטש, עפּעס אַ קלייניקייט! און יאָסל דער קאַוואַל, באַלעבאַטיש-חסידיש, הגם ניט אַזוי גי-דיש. דער שמיכל גייט קיינמאַל ניט אַראָפּ פון זיין פנים. שטענדיק גרייט העלפן אַ צווייטן. פון ערגעץ-ווו קומט אויך גלייך אַרויס ר' פייוול זאַלצ-מאַן, אַ ייד אַ חכם, דינגט יעדן זומער די הייזלעך אינעם דאַטשע-וואַלד פאַר די דאַטשניקעס וואָס קומען אַן פון דער גאַנצער געגנט אַרום, זיך אַפּ-רוען. גלייך נאָכדעם ווערט די גאַס פול מיט יידן מכל המינים, קלייטניקעס און בליי-מלאכות. אויך כלי-קודש, פאַרשטייט זיך און עטלעכע יינגע אב-רכים, פרישע חסידימלך.

ווערט טאַקע אַ געפילדער, אַ טומל מ'שרייט. מ'גייט. מ'גייט? מ'לויפט! אַ מצווה! מקבל-פנים זיין דעם רבין!

„ר' מעסטער“, שרייט אַ דיקע יידענע מיט אַ טיכל אויפן גרויען קאַפּ. סאַפּעט שווער. קוים וואָס זי לויפט. „ר' מעסטער, און ווו וועט איינשטיין דער רבי?“

מכתב למערכת

המצילים משיכחה

עות ניאור-נאציות, חייב להיות קשר הדוק ופתיחות רבה בין הניצולים לבין נכדיהם ובניהם, למען נוכל, אנחנו, בני הדור הצעיר, לעמוד איתן וחזקים מול אותם תלוינים, בני השטן.

היום גם המורים שמים לב לחקר השואה, ביחוד המורים להיסטוריה המאפשרים ומעוד-דים ומדריכים בעבודות מחקר אלה. אני בחרתי לכתוב על הנושא: קהילת העיר סרני והסביבה בתקופת השואה (ששם נולדה וחיה סבתי טובה סגל כילדה) והנה, הזדמנות לפעול!

אנשים מהאיזור ההוא, המוכנים לספר ולמ-סור דברים מצולמים וכתובים (יומנים, תמונות וכיו"ב) — אבקש לפנות אלי: גל סגל, רחבת אילן 6/10, רמת אילן, גבעת שמואל 51905. כן אודה מאוד אם אוכל לקבל את „ילקוט ווהלין“ בכל פעם שיופיע, לפי כתובתי.

י"ח באלול תשמ"ז. גל סגל (בן 14)

ב„ילקוט ווהלין“ קובץ ל"ח כרך ד' משנת 1984 פורסם מאמרו של עורך הילקוט נתן ליבנה, בו הוא כותב שהנה ימים באים, אף אם נקווה, שירחקו מאוד — ויתם הדור הזה, על ניצולי השואה. והוא שואל: „מי יבוא במקומנו ובנינו אינם הולכים בדרכינו וכו'“. ובכן, אם נדון לעומק העניין נזכר כי האשמה היא דווקא בניצולי השואה עצמם, אשר ברובם חתמו פיהם ומאנו לספר לילדיהם על קורותיהם שם, בגיא הצלמוות.

רק בעשור האחרון, כאשר בבתי-הספר נדרשו התלמידים להגיש עבודות על השואה — והרבה מהתלמידים הם נכדי הניצולים — רק אז נפתח סגור-לבם של האנשים, ומפי בנים למדו אבות על שואת הוריהם הם.

דווקא היום, כשקיימות אצלנו תנועות כמו זו של כהנא ובעולם שוב עולה כוחן של תנו-

לקראת הכנס השלישי של יהודי ווהלין בישראל, ארה"ב וקנדה בהיכל יהדות ווהלין בגבעתיים ב-25. 4. 1988

משימותינו בעבר ולקראת העתיד

מדת יהדות ווהלין". הוהלינאים הגיעו בשלבים מוקדמים למסקנה, כי יהיה זה יותר יעיל לעסוק בהנצחה במשותף ולא לפעול כל אחד בנפרד. לאור זה התאחדו (שרידי) קהילות ווה-

יו"ר ה"איגוד", עו"ד ש. זיסקינד

לין בארגון עולמי. איחוד זה היה לברכה בנושא שהוא קרוב מאוד לליבנו — הנצחת יקירינו. אני מודע לצורך, ואפילו מוצא לחובה להזכיר פה את שמותיהם של אלה מוהלין, אשר בזכותם ובזכות מסירותם זכינו ל"היכל", שהוא בנין לתפארת.

אני בעצמי לא הייתי, לצערי הרב, ביניהם ואם כי חלק מהשמות ידוע לי, אני מעדיף בשלב זה שלא לציין את שמותיהם מחשש שאפגע בחברים יקרים אחרים, אשר שמותיהם אינם ידועים לי. אני מקווה לתקן מחדל זה בעתיד הקרוב. אני אישית לא הייתי

שלמה זיסקינד

יש רגעים בחיי אדם הדוחפים אותו לעשות חשבון נפש, לבדיקת ביצוע היעד שהציב לעצמו. מן הכל כדי לקבוע לאן מועדות פניו בעתיד. מחשבות כאלה מתעוררות בדרך כלל בסיום תקופה.

אנו עומדים כעת לפני סיום שתי תקופות. האחת, והיא חשובה לכל העם היהודי כולו — מלאות ארבעים שנה לקיומה של מדינת ישראל. התקופה השנייה, והיא חשובה לכל יהודי יוצא ווהלין — מלאות עשרים וחמש שנה להנחת אבן הפינה להיכל יהדות ווהלין.

דומה שאין צורך להסביר חשיבותה של התקופה הראשונה. הטרגדיה שפקדה את העם היהודי במלחמת העולם השנייה, בה קיפחו את חייהם באופן כה טרגי ששה מיליונים מבני עמנו, אין דומה לה בהיסטוריה האנושית. עם סיום המלחמה הגיעו ארצה מאות אלפים של שרידי היהדות הנפלאה שהיתה ואיננה עוד, ובואם שימש מנוף להקמתה של מדינת ישראל. בכל התקופה הזאת היינו עסוקים בבנייתה של המדינה, בביסוסה ובהגנתה.

אנחנו פה במדינת ישראל ואחינו בני ישראל בכל העולם, עשינו יחד כל שביכולתנו לחיזוקה של המדינה, כדי שאנחנו, בנינו והדורות הבאים אחרינו, לא יעמדו יותר במצב של חוסר אונים, מנת חלקה בעבר של יהדות אירופה בכלל ויהדות פולין במיוחד. מדינת ישראל חזקה היא ערובה לכך.

התקופה השנייה — עשרים וחמש שנה של היכל יהדות ווהלין חשובה לנו מאוד, לוהלינאים. מאז נגמרה המלחמה, חיפש כל אחד מאיתנו דרך להנציה זכרם של יקירינו שנספו בשואה. בחבל ווהלין היו לפני המלחמה כמאתיים אלף יהודים. מהם נשארו בחיים פחות משלושת אלפים כפי שד"ר שמואל ספקטור, (איש ווהלין מקוסטופול) מעיד בספרו "הש-

הסיכום של התקופה הוא איפוא בהחלט חיובי. אנו מקווים, כי הגורמים המוסמכים יגדירו את תמיכתם ב"יד ושם" ויאפשרו לו למלא את עבודתו הברוכה.

כעת אנו ניצבים לפני תקופה חדשה, כאשר אנו במצב נחות. בגרנו מאז עזבנו את ווהלין, לפחות בארבעים שנה. חלשים יותר, ואיבדנו לצערנו הרבה מכוחותינו, בשל הסתלקותם של רבים מחברינו. אין לנו הכוח ומרץ שאפיינו אותנו בעבר ועם כל הרצון קשה מאוד יהיה לסיים את המלאכה. אנו זקוקים, איפוא, לתוספת כוח וזאת נוכל למצוא רק אצל הדור הצעיר, שיירתם למשימה וימשיך. שומה עלינו להסביר לו את החשיבות של המורשת, אותה אנו רוצים לשמור, להמשיך ולטפח. חובתם היא להוריהם, בני משפחתם ולכל אותם המיליונים שהיו ואינם עוד.

אני סבור ובטוח, כי כנס עולמי של יהדות ווהלין שיתקיים בסוף אפריל שנה זו יתן דעתו לנושא וימצא דרך לפנות לדור ההמשך ועל היעדים שנציג לו לעתיד.

אחד מיעדים אלה הוצע עלידי הפדרציה בניו-יורק. כוונתי למפעל הנצחת שמם של כל היהודים: מכרים, שכנים, חברים וכד', שלא הותירו אחריהם קרובים שיוזעקו להנצחת שמם. הפדרציה מציעה, כי כל ווהלינאי ירשום שמו-תיהם של כל אלה שהכיר לפני המלחמה, ביחד עם הכתובת — באם היא ידועה לו, ושיציין פרטים אחרים במידת האפשר ויעביר פרטים אלה להנהלת האיגוד. אוחנו גרשום פרטים אלה, על קלף מיוחד, ונשמור אותם בתוך חדר ההתייחדות. הפדרציה סיבלה על עצמה את מיון כל ההוצאות הכרוכות בהנצחה זו. אנו רק צריכים להתמסר לביצוע המשימה.

הצעה נוספת שתוגש לכנס היא עריכת סרטי וידאו, על כל קהילה מקהילות ווהלין בנפרד. עותק אחד יישמר בהיכל ושיתק נוסף נעביר לבית התפוצות. עומדים תפוצתם ויחזיקו להכיר לוחמי הגיטאות וכמובן עומדים ייספים לריכוזי ווהלינאים בארץ ובעולם, ולהתארגנויות בארצות הברית ובקנדה וכו' — למזכרת לדורות.

לנוכח האפשרות של חידוש היחסים הדיפלומטיים עם פולין ויולי גם עם רוסיה — קיימת היעשה גם לברר את האפשרות לשגר משלחת לבדיקת מצבם של בני הקהילות בוואלין, כדי לפעול לשיפוצם.

זה רק חלק מהתכניות לעתיד. ואני בטוח שהיום ידון בכבוד ראש בכל הצעה של כל ווהלינאי מתוך רצון ליישם כל שניתן לעשות, ע"מ להוציא זכרם של יקירינו.

הזמן קצר והמלאכה מרובה ועת לעשות.

לצערי הרב, בין הבונים, אך אני מקווה לזווג בקרוב מחקר על הפעילות של ווהלינאים בהנצחת זכרם של יקירינו שנספו בשואה, מחקר שיהווה תעודת הוקרה והערכה לפעילים שבינינו, אשר הודות למסירותם זכינו במרכז לפעילות הנצחה.

אם לסכם את התקופה הנדונה, מן הראוי להזכיר את ראש עיריית גבעתיים, שמעון בן צבי ז"ל, יהודי חם ורואה את הנולד, שעזר לנו רבות ובהשפעתו הקציבה לנו עיריית גבעתיים קרקע לבנין. ותודה והוקרה גם לראשי עיריית גבעתיים, שבאו אחריו, מר קובה קרייזמן ומר יצחק ירון, יב"ל"א, על יחסם האוהד לוהלינאים.

במבט לאחור נראה, כי היעדים שהציבו לפנינו מייסדי ההיכל הושגו במלואם. היכל יהדות ווהלין מהווה מרכז להוראת השואה במרחב תל-אביב, גבעתיים והסביבה. הדבר נתאפשר תודות לתבונתה של הנהלת האיגוד בישראל והנהלת הפדרציה של ווהלינאים בארצות הברית, אשר השכילו להתקשר בהסכם שותפות עם "יד-ושם", הרשות לזכרון השואה והגבורה, לפיו התחלקנו בבנין איתם, תמורת התחייבות לשמור על ייעודו — והסכמת "יד-ושם" להפוך את הבנין למרכז הסברתי ולהפצת הידע על השואה (וראה הלאה ב"ילקוט" זה מאמרו של יעקב אלבירט על הפדרציה). אנו גוזים שבבנינו שנבנה על ידנו ומכספי ווהלינאים בלבד, מנהל "יד-ושם" פעילות ענפה ומבורכת בקרב תלמידים, מורים ומדריכים ועל העובדה שבית הספר לקצינים של צבא הגנה לישראל הכניס לתוכנית לימודי החובה קורס, המועבר על ידי המדור להוראת השואה של "יד-ושם" במרחב תל-אביב והסביבה, בהנהלתו של מר עפרון אביגדור. המדור הוא באחריותו של חברנו ד"ר שמואל ספקטור.

אני סבור, כי עצם העובדה שנושא הוראת השואה קיבל תנופה כה רבה בעשור האחרון, יש לזקוף לזכותו של ד"ר יצחק ארד, יו"ר הנהלת "יד ושם", שהוא גם מחנך ומומחה בנושאי הוראה.

החייחוסות זאת הצירוף שיתוף הפעולה המלא ביינו, הניבו את הפירות. וכך אנו יכולים להחגאות, שבמשרד כל שנה לומדים בהיכל יותר משנים עשר אלף תלמידים, מורים וחניילים. לאמיר, במשך 16 השנים האחרונות מאז החלה פעילות "יד ושם" בהיכל, השתלמו בקורסים בנושא השואה קרוב למאתיים אלף איש. ואין לך היחשה יפה יותר ומכובדת מזו שמופעלת ב"היכל".

25 יאָר פּעדעראַציע פון וואַלינער יידן אין ניו-יאָרק און אומגעגנט

די פּעדעראַציע אין קורצע שטריכן

יעקב עלבירט

געשעענישן און דערגרייכונגען אין לויף פון דער טעטיקייט פון דער פּעדעראַציע.

אויפן רוף פונעם „איגוד (שפּעטער העולמי) של יוצאי ווהלין בישראל“, האָט אַ קליינע גרופּע יידן פון לויצק, סך-הכל 6 חברים זענען מיר דעמאלט געווען, מיט נתן פירער ע"ה בראש, באַשלאָסן זיך אַפּרופן פּאַזיטיוו אויפן קול-קורא פונעם „איגוד“, פאַראייביקן די אומ-געבראַכטע וואַלינער קדושים און די אַפּגעווישטע קהילות דורך בויען און אויפשטעלן אַ „לעבע-דיקע מצבה“ לדורות, וואָס זאָל דינען אַלס ביישפּיל פאַר יידישע אַרגאַניזאַציעס. סוף מאי 1963 זענען צוויי פּראָמענענטע וואַלינער ישראליים, ה' צבי בערגער, פאַרויצער פון איגוד און השופט פנחס אבישר אַ קאַרעצער געבוי-רענער, אויפגענומען געוואָרן פון דער דערמאָנטער גרופּע אין ניו-יאָרק אינעם אָפּיס (משרד) פון ה' בנימין געבינער אינעם בניין פון „פאַר-ווערטס“. די „שליחים“ האָבן אונדז אויפגע-קלערט די צילן פון פאַראייביקן און די פלענער ווי אַזוי, דאָס דערגרייכן: די שטאַט-פאַרוואַל-טונג פון רמת-גן האָט צוגעזאָגט אומזיסט אַ מגרש (באָדן) פאַרן „היכל“ צו פאַראייביקן די חרובע וואַלינער קהילות און וואַלינער קדושים, אויב מ'וועט ווירקלעך אָנהויבן בויען. די פאַר-אויסגעזעענע קאַסטן פונעם פּראָיעקט — 250,000 דאָלאַר און די „שליחים“ בעטן ביי אונדז אַ דריטל פון אַט דער סומע. דער „איגוד“ זאָל אויך צושטעלן אַ דריטל און דאָס רעשט וועלן שוין שאַפן וואַלינער יידן אין קאַנאַדע, פּראַנק-רייך און דרום-אַמעריקע.

מיט אַט דעם פּראָיעקט זענען מיר געגאַנגען צו דער קאַנפּערענץ דעם 16טן נאָוועמבער 1963. אַ דאַנק דער ענערגישער און אומדערמידלעכער אַרבעט פון דער גרופּע און בעיקר אַ דאַנק די מי פון נתן פירער זענען געקומען אויף דער פּראָמלונג 206 דעלעגאַטן פון 32 וואַלינער

דעם 16טן נאָוועמבער 1988 וועט די פּעדע-ראַציע פון וואַלינער יידן אין ניו-יאָרק און אומגעגנט פייערן איר אייגענעם יומטוב; איר 25-יעריקן יובילעאום. ליידער, אַ יומטוב-גע-בויט אויף יסודות פון גרויסער, שרעקלעכער טראַגעדיע פון יידישן פאָלק בכלל און פון אונ-דזערע עלטערן, שוועסטער, ברידער, משפחות —

יעקב עלבירט, יו"ר הפדרציה בניו-יורק

בפרט. דאָך, אַ יומטוב. דאָס עצם צענויפזאַמ-לען זיך, זיך אייניקן כדי פאַרווירקלעכן צוואַ-מען אַ הייליקע אידעע — און אַזוי ביז איצט, אין משך פון 25 יאָר אָן אויפהער, איז אַ יומטוב. אייגנטלעך האָט די אַרבעט, אָדער דאָס צו-גרייטן זיך צו דער גרינדונגס-קאַנפּערענץ, זיך אָנגעהויבן אין מערץ 1963 מיט אַ בריוו פון אריה אבטיחי צו נתן פירער, זכרונם לברכה, אבער כווייל דאָ מאַלן אין קורצן אַ בילד, אויב ס'וועט מיר דערלויבט זיין, פונעם האַלבן יובל, זינט די פּעדעראַציע עקזיסטירט. געוויס, אין די ראַמען פון אַן אַרטיקל אין „ילקוט ווהלין“ וועל איך זיך אַפּשטעלן בלויז אויף די וויכטיקסטע

כדי צו קענען געניסן פון דער פריוועלעגיע, אז די שפענדונגען פאר דער פעדעראציע זאלן אנערקענט ווערן פון דער אמעריקאנער רעגירונג, צוגלייך מיט די שפענדונגען פון גרעסערע נאציאנאלע ארגאניזאציעס פון קולטורעלן, פילאנטראפישן אדער רעליגיעזן כאראקטער. נאך 18 מאנאטן האבן מיר סוף-סוף געקראגן די דערלויבעניש. דאס האט אונדז אוועקגעשטעלט אויף דער מאפע פון מעגלעכקייטן. אן דעם וואלטן מיר קיין מין ניט געקאנט אויפטון.

גלייך פון אנהויב האט די פעדעראציע בא-דארפט לעזן א סך פראבלעמען און דערביי גע-מוזט קריגן די הסכמה פון א מערהייט פון די אקטיווע מיטגלידער. אלע אנגעשלאסענע חברים און חברות האבן פארטראטן זיך אליין אלס יחידים. א לענגערע צייט האט קיין שום וואלינער „סאסייעטי“, אדער אנדערע וואלינער ארגאניזאציעס זיך ניט אנגעשלאסן אין דער „פעדעראציע“, צוליב פארשידענע געשעענישן און פאסירונגען אין אלגעמיינעם געזאמלשאפט-לעכן טאראראם אין יידישן ניו-יאָרק, וועלכע מ'קאן ניט בשום אופן באצייכענען ווי ערלעכע און עטישע. חברים-פארשטייער פון די וואלי-נער ארגאניזאציעס האבן דעריבער, בדרך כלל, באשלאסן: דערווייל ניט פארפליכטן די ארגא-ניזאציעס, הגם זיי אליין האבן זיך אנגעשלאסן אלס יחידים. די „סאסייעטיס“ האבן אויך מורא געהאט טאמער וועט די „נייע ארגאניזאציע“, ס'הייסט די פעדעראציע ווערן אן אינסטרומענט אוועקצונעמען זייערע קאסעס. זייער יורשטע. דער פעדעראציע איז אנגעקומען זייער שווער ענדערן אט דעם מצב, און פאקטיש האט עס ווייניק געהאלפן.

מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל. ווייזט זיך ארויס אז דאס איז געווען גראדע אונדזער מזל, כאטש ניט אלע האבן דאס פארשטאנען. וואלטן מיר אריינגעקריגן די סאסייעטיס, אפילו מיט זייער גאנץ האב און גוטס, וואלטן מיר ניט געהאט גענוג געלט צו דעקן די גרויסע הוצאות וואס דער היכל האט געהאט אין לויף פון דער צייט. אונדזער פארפליכטונג אויף 85 טויזנט ד. האבן מיר פארזיכטיק געהעכערט אויף 115 טויזנט. גלייך נאכן גרויסן נצחון פון צה"ל איבער די שונאים אין דער 6-טאגיקער מלחמה אין 1967. בעת דעם פריצייטיקן חנוכת הבית אין 1969 איז שוין געווען סלאר אז די פעדעראציע וועט דארפן צושטעלן דאס גאנצע געלט, וואס וועט גווייטיק זיין צו פארענדיקן דעם בנין. די געלטער זענען געקומען בלויז פון יחידים, וואלינער עמד און נאך פון עט-

ארגאניזאציעס. אינטערעסאנט, אז די מערהייט פון די אנווענדע זענען געקומען בכדי צו-נישט-צורמאכן דעם גאנצן עניין. אבער צום סוף האט די קאנפערענץ דאך אנגענומען א פאזיטיוון באשלוס: „דער צייטווייליקער קא-מיטעט, אויסגעקליבן אויף דער קאנפערענץ (12 מיטגלידער) זאל זיך ארגאניזירן אין א

נתן פירער ז"ל, ערשטער פרעזידענט פון דער פעדעראציע

„קאמיטעט פארן היכל ווהלין“ און צונויפ-שטעלן א רשימה פון חברים צו דער ערשטער אלגעמיינער זיצונג, וואס איז באשטימט גע-ווארן אויפן 14טן דעצעמבער 1963. דער קא-מיטעט האט זיך ארגאניזירט מיט נתן פירער אלס פרעזידענט.

ס'איז ניט לייכט געווען איבערצייגן די מערהייט פון די דעלעגאטן אויף דער קאנפערענץ, אז אונדזער הייליקער חוב איז העלפן די ישראלים פאראייביקן דעם זכר פון יידישן וואלין אין ישראל אין אלע הינזיכטן. די אר-גומענטן פאר און קעגן, ווי אויך די פארשי-דענע בשורות און באווארענישן צוגעטשעפעט צו די פארשלאגן, האבן געשאפן אן אטמאספער פון אן אמעריקאנער פאליטישער „קאנווענשן“ פונקט ווי מ'וואלט קלייבן א קאנדידאט, וואס זאל לויפן פאר פרעזידענט פון אמעריקע, הגם מ'האט גערעדט און מ'האט געשריגן און מ'האט זיך צעווארעמט בלויז אויף יידיש... ניט איצט איז די צייט און ניט דא איז דער פלאץ צו באשרייבן יענע קאנפערענץ.

ס'האט לאנג ניט געדויערט און דער „קא-מיטעט פארן היכל ווהלין“ איז פארוואנדלט געווארן אין „די פעדעראציע פון וואלינער יידן אין ניו-יאָרק, אינקארפארייטעד“. דאס אלץ —

רעספאנדענץ מיר די מנהיגים פון „איגוד“ אין ישראל כדי „שטארקן זייערע הענט“ און זיי זאלן זיין זיכער, אז די פעדעראציע שטרעבט צוזאמען מיטן איגוד, דערגרייכן דעם זעלבן ציל — דאס אויפבויען פונעם „היכל“ ווו ס'זאל רוען די גייסטיקע ירושה פון וואלינער יידנטום און ווו וואלינער יידן און זייער דור-המשך זאלן זיך צוזאמען טרעפן אויף פארשידענע צוזאמענפארן.

דער ענין פון איבערשרייבן זיך איז געווען זייער קאמפליצירט. עס האט ניט איינמאל פא-סירט אז א שלעכטע אויסטייטשונג פון א בריוו, אדער א טייל פון א בריוו, האט פאראורזאכט א „ברוגז“ און געשאפן קריזיסן אין אונדזערע באציאונגען. ס'קאן זיין אז מיר איז שווער אפשטעלן דעם ענין אביעקטיוו. בין איך דאך דעמאלט געווען פארטון אינעם עסק „איבערן קאפ“. מיט „לייב און לעבן“. מיר, א גערא-טעוועטער פון דער שואה האט קודם-כל אינ-טערעסירט דער עיקר, דאס דערגרייכן דעם ציל. כ'האב דעריבער געשפילט די ראלע פון א מליץ-יושר פון ביידע צדדים, אבי — שלום על ישראל. דאס איז אויך געווען אן אנרגעגונג פאר מיר באזוכן דעם „היכל“ מערערע מאל. אזוי צי אזוי, די מאטעריאלן און בריוו זענען אין דער פעדעראציע גוט פרעזערווירט און כ'האף אז אזוי אויך אינעם „איגוד“ — כדי פארלייכטערן אין דער צוקונפט אויף פארשער אדער אנדערע וועלכע וועלן זיך אינטערעסירן מיט דער געשיכטע פון אונדזער ארגאניזירן זיך אין דער פעדעראציע.

די צווייטע תקופה, וואס דויערט נאך ביז היינט, צייכנט זיך אויס דערמיט, וואס הגם דער ציל פון פאראייביקן דעם עבר פון ווא-לינער יידנטום איז דער עיקר פון אונדזער עקזיסטענץ-בארעכטיקונג, איז אונדזער ענער-גיע, צייט און זאמלונגען געווידמעט אויך דעם צוועק העלפן דער מדינת ישראל פאליטיש און פינאנציעל און — אפט עולה-רגל זיין. מיט א גרינג הארץ און צופרידן שטעל איך פעסט אז די ארבעט פאר ישראל האט בפירוש א סך געהאלפן דער פעדעראציע אויך קריגן די גוי-טיקע סומע אויף אויסצונעדיקן אלע פאזן פון „היכל יהדות ווהלין“. א טייל פון אונדזערע אקטיווע טוערס זענען ביי דער מיינונג אז — איפא מסתברא: אז מען האט ניט געטארט פארוואנדלען די פעדעראציע אין א „פאליטי-שער ארגאניזאציע“. געוויס, זיי זענען בארעכ-

לעכע וואלינער גבירים. א יוצא מן הכלל איז געווען די טארטשינער סאסייעטי וועלכע האט זיך אנגעשלאסן אין 1965 און שפעטער די ליבאוונער, אין 1972. די 17 צימערס אין היכל, וועלכע זענען אנגערופן אויף די נעמען פון אומגעקומענע קהילות קדושות, זענען בא-שטעלט און באצאלט געווארן דורך יחידים, אפשטאמיקע פון די קהילות, מיטן אויסנאם, אויף וויפל מיר איז באקאנט, זשיטאמיר און אסטראה.

מיר האבן אנגעהויבן זוכן וואלינער וועלכע האבן זיך געלאזט פאראינטערעסירן אין א „נייעם“ ציל — פאראייביקן ניט נאר אייגענע משפחות, נאר אויך די הרוגים-קדושים פון גאנץ וואלין. דאס איז געווען די וויכטיקסטע און שווערסטע ארבעט. מיר האבן יעדן זונטיק באזוכט מערערע מיטינגען פון וואלינער אר-גאניזאציעס. אויב מ'האט אונדז אנערקענט אלס רעפרעזענטירער פון א ווערטפולער, נאר-וואס געשאפענער פעדעראציע — איז אונדז געווארן פריילעך און גוט אויפן הארצן. ס'האט אבער אויך פאסירט אז מ'האט זיך בפירוש אפגעזאגט צו הערן און וויסן פון „היכל ווהלין“. די וועלכע האבן אזוי געהאנדלט זענען בדרך כלל געווען באאיינפלוסט פון וואלינער אין ישראל, אויכעט קעגנער פון „היכל ווהלין“. נאר א דאנק פון דער אומדערמידלעכער און שווערער ארבעט פון נתן פירער ע"ה, מיט דער איבערגעגעבענער הילף פון עטלעכע אקטיווע חברים, זענען די רעזולטאטן דערגרייכט גע-ווארן גאנץ שנעל. די ערשטע אלגעמיינע ווא-לינער אזכרה האט דאס באשטעטיקט. ס'זענען זיך צונויפגעקומען מענטשן פון ניו-יארק און פון אנדערע שטעט. אין אונדזער קול-קורא אין דער יידישער פרעסע האבן מיר אונטערגעשטראכן אז מיר האנקורירן זיי מיט די אזכרות פון די קהילות-אפשטאמיקע. פארקערט. מיר זענען זיי-ער פאראיינווערסחירט אז וואלינער ארגאניזא-ציעס זאלן אנהאלטן די טראדיציאנעלע אזכרות, וואס דאס איז זייער הייליקער חוב און מיר וועלן זיך גערן באטייליקן אין זיי, אויב מ'וועט אונדז איינלאדן. דאס איז געווען א שטאר-קער ארגומענט וואס האט איבערצייגט די סקעפטיקער, אז מיר זענען מאטיווירט בלויז מיטן אידעאל פון פאראייביקן דאס וואלינער יידנטום אויף א בכבודיקן אופן. דאס האט אונדז גלייכצייטיק אויך דערמעגלעכט ווער-בירן און אריינציען מער וואלינער אפשטאמיקע כדי פארברייטערן אונדזערע פאטענציאלע כו-חות אין פינאנציעלן זין. כדי דאס דערגרייכן האבן מיר אויך געפירט אן אינטענסיווע קא-

בעתן 3-טן כנס וועט די פעדעראציע צו-שטעלן א גרעסערע סומע געלט צום „יד ושם“ ווייל וואלינער קהילות וועלן פארנעמען א פרא-מינענטן פלאץ אין „עמק הקהילות החרבות“ (טאל פון אומגעבראכטע קהילות). מיר האבן דעם כבוד איינלאדן וואלינער יידן פון אנדערע לענדער נעמען אנטויל אין דעם פראיעקט, כדי אים נאך מער פארברייטערן, לכבוד ולתפארת של יהדות ווהלין בחייה ובמותה.

וואס האט די פעדעראציע אויפגעטון אין די לעצטע 15 יאר, אויסער דאס אויבנדער-מאנטע? ביז 1912 האבן מיר זיך קאנעצנט-רירט בלויז צו שאפן געלטער פאר דעם בנין און כדי פאראייביקן נעמען פון קדושים אויף „פלאקס“ און אויף „דפי הנצחה“. אקציעס פון ציוניסטישן אדער סאציאלן כאראקטער און אג-דערע האבן מיר גיט אונטערגענומען, ווייל דאס וואלט דעמאלט צעשפליטערט אונדזערע כוחות. אבער מיט דער צייט האט זיך דאס אלץ ארויסגעוויזן ווי א טעות; גלייך ביי אונ-דזער ערשטן „ישראל-באנד-באנקעט“, אפגע-האלטן סוף 1972, אויף וועלכן מיר האבן גע-קויפט באנדס פאר 42 טויזנט דאלאר, האט די פעדעראציע געקראגן 1500 ד. א מתנה פון א וואלינער ייד. ער האט „געטנעהט“ אז ער איז צו אלט צו ווארטן 15 יאר, בכדי איינקאסירן דעם באנד. דאס איז, פארשטייט זיך בלויז א ביישפיל. בעת אלע אונטערגעמונגען קריגט די פעדעראציע גרויסע מתנות פון גיט פאר-אויסגעזעענע קוועלן. זינט 1972 האט די פע-דעראציע אראנזשירט 15 ישראל-באנד באג-קעטן, יעדעס מאל לכבוד אן אנדער חבר און חברה. פאר די לעצטע 6 יאר ווערן געוויינלעך פארקויפט דורך אונדז 250,000 דאלאר ישראל-באנדס. דעם קומענדיקן חודש מאי, נאכדעם ווי מיר וועלן ב"ה זיך אומקערן בשלום פון אונדזער וואלינער כנס וועלן מיר הערן רחל און רחמיאל אקסעלראד. דאס וועט זיין אונ-דזער 16טער דינער לכבוד דעם 40-סטן יום העצמאות פון מדינת ישראל. מיר האפן און דערווארטן א נייעם רעקארד. אין משך פון דער צייט האבן מיר פארקויפט ישראל-באנדס פאר איבער 2 מיליאן דאלאר, היינט, אן הלוואה דער מדינת ישראל אויף 15 יאר, לויט 4%

טיקט האבן זייער מיינונג, אבער מיר האבן געטון אלץ מיט דער הסכמה פון די מערהייט חברים און מיר זענען שטאלץ דערמיט. די מערהייט חברים איז ביי דער דעה אז „הא בהא תליא“. אז איינס איז געבונדן אין צווייטן. דאס אויפשטיין פון מדינת ישראל איז דער דירעקטער המשך פון פארשניטענעם לעבן פון אונדזערע מיליאנען קדושים אין אייראפע, איינ-שליסלעך וואלינער יידנטום, אונדזערע משפ-חות און טייערע.

מיר זענען אויך צופרידן, וואס ס'איז אונדז געלונגען אויסנוצן דעם מאמענט, ווען „יד ושם“ האט זיך גענויטיקט אין אונדזער „היכל“ בכדי צו פארברייטערן זיין טעטיקייט און לער-נען די שוואה סטודענטן און אנדערע, כמעט אין יעדן עלטער אינעם גאנצן איזור דן, דער גידער-טייל פון ישראל. דאס האט אויך דער-מעגלעכט, אז „יד ושם“ זאל נאכקומען די פא-דערונגען אויסענדיקן דעם אדיטאריום און דעם „חדר ההתיחדות“ אינעם היכל און דעקן די לויפנדיקע הוצאות, וואס זענען פארבונדן מיט פארוואלטן פון אזא בנין. און וואס אמת, מיר האבן צוגעשטעלט צום „יד ושם“ די נויטיקע געלטער דערצו. פשוט און איינפאך. די געלט-איבערווייזונגען זענען געטון געווארן דורך אונדזער פארטרעטער אין ישראל, אדוואקאט שלמה זיסקינד — היינט-צו-טאג פארזיצער פונעם „איגוד עולמי“ אין ישראל.

כמעט אין יעדן באזוך אין ישראל האב איך באדארפט ענטפערן אויף דער פראגע פארוואס האבן מיר גיט איבערגעוויזן די געלטער דירעקט צום איגוד, כדי דער איגוד אליין זאל אויס-ענדיקן דעם בנין, אן דעם אנטויל פון „יד ושם“, הגם מיר וואלטן במילא דערלויבט דעם „יד ושם“ זיך באנוצן מיטן בנין. איך וויל זיך גיט באנוצן מיט פסיכאלאגישע מאטיוון, אבער דער ענטפער איז: דער פאקט וואס „יד ושם“ ווערט א שותף האט אונדז דערמעגלעכט צושטעלן אין א קורצער צייט די געלטער פאר דעם אדיטאריום, חדר ההתיחדות, גן-פירר ארומגע-צוימט מיט א פערמאנענטן פלוט, דאס פאר-שענערן דעם פראנט פונעם בנין, גרינדן א פער-מאנענט „סקאלארשיפ-פאנד“ און, בעת איך שרייב די שורות, ווערן צוגעגרייט אויסבעסע-רונגען אין חדר ההתיחדות.¹

1 איך וויל דא באמערקן אז ס'זענען געווען חברים אין איגוד וואס האבן דאס אלץ פארשטאנען און אונדז דערמוטיקט דערצו, בפרט די חברים זיסקינד, ליבנה און מערין.

2 נאך פאר דעם בויען דעם „היכל“ האבן מיר איבערגעוויזן דעם איגוד, בסך-הכל, 199,247 דאלאר.

דער און די ברידער דאנקען אים פאר אזוי פיל הילף און יוסף ענטפערט (אויב רעזומירן זיין רירנדן ענטפער אין קורצן) אז א ברידערס הילף קען ניט זיין צו פיל. איך מיינ, און כ'האב זיך ניט איינמאל אויסגעדריקט אויף אונדזערע מיטינגען אין דעם זין: מיר, די ביי-שטייערער, האבן דורך דער צייט גענאסן א סך מער ווי אונדזערע געלטער האבן די ווערט. מיר האבן געהאט די סאטיספאקציע וואס ניט שטענדיק קאן מען דעם געפיל באזיצן. מיר האבן, דורך אונדזער פלאנירטער ארבעט, דער-מעגלעכט צענדליקער און צענדליקער וואלי-נער אפשטאמיקע זיך פילן ברודעריש-געוויסנ-האפט דורך שטיצן די אלע אויבנדערמאנטע פראיעקטן. און איך פערזענלעך שעם זיך ניט מודה זיין, אז מיינ בעסטער געפיל, אז איך בין גליקלעך, ווען עמיצער פון אונדז זאגט: „גו, ס'איז די העכסטע צייט, דו זאלסט ביי מיר מאנען א ביסל מער...“

יערלעך. פאר די לעצטע 11 יאר ארדנען מיר איין דינער-באנקעטן לטובת דעם פאראייניקטן יידישן אפיל (UJA). תמיד פארזיכערן מיר אז אונדזערע געלטער זאלן גיין קיין ישראל.

אין משך פון דער צייט זענען געשאפן גע-ווארן ארום 200,000 ד. מיט קלענערע געלטער שטיצן מיר אויך דעם „ארט“. מיר פלעגן אויך שטיצן דעם „היאס“, אזוי לאנג ווי ער האט ניט באאיינפלוסט יידיש-רוסישע עמיגרנטן קומען קיין אמעריקע און ניט קיין ישראל.

כ'ווייס ניט צי די רשימה פון אונדזערע אויפטועכצן וואס כ'האב דאס אויסגערעכנט איז לאנג אדער קורץ; כ'ווייס נאר אז איצט איז די צייט פון חשבון-הנפש. לאמיר קודם-כל מודה זיין אז מיר האבן ניט געטון צו פיל, אז מיר האבן ניט געטון גענוג. פון קינדווייז אן קאן איך ניט פארגעסן די רירנדע סצענע ווען יוסף האט זיך אנטפלעקט צו זיינע ברי-

באירגונים

בארגון יוצאי לודמיר

התקיימה במוצ"ש, 23.1.1988 ב„היכל יהדות ווהלין“. פתח את המסיבה יו"ר הארגון מר עזרא ניר והרצו וברכו את חתן המסיבה על פעילותו הפוריה והמבורכת יו"ר האיגוד העו-למי של יהודי ווהלין בישראל עו"ד שלמה זיסקינד, גזבר האיגוד מר צבי רזניק, מנהל המדור להוראת השואה, ת"א והמרכז — רשות „יד ושם“ מר אביגדור עפרון, עובדת בכירה לשעבר ב„יד ושם“ גב' חנה נוסנבלאט, עו"ד נפתלי בן-יהודה, ח"כ אורה נמיר, חבר הועד מבני דור-המשך מר אליהו וקשל והבן מר שמואל בירן בשם המשפחה. חתן המסיבה הודה לקהל המשתתפים ולמברכיו בשמו ובשם רעיתו.

בשיחה נפרדת עם חברי מערכת „ילקוט ווהלין“ ציין יו"ר הארגון את המסיבה כאירוע היסטורי בארגון יוצאי לודמיר והסביבה.

מסיבת הוקרה ורבת משתתפים לחבר ועד הארגון מר בוגיה (שמחה) בירמן ורעיתו שפרה,

מוכן לשאת
בעול מחדש

בוגיה (שמחה) בירמן

לציון פעילותם בת יובל השנים בארגון ולרגל הוצאת חוברת זכרונות מילדותו ועד הנה —

סרן ד"ר דורון שדה לבן ז"ל

נ. ל.

דורון נולד בת"א ב-1933. כשמלאו לו 3.5 שנים נפרדו הוריו. אמו הפליגה למרחקים ודורון נשאר עם אביו, שדאג להתפתחותו ולהינוכו בעזרתם הנאמנה והמסורה של הוריו (אליהו וסוניה שדה לבן ז"ל — זוהיל — רו-קיטנה) סבו וסבתו של דורון. הטיפול בדורון היה באהבה ללא גבול. הבית היה בית ציוני חם וליברלי ומשחר ילדותו ינק דורון אהבת ישראל והמולדת, אהבת אדם וערכי מוסר נע-לים וברוח היהדות. העדר האם לא השפיע עליו לרע והוא היה ילד עליו, חברתי, מחונך ותמיד מוביל בכתה. מילדותו בורך באהבת החי והיה „אספן" של צבים, קרפדות, קיפוד, כלב וחתול, שמלאו תמיד את חדרו. המרפסת המתה מציפורים, תוכיים ודגים למיניהם. היה בכך משום סימון-דרך לבאות: המשך לימודיו התיכוניים בבית"ס החקלאי בפרדס-חנה לפי בקשתו ולימוד רפואה וטרינארית במילאנו, אי-טליה לאחר גמר שירותו הצבאי, בלוויית רעיתו והצעירה אלה.

ישראל ואדם ותכונות תרומיות שונות חברו בהם יחדיו. וזאת לזכור: לרבנים החשובים ברוסיה, כולל חלק ניכר מפלך ווהלין, ליטה ועוד, בימים ההם, נודעה חשיבות מרובה כמג-היגי העם בגולה וכאנשי רוח והגות ורבים מהם, ביניהם הרבנים אבות המשפחה, נהו — בתקו-פה בה יש לנו ידיעות מבוססות יותר על כך — אחרי רעיונם של הרב צבי הירש קלישר ואח-ריו הרב שמואל מוהליבר, ממבשרי הציונות הדתית שקראו לעליה לארץ ישראל ויישובה, כי „בענין גאולת ישראל אין סומכין על הנס והדבר תלוי בנו בלבד", בבססם רעיונותיהם על מקורות תלמודיים.

בדורון חברו, כמוזכר לעיל, כל התכונות הטובות שצינו את אבות המשפחה ההם: כיון שרון והתמדה בלימודים, אהבת ישראל, ציון וירושלים ואהבת אדם. וקבלה בידי זקני המש-פחה מזה דורות, שנצח המשפחה, בדומה לנצח ישראל, לא ישקר, על אף השואה, שאכלה בה, כאמור, רבים וטובים.

אכן, אין ספק שדורון היה אחד מממשיכי דרך זו של אבות קדומים, כי לא קל, בתנאים בהם הוא גדל, להיות אוהב אדם מושבע; ולא קל, לאחר שאתה נפצע בקרבות-טנקים להמר שיד בלימודים אקדמיים בארץ זרה ובשפה זרה, בהוצטיינות — ולחזור לאחר מכן לנקודת המו-צא — צה"ל, שדורון ראה בו, ככל הטובים שבינינו, חזות הכל.

תהא נשמתו צרורה בצרור חי המשפחה ומעבר לה, עוד הרבה דורות.

בצה"ל שירת בחיל השריון, למרות שכבן-יחיד יכול היה לשרת ביחידה עורפית או להש-תייך לעתודה האקדמאית. דורון היה חניך מצ-טיין ונשלח במהרה לקורס מפקדי טנקים ונת-מנה למפקד מחלקת טנקים בחטיבת ברק. במל-חמת יום הכפורים, ברמת הגולן, ידע קרבות עקובים מדם. מחלקתו פגעה ביעילות מירבית באויב, אך מאידך גיסא סבלו גם אבידות. דורון נפצע והוחש לבית"ח בצפת, אך מיד לאחר מכן חזר ליחידתו ונתמנה לסגן מ"פ.

לאחר קבלו תואר דוקטור חזר מיד ארצה — והישר לשירות-קבע בצה"ל, בו עסק בבריאות הציבור כמתחייב ממקצועו ובתפקידו ביחידה פיקודית. הוא היה כל ימיו חביב ונעים-הליכות, אוהב חברים אך גם קפדן בעניני היחידה ומש-מעת, אולם לעולם, כשהוא מטביר, תוך תקופה קצרה רכש לו ידיים הרבה וכך עד שהותקף במחלה קשה שהכריעה אותו לבסוף, והוא רק כבן 33.

במשפחה תלו בדורון הרבה תקוות. קיוו שיחד עם עוד צעירים מבני המשפחה — גם לאחר שהשואה והגורל האכזר בלעו רבים וטו-בים — יהיה בין הראשונים שיחזירו עטרת המשפחה ליושנה. כי המשפחה, משפחת שדה לבן, ובקושי יש לנו מידע כלשהו על אבות המשפחה עד לפני כמאתים שנה, היתה מש-פחת יבנים ידועים, שעיליות וגאונות ואהבת

יחזקאל יורשת ז"ל

רים ממנו. הוא עודד אותם להיות נועזים ולא לחכות ל"סרטיפיקטים" בכדי לעלות ארצה. אך הוא בעצמו, משום-מה, נשאר תקוע עם יושפחתו בקליבן, שאבדה בשואה.

היה קצין בחיל הפרשים של הצבא הפולני ש"לחם עד הסוף", המשיך עם צבא אנדרס בבריה"מ וחזר עם צבא זה לאחר הנצחון לפולין, שם היה זמן-מה סגן ראש-הער בוורוצלב.

"אפשר להגיע לשם בדרכים עקלקלות" טען. אולם מהר נוכח שלא זו דרכו וכי לא ל"ילד הזה" התפלל והוא עבר ללודז', שם הדריך בקיבוץ שרידים ב"איחוד" וטיפל בהעברתם ארצה. עלה ב-1948 ועבד ב"עמידר" וב"שיכון ופיתוח". היה זמן מה חבר הנהלת האיגוד העילמי של יוצאי ווהלין. ולמרות שצלע ברגלו, עסק, כדרכו תמיד, בספורט ועודד לכך את כל ידידיו ומכריו. השאיר אשה, יוצאת רובנה, דבורה, כשם אשתו הראשונה, שתבדל ממנה לחייב ארוכים.

על יחזקאל יורשת אפשר לומר שזיקנתו לא ביישה את צעירותו. הלך מאתנו שבע ימים ושנים.

ה'29 בספטמבר 1899 היה יום גשום, כמו כל ימות תחילת הסתיו בוהלין. באותו יום בצהריים החלה ההתרוצצות בבית סבתא שפרינצה. אבא בכבודו ובעצמו, כשעוזרות לידו כמה שכנות, השכיבו בעדינות את אמי במיטתה וכעבור שעות רבות השמחה — נולדתי! היתה זו בעיקר שמחתה הגדולה של סבתא שפרינצה, שכן בעוד שמונה ימים בע"ה יקרא שמי בישראל ע"ש סבא יחזקאל ז"ל. הבית שבו נולדתי עמד ברחוב המרכזי, המכונה דובינסקאיה, של אוסטראה העיר."

כך החל יחזקאל יורשת לכתוב את פרקי זכרונותיו בשביל ספר קליבן שיוזם להוציא לאור, כיו"ר ארגון יוצאי קליבן, זמן קצר בלבד לפני מותו. ואכן, הוא הצליח לכתוב רק פרק וחצי קצרים. המוות הכריעו בפתאום באישון לילה. והוא הרי היה, "חסיד" של מיתת נשיקה!

בגיל שנתיים התייתם מאביו וכעבור זמן קצר עקרה המשפחה, אמו ואחותו בת ה-4 — לקליבן, מקום מגורי הורי האם. סבו פנחס-אלתר מודריק מקליבן, היה איכר והיה לו משק, עם סוס ופרות ועופות וכו'. הוא היה אדם בריא, עובד ומתעמל תמיד ושונה מכל יתר היהודים בעיירה. התהלכו עליו שמועות שהוא היה מה"קנטוניסטים" — נערים יהודים שנחטפו לשרת בצבא הצאר. סבו זה, "לימדו" להיות בריא כמוהו. לעמול ולהתעמל ולעולם לא להיות יהודי כנוע ומתרפס לפני גויים. ואכן, כאשר גדל יחזקאל והיה נער בריא ותוסס, מצא את עצמו דומה לסבו זה. גם הוא היה שלא ככל יתר הנערים בעיירה. לימים הוא גם זכה ל"לימודים מודרניים" בגימנסיות ממלכתיות בייקטרינוסלב וברובנה.

בבגרותו היה לציוני נלהב והטיפ לדרכו בציונות של זאב ז'בוטינסקי. נחשב לאידיאולוג בקן בית"ר, שהחברים שם היו כולם צעירי

חשבון הנפשות

סדר אלפבוים

ימים אחדים לפני חיסול הגטו הגיעו שמו-עות: הורגים את כל היהודים בערים ובעיירות מסביב! לגיטו החלו להגיע פליטים. "הבעירו אש ושרפו את הגיטו!" קראה קבוצת צעירים עם אליעזר ציק בראש לחברי המועצה, וכך להכריח את היהודים לברוח.

ההצעה נדחתה. 13 צעירים וצעירה אחת (רחל זלצמן) מטוקוביץ, שעבדו באחוזה, ברחו ל-יערות.

יום לפני חיסול הגיטו איבדו עצמם לדעת הפליטים: הרוקח מנדלבלט, אשתו ובתם, ש-השתקעו בולאדימירץ בימי הכיבוש הרוסי. ב-אותו יום ברחו מהגיטו קבוצה נוספת בת עשרה אנשים. בריחה זו אירגן לייבל דיק. הוא שיחד את אחד השוטרים שהבטיח להוציא אותם אל מחוץ לעיירה. חבריו השוטרים ארבו לקבוצה ליד בית-החולים. שוטר שיצא מה-מחבוא תקף את לייבל ודקר אותו בפגיון. ברוך הלדמן שהלך אחריו החל לצעוק לברוח. יעקב דיק הלם באגרוף בפניו של השוטר שהלך לידו, וכל אנשי הקבוצה החלו לברוח. השוטרים ירו אחריהם. מאנשי הקבוצה נשארו בחיים רק שניים: ברוך הלדמן ו"ל ויעקב דיק יבדל"א. באותו יום הצליחו לצאת מהגיטו ראובן בריל ו"ל ומשפחתו. ראובן בריל היה האדם היחיד מולאדימירץ שהצליח להציל את כל המשפחה. הוא הציע לאבי הצטרף אליהם. אבא ו"ל סירב, כי נודע לו שאני חי והוא הלך לחפש אותי.

ביום ההרג התאספנו במגרש המיפקד על יד הברכה מאחורי "הגמינה". הגרמנים ציוו על בעלי המקצוע לצאת מתוך הקהל. הכל רצו להימנות עם הכשירים לעבודה והחלה מהומה. המפקד הגרמני החל לירות לעבר הקהל. רבים נפלו. ירחמיאל הנפת, צעק: "יהודים, תברחו! שמע ישראל!" החלה מנוסה של מאות אנשים ביניהם נשים וילדים. הגרמנים והאוקראינים ירו על הבורחים. מתוך המאות שברחו נותרו בחיים עשרות בלבד. חלק נהרג וחלק הוסגר לגרמנים על ידי אוקראינים. חלק הצטרף ל-פרטיזנים, ולצבא האדום והם נפלו בקרבות נגד גרמנים ונגד אוקראינים לאומניים.

חסידי אומות העולם

אני ברחתי מהגיטו והסתובבתי לבד כחודש ימים, ביערות. בעת הבריחה נפצעתי בברך, והרגל התנפחה וכאבה לי מאוד. לילה אחד נשארתי בשדה ונרדמתי. לפנות בוקר הגיעה

יהודים נוהגים ביום ה", וארציית" ללמוד פרק משניות לעילוי נשמתו של הנפטר. אנחנו, ארגון יוצאי ולאדימירץ בישראל, יושבים, ביום השואה והגבורה, ומספרים על אלה מבני עירנו שנורו והושמדו בידי הנאצים ועוזריהם ימ"ש, ועל אלה שנפלו בגבורה במלחמתם נגדם ועל המעטים ששרדו... הרבה מאוד יש לספר ועוד יסופר, אך אני אשתדל לא לחרוג ממסגרת ה"ילקוט", שהמקום בו, כפי שאני מבין, מצומצם למדי, לצערנו הרב.

הראשונים שראו נכונה את העומד להתרחש היו בני הנוער, ועוד לפני כניסת הצבא הגרמני לעיירה מצאו עשרות מהם עוז בנפשם לעזוב את בית ההורים ולברוח לבריה"מ. חלק מהם התגייס שם לצבא האדום ונלחם בגרמנים. מהם נפלו כגבורים בקרבות. מהם חזרו נכים, ומעטים מאוד חזרו בריאים, אחרי שנים של סבל ויסורים.

1941. לית שלטון בעיירה. הסובייטים נסוגו והגרמנים טרם נכנסו. אוקראינים החלו בפר-עות ביהודים. שדדו, פצעו והרגו. כשהתברר שבן הכומר האוקראיני אירגן את הפרעות הלכה משלחת של יהודים אל הכומר לבקש שיפסיק את הפרעות. בן הכומר האוקראיני אמר להם: "מההיסטוריה אנו למדים כי בכל פעם שהיהודים צוהקים ושמחים בוכים הנוצרים, וכש-הנוצרים שמחים בוכים היהודים. לכן מוטב שאנחנו נשמח ואתם תבכו". בכל זאת הבטיח שישתדל להשפיע שלא יפגעו ביהודים בתנאי שימסרו לאוקראינים את כל רכושם.

ובהמשך: הגרמנים נכנסו. משטרה אוקראינית. יודנראט. עבודות-כפייה. 200 גרם לחם לנפש ליום ובקבוק שמן אחד לחודש. ואוי למתלוי-ננים!

חוה אייזנברג ועוד נשים רכשו מזון וחילקו ומנעו מות ברעב. עזרה הדדית ברמה גבוהה. יהודים בכפרים מסביב שלחו לגטו מזון. אך חודשים ספורים לפני חיסול הגטו ציוו הגרמנים על העברת כל יהודי הכפרים לגטו ולאדי-מירץ, ואנשים התחלקו אז בשאריות.

קונטריבוציות! צו לספק לגרמנים בדים ל-חליפות, בגדי חורף, פרוות, מצעים, סדינים, שמיכות, תכשיטים, כסף וזהב! האוכלוסיה ה-יהודית לא יכלה לספק את כל התביעות האלה. ונמצאו פולנים שסיכנו נפשם והביאו בסתר תרומות לסייע ליהודים. ראש וראשון למעשה חסד זה היה הכומר הפולני.

סכינים. את הרובה הראשון השיגו בלילה חשוק אחד. אברהם וראובן סוסו, פנחס סליבקין ו- שליפק יצאו לטיקוביץ להשיג מזון, הם הבחינו באדם שעמד ליד עץ ורובה בידו. הם התנפלו עליו ואחר מאבק הצליחו לחטוף מידו את הרובה ולברוח.

רובה נוסף השיגו כשנתקלו ביער בשלושה אוקראינים מזוינים. אחד מהם כיוון את רובהו לעברם. פנחס סליבקין הצליח לחטוף את הרובה של אחד שהיה קרוב אליו. האוקראינים נבהלו, השתטחו על הארץ והחלו לירות. פנחס השיב אש והקבוצה הצליחה להימלט ורובה בידם. תחמושת לרובים קיבלו מזואצקי.

מכל הקבוצה הזו נשארו בחיים רק: רחל זלצמן, ידושליב, יוסף פייגלשטיין ופנחס בן יצחק סליבקין. אליעזר דיק הצטרף לפרטיזנים, לחם בקרבות רבים, התגייס לצבא האדום ונפל מות גבורים בקרבות.

אחיו חיים דיק התגייס לצבא האדום עוד בשנת 1941. הוא נפל כגבור בקרב.

דוד בס ז"ל, בנם של זלדה ויעקב בס, הצטרף לפרטיזנים בגיל 16 והשתתף אתם בקרבות רבים נגד הגרמנים ומשתפי הפעולה. עלה ארצה בשנת 1946 והתגייס לפלמ"ח, נפצע קשה בקרב נגד כנופיות ערבים ליד קיבוץ גינוסר ונפטר מפצעיו.

יעקב אייזנברג ז"ל היה ידיד של אנדרי מוכה, מפקד המשטרה. הוא הצליח להשפיע עליו שיגן על יהודים מכנופיות אוקראיניות. במקרים רבים הצליח להציל יהודים ממוות בטוח. יחד עם נוסקה ויעקב טשרניק עסק גם הרבה בעזרה לנזקקים.

דובה ז"ל היתה טבחית בבית היתומים ב- סרנה. כשהגרמנים התקרבו לסרנה ברחו ל- רוסיה כל אנשי הממשל הרוסי ואתם אנשי הנהלת בית היתומים. דובה נשארה לבדה עם עשרות יתומים ושני בניה. סרנה כבר הופצצה והמהומה היתה גדולה. לדובה היתה הרגשה שחייבים לברוח. היא צעדה עם כל היתומים לתחנת הרכבת. הלכה מקצין לקצין ובכתה והתחננה וביקשה שיתנו לילדים ולה לעלות לרכבת, הנוסעת לרוסיה. לבסוף נעתר לה אחד הקצינים והתיר להם לעלות על אחד הקרונות ורשם על הקרון: "יתומים מסרנה. הם מבקשים עזרה".

היו אנשים בתחנות בדרך שנענו לבקשתה וזו הביאו להם מזון. בימי המלחמה ברוסיה עמדה דובה בפני המשימה הקשה להשיג אוכל ובגדים לעשרות ילדים. במאמץ רב ובתושיה הצליחה להציל ממוות עשרות ילדים יהודים. ועוד לא תם חשבון הנפשות.

למקום הפולניה, בעלת השדה, דורצינסקה, היא החביאה אותי, טיפלה בי והצילה את חיי. בתוך האסם חפרו דורצינסקי ואשתו בור וסי- דרו בשבילי מקום מחבוא; בו ביום היא נסעה לואלדימירץ והביאה תרופות. אחרי כחודש גודע לאבי מקום מחבואי והגיע אלי. דורצינסקי ואשתו אמרו, שתכניתם להחביאני התקלקלה כי אנשים ראו בערב את אבא נכנס לביתם ובכפר מסתובבים שני שוטרים רוצחים קפיטולה וקו- זריץ ואם הם יגיעו יהרגו אותנו ואותם.

ברחנו למכטודה, שטונדיסט. הוא החביא אותנו באסם ודאג למוזנו. על אף הסכנה הרבה הוא החליט להציל את כל מי שניתן להציל. כעבור כמה שבועות החלטנו לא לסכן אותו ואת משפחתו ועזבנו את ביתו למרות שהוא ביקש אותנו להשאר אצלו. כשהיינו בהוטה סופיצובסקה שמענו על סופו המר של האיש היקר מכטודה. שני אוקראינים מדולגובולה, מארקו סאזאן וקלים צאצ'קו הלשינו עליו, שהוא מסתיר אצלו יהודים. היהודים נמצאו והוצאו להורג. על שאלת הרוצחים מדוע נתן מקלט ליהודים, ענה מכטודה: אתם יכולים ליטול את גופי אבל לא את נשמת. הוא עמד בגבורה בחקירה, והם ירו בו.

איבן שמאי מולאדימירץ החביא יהודים, סי- פק להם צידה לדרך והוביל אותם ליער.

הכומר הפולני ביקש מפולנים שנתן בהם אמון, להחביא יהודים, לתת להם מזון, ולהושיט להם כל עזרה אפשרית. ואכן היו פולנים ש- נענו לקריאתו תוך סכנת נפשות.

קונון מנהיג הבפטיסטים ממנוק, ביקש מבני עדתו להציל יהודים ולעזור להם. הבפטיסטים הסובוטניקים וקונון בראשם הצילו יהודים, החביאו אותם, ודאגו למוזנם.

איש אציל היה המשגיח על העובדים היהודים באחוזה, אוקראיני בשם יעקב. הוא השתדל להקל עליהם ככל שרק יכול היה.

קבוצת הצעירים שברחו מהאחוזה הסתתרו בחורשת הביצה, לא הרחק מביתו של **זואצקי**. זואצקי ואשתו היו מביאים להם כל יום אוכל. אחר שנודע על רצח יהודי ולאדימירץ, ישב זואצקי ובכה יחד איתם, ניחם ועודד אותם. "אל יפול רוחכם, היאוש הוא שונאכם הגדול. אתם חייבים להשאר בחיים. עליכם להאבק. אני, וימצאו עוד אנשים טובים, שיעזרו לכם".

ואכן, הוא עזר לכל יהודי שהגיע אליו. היו יהודים שמצאו אצלו מסתור במשך תקופה ארוכה. הוא נתן לפנחס סליבקין אקדח ותחמושת לרובים. בסכנו בכך את עצמו ואת משפחתו.

לצעירים שברחו מהאחוזה היו בתחילה רק

not a doctor by the name of Melchior. At that instant, she called out, "Mr. Melchior, someone's looking for you!" He came up to me, brought me coffee and cake, and told me, in answer to my question, that his brother the doctor had been looking for me for a long time. He had even been at Kibbutz Yagur, looking for me there.

One day I met with the doctor. He could not control his emotions and burst out crying. We sat, together with his wife and brother, and talked at length about those days and the problems of that time. One day he later passed away. May his soul be bound up in the bond of everlasting life.

חוקרת המכון, מרים ריק, ציינה כי החרדה הקיומית שנבעה מהשואה עברה והתפשטה הרבה מעבר למשפחות שנפגעו ישירות בשואה. בעוד הניצולים וצאצאיהם התגברו חלקית על מקצת מתוצאות הרדיפות, הרי האחרים מתחילים רק עכשיו לתפוס את זוועות התקופה והשלכותיהן, אמרה.

חוקרת אחרת במכון, ד"ר דבורה כרמיל, מצאה בעבודותיה, שניצולי שואה וצאצאיהם, מתונים יותר בעמדותיהם הפוליטיות, גם לימין וגם לשמאל, וכי קיימת מגמה בקרב הדור השני לניצולי שואה להינשא מוקדם יותר מגיל הנישואים הממוצע באוכלוסיה.

האם השפיעה השואה על דור ההמשך של ניצולי השואה?

באפריל השנה חונכה, במכון לחקר לחצים פסיכולוגיים באוניברסיטת חיפה, מעבדה (ע"ש לילי אלטה רוט) בעיקר לחקר הפרעות נפשיות אצל דור ההמשך של ניצולי השואה — מכספי תרומתו של ניצול השואה בארה"ב, הד"ר ל-פסיכיאטריה אפרים מ. רוט.

המחקרים שנערכו לאחרונה במכון העלו, כי בניגוד למה שסברו בעבר, אין בני הדור השני לניצולי השואה סובלים מהפרעות נפשיות יותר מהממוצע של כל שאר האוכלוסיה, בני גילם, בישראל.

ארגון יוצאי מניביץ, פובורסק, טרויאנובקה,

לישניבקה, הורודוק והסביבה

מתייחד עם זכר יקיריו שנפטרו בשנים תשמ"ז-תשמ"ח

פרומקין אסתר — ארה"ב
קופרברג פרידה
קורמן פייגה (לבית בלושטיין), אורוגוואי
קסלמן משה (זלצמן)
רוזנפלד אריה
רוזנפלד שרה
שוורצבלט (פייג) סנדר, ארה"ב

גוטמן מוריס — ארה"ב
גרושקה רגינה
זפרן חיה רחל (לבית לורבן), ארגנטינה
חייט בלומה (לבית וולפר)
ליכטנברג נחום
מלמד רבקה
פפר שושנה (לבית מוצ'ניק)

Ukrainian nationalists in the vicinity of Kolki.

After the meal, despite the fact that Max was dead drunk, we headed for Koninsk, to our friend, a Pole by the name of Casimir Slovik. We were sure that he already knew about the German's plan. Slovik was already waiting for us, impatiently. He had been sure that someone would come in light of the situation.

He knew that the Germans were going to Kolki. I was relieved. It was difficult to speak with Max, as he was dead drunk and in a deep sleep. I politely postponed the invitation to have breakfast, saying, "I must report to headquarters, and I have a thirty-five kilometer journey ahead of me." Without rest or sleep, I reached headquarters the next day at eight o'clock in the morning and reported to Diadya Petya about what was going on in the region. That was the end of my operations during Passover.

Another incident occurred earlier, when we were staying with Slovik in the woods. We once returned late at night, after an intensive operation, and we were very thirsty. When we passed by Lisova-Ustava, I knew that there was a spring of water among the bushes. I put my gun down, stretched out on the ground, and scooped up water from the spring with my palms. My friends did as I did. Suddenly in the quiet of the night, I heard a moan and then a groan. My sharp sense of hearing, which had developed during that time, led me in the direction of the groans. With my rifle extended, I advanced a few more steps. I was stunned. On the ground lay two dying men. I immediately recognized them. They were Yosef Tanenbaum and Dr. Melchior, the two refugees who had fled the German occupation of Poland and had come to us in 1939.

I lay them down in the wagon and brought them close to the partisans'

central meeting place. I told them how we had found two Jews, one of them a doctor, but they adamantly refused to receive them in their ranks. The reason was this: when the partisans were getting organized, one of the fighters, "Lazowoy", was hit badly in the stomach. They sent a messenger to the city and requested that this same doctor come to treat the wounded man; he refused. Because of this, they were not willing to receive him now. (By the way, the wounded man recovered and prepared a rifle for me, with bullets, during the time he was still in the ghetto). I argued with them and raised many different points and reasons for taking the two in. I argued that if the doctor had really left the town at that time, it was likely that he wouldn't have had enough time to reach them, and the Germans would have killed him on the spot, our chief concern, and we still needed a doctor. One of them shouted in an angry voice, "If you feel that we must receive him — go and bring both of them!" I quickly ran and brought them.

Later on, when we moved to Kruk's area, where there were also Russian partisans, Dr. Melchior served as the brigade's doctor and lived with us, the fighters. When I once brought him a piece of soap, he was delighted. In 1944, with the entry of the Red Army, Dr. Melchior left the woods and moved to the city of Rovno. I, along with a number of other Jews, had to go across the Bug River, that was under German control. And so, we reached the Bug River that was then a line of battle.

In 1945 I arrived in Lublin and worked there with "Antek" Zuckerman in the breecha movement. Later on, at the end of 1946, I was in Israel. Once, in Jaffa, in the milk factory, **T'nuvah**, a man passed by me like a shadow and disappeared. I asked one of the workers at the place if that was

was in the direction we were going. I received under my command twenty Poles, who were to help us cross over the railroad tracks. I divided the Poles up into two groups. The first one posted itself on one side of the tracks, and the second on the other side, across from the bunker. The wounded young woman appeared to help us, with a submachine gun in her hand. The wagons with the wounded and sick safely crossed the railroad tracks.

Before we were done with one obstacle, we had to face a second danger. The nationalistic village, Jalotzk, stretched out before us. I stopped the caravan of wagons and, with my friends, slipped into the village to check out the situation. We immediately noticed two villagers moving about, with sticks in their hands. We took them to the wagon with us and tied their hands from behind. We learned from them that their job was to go to the church and ring the bells if partisans appeared in the vicinity of the village, and then the weapon-owners would organize themselves and fire at the partisans. Fortunately for us, this plan was frustrated. We made the prisoners go up on the wagons and slipped out of that place, in the direction of the village of Bavka. There, in one of the homes, I obtained a pitcher of milk and a loaf of bread. I threw the two prisoners out of the wagon and continued on to Stepanska-Hota, where the young woman had stayed with her two wounded comrades.

From Stepanska-Hota, we continued on to Karimna. There we had a frontal position with four men. From the large amount of information we received, it was clear that a German unit that had left the town of Rafalovka was pursuing us. Very quickly, we approached the Styr River and went up on the bridge, which was temporary and small, and apt to move and get closer to the edge of the river

which we wanted. Our men from the frontal position, under cover, brought the sick down to the shore, to the bushes, and we camouflaged them. The Germans got as far as the river, stayed there a bit, and retraced their footsteps.

With the Germans' retreat, I freed the Poles on their wagons and horses. I took, in place of them, two wagons and horses from our unit. I gathered the sick together and travelled to headquarters, to report to Diadya Petya. In spite of the late hour — two in the morning — he listened patiently to the report, asked questions, and advised me to sleep at headquarters and not go "home". He even gave an unequivocal order not to wake me in the morning. When I got up, he invited me to eat breakfast at his company. Meanwhile, the doctor visited the sick, and he, too, reported on their condition. One of the sick was in critical condition (He later died). Vanka was out of danger and remained alive.

I went "home" to the mother-unit under Max's command. They held a nice reception for me. I also many endless comments, but generally received everything in a good and sympathetic manner.

During that time rumors circulated, saying that there were those who wanted to poison the captain, that is, Max. Max was invited to celebrate the Polish holiday, Pascha, that was coming up at that time, to stay with Tzibolski, in the village of Karasin. Max informed me of this and added that he would not go without me, because I was responsible for him and would not cause him any harm. We arrived at Tzibolski's house. I couldn't stare long enough at the abundance of food that was laid out on the table. In the midst of eating and drinking, our host told us that in the town of Manievich there were close to 20,000 Germans. It wasn't clear what they were planning to do — attack us or attack the

came apparent, were partisans. When I asked them why they had fired, they answered that were testing out their weapons. I interrogated the two of them as to who they were and what they were doing, and it became clear that they were partisans from Su-borov's unit. I suggested to Yitzchak Segal that we take action against them, that is, take their weapons from them. I wanted to show them what Jews were capable of doing.

In a matter of seconds we had their submachine guns, and I made them sit in the wagon. We had just started moving, when we saw from afar their

were always desirable candidates for the partisan movement.

This was during Passover. We were coming into the village, when two youths come up to me and asked me if I'd like to see how Jews conduct the Passover-night seder. We went to the edge of the village, Yitzchak Segal and I, and went into a barn. The people were startled. I immediately calmed them down, "Don't be afraid. We are Jews too. Continue." It pained me to see their fear, and my eyes filled with tears. Silence prevailed. Old people, men and women, held a "seder". I asked them if they needed help. "Only Haribono Shel Olam (The

would have no choice but to shoot him.

On Kruk's orders, I took the boy and led him to the outskirts of the camp. There I ordered him, with my help, to dig a pit. When the pit was dug. I told him to get inside of it and lie down. Yideleh, in his innocence, went into it and said to me "Reb Asher, How can I lie down, I'm cold..."

I told him to come out, and I warned him that this time I was only

frightening him, as Kruk had ordered, so that he would stop going out on visits to Holoziya. But it he slipped away one more time from the woods and ran to the village, Kruk would kill him and bury him in that very pit.

This incident affected Yideleh, and he no longer went out on independent missions to the village; Yideleh (Jack Melamadik) stayed alive for many years; and is today living in Montreal, Canada.

commander approaching. They reported to him and pointed to us. Their commander asked me what had happened. I answered, "I don't know you, either. Come back with me to our commander, Vanka Danilchenko." After some brief clarifications their weapons were returned, and they were set free, in the midst of warm handshakes. They, the Soborovtzy, were impressed by our actions, especially when Vanka told them that Yitzchak Segal and I were Jews. He also told them that, when they were in a village staying with peasants, after the disintegration of the Red Army, they had established ties with Jews, who

Almighty God) can help us through all of this in peace." they said. We wished them a good holiday and parted from them with tears in our eyes.

After two days, I left the place. I received an order to transfer the sick ones to headquarters, which was, so to speak, home. I brought with me one of my Ukrainian fighter friends, Lazar Kadek. Three more wounded people from another unit joined us, among them out, ten of them, on an operation and some up against Ukrainian nationals. Seven fell during a battle with them. Those who remained asked to go to Stepanska-Hota, which

post office. There we imprisoned them in one of the rooms and posted a guard over them. We went out to eat. To be on the safe side, Yitzchak Melnitzer and I went back and tied their hands and feet with wires.

The post office serviced the Polish headquarters, so it buzzed with people all hours of the day, but during that day, it did even more so. The Poles wanted to punish the two murderers by "lynching" them, and when we returned, the two looked like corpses. The next day we brought them to Salonye-Balota, salty water spa, where we buried them alive.

Once when I returned to the center

doubt in my heart as to her origins.

When I asked her who she was, she burst into tears. I calmed her down. I asked her if she lacked anything, but she insisted, "I don't lack anything except freedom". She also told me that she had been with the Ksiyondz (Polish priest). I thanked her for the help she had extended to the wounded man, and I extended my hand in a parting gesture, when she again broke into tears and begged me to take her with me, pleading that I should not leave her there. I said to Vanka, "I'm taking you home." He started to cry, "How as I going to be able to make it through a long and

Suddenly, Yideleh began disappearing from the camp. Once, twice, three times. Once in a while he returned with a bit of food in his sack. It became apparent that he was going out to the village of Holoziya, where his father and grandfather had been born, and finding peasants who still remembered past acts of kindness from his grandfather, Avraham, and his father Sanke. These people fed him and once in a while gave him some provisions for the road.

Kruk found out about this. He was horrified to hear that a small Jewish boy was going out alone to beg for food, fearing that he would be caught and would tell the police the location of the camp, or, that they would follow his footprints.

As one of the adults in the camp, he summoned me and told me that it was necessary to frighten the boy so that he would no longer dare to leave the woods; if he didn't obey, he

of town, near the church where a meeting of the local Polish high command was taking place, presided over by the Comissar, I suddenly heard six shots from the direction of the village of Virka. One of our fighters was hospitalized in this village. I suspected that he had been liquidated. I burst into the church and reported the shots to Porotchnik. He sent a Pole with me and a pair of horses hitched to a wagon, and we went off in the direction of the shots. I broke into the house, where I found Vanka and a young woman with him who made a strange impression on me. I observed her closely, and I had no

very dangerous route such as this?" We had to cross over railroad tracks and the Styr River.

I calmed him down. I told him that I had another sick persan, Diadya Malishov, and also two wounded people from our woods. I took leave of those who were in the house, and we went with the Pole to the road leading back. When we arrived at Salonye-Balota, I saw many people gathered together, blocking the road. We had to walk around in order to get over to them. There we met about twenty Polish youths, armed with automatic weapons and several hundred citizens surrounding the two youths, who it be-

Poles upside-down into wells of water and do other brutal acts.

The Ukrainians' cruel actions spread alarm and fear amidst their Polish neighbors, and the Poles fled to the city. The overcrowding in the houses increased. There were about fifty people crowded together in every house — women, children, and babies. The pandemonium was great.

Max called together the city dignitaries and tried to talk with them. Taking into account the existing conditions, he tried to incorporate them into the partisan network. We suggested that there be a cooperative guard duty over the town, day and

plan of action. There was an explicit and severe order given not to fire unnecessarily, because all of the residents knew that an open fire was a signal for them to defend themselves and ward off any kind of an attack, whether it be by Ukrainians or Germans.

With our appearance, the Poles' sense of security increased tenfold. They led counterattacks on the Ukrainians, who imposed fear on the area.

We found out that in the Hota vicinity, two Ukrainians were moving about, one of them more than two meters tall, that they were armed with machine guns and were assigned to

ASHER FLASH

A HUNGRY BOY

Chanukah 1942, the beginning of the winter. The first snow has fallen. It is the start of our organizing in the woods, with Kruk as the leader of the group. The youths only had a few weapons. There was still no division between the fighters and the non-fighters. It was simply a camp of refugees who were afraid to leave the

woods and made do with the little food that Kruk, whom they had appointed as commander, and the Jewish youths brought them.

We also had with us a group of youths and children who had managed to slip out of the surrounding towns and escape to the woods. Among them was a ten-year-old boy, Yideleh (Jack) Melamedik, Sanke's son from Manievich. With no one to take care of him, he suffered greatly from hunger and didn't have the strength to endure it.

night (a suggestion that Polkovnik Brinsky did not agree to). In the end, it was decided to send a different unit, under the command of Porotchnik (a lieutenant in the Polish army), who was a native of Stepanska-Hota. Twenty of us went with him. We crossed rivers and railroad tracks that were closely guarded by the Germans. After we safely crossed the railroad tracks and arrived at Hals, the **Shtzelzy** (similar to the Gadna youth corps in Israel) reached a commander who supplied us with wagons and horses, — and we went on to Stepanska-Hota. Together with the Polish fighters' commander, we outlined a

an area extending over a square kilometer. Quite a lot of murderous acts were credited to them. We immediately investigated their security techniques. It became clear that they were very simple. The two of them regularly left the center, each one going in the opposite direction, and then they returned to the center. We divided up into two groups and lay an ambush for them.

When they came near the edge of the section, we surprised them in such a way that they had no time to activate their weapons. We tied their hands from behind and, bound, we brought them to Hota, to the former

He appointed instead of me one of the two Russian informers. Kruk gave an order to harness the horses and he drove to the staff officer, to report on the failure, and on my demotion.

The staff officer, after having listened to his complaint and decision, ordered the mine to be brought before him. In his characteristic patient manner, Diadia Pietia examined the mine and discovered that the detonator was faulty and that this was the reason why the mine did not function. He ordered Kruk to reinstate me as platoon officer, my platoon being manned exclusively by Jews.

Kruk called me and, embarrassed, ordered me to prepare a list of 30 men to recruit.

I requested that my platoon include the Ukrainians who knew the neighbourhood, for scouting purposes. I selected my friends Itzhak Kuperberg and Wowa Werba as section commanders. Each of our 30 men performed his task perfectly and we acted together, doing great deeds like David against Goliath, hitting the enemy and taking care to let every fighting Jew and every member of the "families camp" remain alive.

Besides the murder of the two abovementioned, Kruk was also responsible for the death of a whole Jewish family from Warsaw and of a few other Jews. Kruk can thus be included to the best of my knowledge with his other Ukraine brethren, a murderer of Jews.

DOV (BERL) BRONSTEIN ("ZUK")

Passover eve, 1943. Two Poles from Stepanska-Hota came to us, and asked Max, our commander, for help in setting up a Polish partisan movement.

A chapter of Events on passover

Max consented. He chose twenty men and went out with them to the road, a distance of about 120 kilometers. In Stepanska-Hota, it became clear that the situation was not improving. The local residents, the Poles, either were unable or did not want to defend themselves with their own resources. Many Poles also lived in the town who had fled their hometowns and Polish villages and settlements that had been established during the Polish rule were found there. In these people's neighborhoods, there were also Ukrainian villagers who were notorious for their hatred of the Poles, no less than that of the Jews. These Ukrainians were persuaded by the Germans committing murderous deeds against the Jews. The Ukrainians would torture the Polish men and make them die unusual and unnatural deaths. They would throw

He started living a life of plenty in the forest. A case of "the almighty rules" a house was desembled in the village of Lishnifka and was reassembled for him in the forest. The mother of his "wife" was chief cook and could barely manage to supply him with the food he wanted.

In the long run, 2 personal confrontations between me and Kruk took place. I took my platoon to perform a certain job to mine a dust road leading from Kamin-Kashirsk to the large village Vibzer. This road was used daily by police and German convoys, to and from the village in which there stood a big building of

exactly had happened, so we decided to pull the defective mine cautiously, so that it would not fail us again.

Itzchak Kuperberg and I succeeded in pulling it from its place. Frustrated and embittered we arrived at our base in the middle of the night, with "his majesty" the mine, in order to examine it, and to learn the cause of its failure to explode. and to learn a lesson for the future. We did not want to report to Kruk during that night, and I decided to do it the next morning. However, the two Russians from my platoon, preceded me, and reported immediately on our failure to Kruk, alleging that I had sabotaged

according to his familiarity with the forests. If he Knew the dangers of the forests, he could survive.

Yankeleh approached commander Kruk and asked for permission to join the partisans. I heard with my own ears Kruk ordering him to leave, warning him that if he tried to ask him one more time, he would shoot him. And indeed, when Yankeleh approached him again, pleading with him to

let him join his relatives, Kruk shot him without hesitation with his automatic rifle. Yankeleh was left lying on the snow, lifeless, one hand under his head, and one leg raised. When we returned to the base after the hunt, we found the boy's corpse in the same position, covered with snow — only his eyes had been gouged out by crows. This incident shook many of us to the core, and I am unable to forget the sight to his very day.

the Ukrainian police who were in charge of confiscating domestic animals and victuals in the neighbouring villages, for the German army.

One bright morning we reached a dust road in the outskirts of the village Darhi and we interred a mine. We took out positions behind the bushes near the road, tensely awaiting the advent of these robbers, and in fact, a few hours later, the motorized column arrived at the mined point, laden with Germans. We pulled the string, but, alas, the column passed by and the mine did not explode. After we had checked the mine, we saw that the string was actually pulled out. We could not understand what

the action. Kruk angrily drew his revolver and ran to my trench.

Fortunately he was preceded by "his wife", who at her own risk ran to tell me that Kruk was going to shoot me as well as her brother, Joseph, who was the politruk of his unit.

I was ready to confront Kruk with my gun in hand, and again this friend of mine who sacrificed herself for our sake, ran towards him and convinced him to calm down, entered the pavilion and snapped at me "I know that you sabotaged the job. Had it been another person I would have shot him on the spot. From now on you shall not be in command of the platoon".

I refused. However, toward the end of the partisanship, he became more egotistical and aggressive against his aides and comrades. He once even killed a twelve-year-old boy who was found in a civilian camp during a siege and who wanted to be in the infantry. Kruk also reprimanded a fellow from Kamin-Kashirsk for hiding some bread which he shared with some civilian friends.

It once happened that the partisan Moshe Lenitz took a pair of boots from a farmer that was well known as a cooperative us a Jews property robber. This thing was known to Kruk and he ordered Lenitz to come to him

even though he was married and a father of children. Most of the time he spent at the base in the forest, mainly owing to the fact that I took upon myself to take care of all the needs of the two companies, the fighting group and the one of the elderly and the women.

Later we met a farmer wandering in the forest who was hiding from the Germans. He was an active communist on the village of Vibzer during the Russian reign. We decided to accept him in our unit. After several weeks Kruk decided to appoint him his second-in-command whereas I was appointed staff-sergeant of the unit.

ASHER MIROCHNIK

A COMMANDER PRACTICES WHAT HE PREACHES

Life in the family camp was conducted according to schedules set by the military camp; there was a division of labor, with order and discipline.

One day we learned that the Germans, surely with the help of the

Ukrainians, were planning a hunt in our area of the woods. And it was then that something happened that I am unable to forget. Yankeleh Wolper, who was twelve or thirteen years old and a relative of the three wolper siblings, asked if he could join the fighting unit, which was beginning to retreat.

It was said in the camp that everyone was responsible for his own skin,

at once. Without a word he decided to sentence him, he took out his gun and pointed it at Moshe. Just the strong influence of Yosef Zwibell, Kruk's friend, that accidentally stood by him, extained the killing of the Jews partisan, that deared to return a Jews property.

As time went by there was a change in his sympathetic behaviour and he began showing signs of selfishness towards the Jewish fighters, even though he well knew that without them his days as a commander would not last long. After a few months in the forest his personal behaviour changed a lot and he "chose" one of our female fighters to be his "house-wife"

Several months went by, again Kruk presented a friend of his, a farmer from his village and appointed him instead of me as staff sergeant of the unit and I was appointed as being in charge of the fighting unit. Later, when the fighting group was divided into companies and I was in charge, a group of Russian soldiers who escaped from captivity were added to us and Kruk got a different outlook. Still there were many Jews and Kruk had to take this factor into account even though from time to time he showed signs of impatience towards them and his behaviour was very different to what it was in the beginning when we were first organised.

For the sake of the Judgment of Demianiuk JEWISH WEL KNOWN PARTISANS ABOUT THE UKRAINIANS

DOV LORBER (MALENKA)

My Impressions and Experiences with Kruk

Nikolai Konishchuk was a peasant, born in the village of Griva, in the Kamin-Kashirsk district. He came from a very poor family and had a

wife and children, but had barely finished a few classes in elementary school. He had been active in the underground communist Party of Poland.

In 1939, when Russia occupied the section of Ukraine that belonged to Poland, he became chairman or mayor of the village of Griva. In 1941, when Germany occupied the area, he escaped deep into Russia. In Kiev, Kruk and all of the leaders of the surrounding area were mobilized by the Soviets. They were taught methods of

sabotage against the Germans and were sent back to their districts to organize partisan groups. Kruk had to filter back through the German lines, often meeting difficult ordeals with SS troops and with Poles.

Almost all of these underground leaders fell in battle and only a few survived long enough to return home.

Kruk could not return to Griva because the people there hated the Russians and he remained hidden, only having contact with his family.

Among Kruk's few good friends was Joseph Zweibel who came from the same village. Kruk used to meet often with him and if the situation became critical, Zweibel and his family planned to flee into the woods with Kruk.

This is what happened. Seeing that the situation in Manieich was becoming serious, Zweibel ran away and met with Kruk in Griva. Both of them came to us and asked us to come with them to the woods.

Kruk knew the area in the surrounding woods amazingly well. He was a sensitive person with a sense of humor and a smile on his face. He liked wearing a military uniform with a gun at his side and although he never served in the army, killing came very easily to him.

At the start of our co-existence in the woods, he was very humble about himself and once even proposed that I should take over the leadership, but

YALKUT WOLYN

Quarterly

Edited by Nathan Livneh

Secretary — Yehuda Merin

Givataim — New-York — Los-Angeles — Montreal

Published by the World Union of Wolynian Jews

Israel — USA — Canada